

J. Selye University

12th International Conference of J. Selye University

Theological Section

Conference Proceedings

September 10-11, 2020 Komárno, Slovak Republic

**12th International Conference of J. Selye University
Theological Section**

Title: 12th International Conference of J. Selye University.
Theological Section. Conference Proceedings

Editor: ThDr. Alfréd Somogyi, PhD.

Reviewers: Mgr. Attila Lévai, PhD., ThDr. Alfréd Somogyi, PhD.

Published by J. Selye University, 2020

ISBN 978-80-8122-374-7

TEOLÓGIAI SEKCIÓ

„AZ ELMÚLT SZÁZ ÉV HATÁSA A REFORMÁTUS TEOLÓGIÁBAN”

SEKCIA TEOLOGICKÝCH VIED

Szekcióvezető - Vedúci sekcie:

ThDr. Alfréd Somogyi, PhD.

TARTALOMJEGYZÉK – OBSAH

Előszó – Predslov	5
Programbizottság – Programový výbor	6
Szervezőbizottság – Organizačný výbor	7
BÁNDY György	9
EGY POZSONYI MISSZIONÁRIUS JAPÁNBAN BETTELHEIM JÁNOS BERNÁT	
CZAGÁNY Gábor	17
AZ ÚRVACSORA KÖZÖSSÉGÉPÍTŐ DIMENZIÓJA AZ ELMÚLT ÉVTIZEDEK TEOLÓGIAI VALAMINT PASZTORÁLPSZICHOLÓGIAI FELISMERÉSEINEK TÜKRÉBEN	
Molnár Cs. János	31
DEPORTÁLÁS ÉS KITELEPÍTÉS GARAMMIKOLÁRÓL: 1947. JANUÁR 22. SZEMÉLYES VISSZAEMLÉKEZÉS	
NEMES-NÉMETH Nóra – SANDA István Dániel	39
AZ EVANGÉLIKUS EGYHÁZ ÉS OKTATÁSÜGYE A TRIANONI DÖNTÉS UTÁN	
SFET Ingrid	47
HONNAN JÖVÜNK? KIK VAGYUNK? HOVÁ MEGYÜNK? Az ókori vallások és a keresztyén szemlélet egybevetése	
SZÉNÁSI Lilla	59
TRIANON HATÁSA AZ OKTATÁSRA ÉS AZ ISKOLAI KATECHÉZISRE A SZLOVENSZKÓI ÉS KÁRPÁTALJAI REFORMÁTUS EGYHÁZBAN	
VÁSÁRHELYI Bálint Márk	69
A KUNHEGYESI ÉRTEKEZLET	
A konferencia programja – Program konferencie	75

Előszó

A komáromi Selye János Egyetem Dr. habil. PaedDr. Juhász György, PhD. rektor úr védnöksége alatt rendezi meg a XII. Nemzetközi Tudományos Konferenciáját. A konferencia 2020. szeptember 10–11-én kerül megrendezésre.

A COVID-19 világjárvány miatt a konferencia virtuálisan (online) formában lesz megtartva.

A rendezvény elsődleges célja az előző évfolyamokhoz hasonlóan hazai és a külföldi egyetemi oktatók és kutatók tudományos eredményeinek prezentálása. Elsősorban a humán tudományok, a társadalomtudományok, a neveléstudományok, a közgazdaságtan és a vállalatirányítás és a teológia területein tevékenykedő szakemberek számára nyit teret, továbbá az informatikai és az IKT tudományterület művelői számára, azonban részt vehetnek a rokon szakterületeken dolgozó kutatók is.

Az előadások anyagait ebben az évben is a résztvevők és a leadott tanulmányok nagy számának köszönhetően külön konferenciakötetben adjuk ki a szekciók tudományágakba való besorolása szerint.

A megjelent tanulmányok két független szakmai lektorálás után kerültek a kötetekbe.

Az elfogadott publikációkat tartalmazó köteteket szabadon elérhetővé tesszük az interneten, a közlemények DOI azonosítóval lesznek ellátva.

Komárom, 2020. 9. 4.

Bukor József

Predslov

V dňoch 10–11. septembra 2020 sa koná pod záštitou Dr. habil. PaedDr. Györgya Juhásza, PhD., rektora Univerzity J. Selyeho XII. Medzinárodná vedecká konferencia UJS – 2020.

Vzhľadom na situáciu, týkajúcu sa pandémie COVID-19 sa konferencia uskutoční online.

Cieľom konferencie je v súlade s cieľmi predchádzajúcich ročníkov prezentácia výsledkov vedecko-výskumnej práce vedeckých a vedecko-pedagogických pracovníkov univerzít z domova a zo zahraničia. Konferencia dá priestor predovšetkým pre odborníkov zaoberajúcich sa vednými oblasťami: humanitné vedy, spoločenské vedy, pedagogické vedy, ekonomické vedy a riadenie podniku, ďalej informatické vedy a IKT, ale vítaní sú aj účastníci z príbuzných vedných odborov.

Jednotlivé príspevky z dôvodu vysokého počtu prihlásených a veľkého množstva odovzdaných príspevkov sme zaradili do zborníkov podľa vedných odborov jednotlivých sekcií.

Do jednotlivých zborníkov boli zaradené iba príspevky, ktoré prešli dvoma nezávislými odbornými recenznými konaniami.

Zborníky budú voľne dostupné na internete, prijatým publikáciám bude pridelený identifikátor DOI.

V Komárne, 4. 9. 2020

József Bukor

PROGRAMBIZOTTSÁG

Elnök:

Dr. habil. PaedDr. Juhász György, PhD.
Selye János Egyetem, Szlovákia

Tagok:

Dr. habil. PaedDr. Horváth Kinga, PhD.
Selye János Egyetem, Komárom, Szlovákia

RNDr. Csiba Peter, PhD.
Selye János Egyetem, Komárom, Szlovákia

Mgr. Lévai Attila, PhD.
Selye János Egyetem, Komárom, Szlovákia

Dr. habil. Cservák Csaba
Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest,
Magyarország

Prof. Dr. Józsa Krisztián, PhD.
Selye János Egyetem, Komárom, Szlovákia

Dr. habil. Kókai Nagy Viktor
Debreceni Református Hittudományi Egyetem,
Debrecen, Magyarország

Prof. Dr. Kolumbán Vilmos József
Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet,
Kolozsvár, Románia

Prof. Ormos Mihály, PhD.
Selye János Egyetem, Komárom, Szlovákia

Prof. Dr. Pukánszki Béla István, DSc.
Selye János Egyetem, Komárom, Szlovákia

Prof. Dr. Poór József, DSc.
Selye János Egyetem, Komárom, Szlovákia

Prof. Dr. Tóth Péter, PhD.
Selye János Egyetem, Komárom, Szlovákia

Prof. Dr. Németh András, DSc.
Selye János Egyetem, Komárom, Szlovákia

Prof. RNDr. Tóth János, PhD.
Selye János Egyetem, Komárom, Szlovákia

Prof. RNDr. Kmet' Tibor, CSc.
Selye János Egyetem, Komárom, Szlovákia

Dr. habil. PhDr. Liszka József, PhD.
Selye János Egyetem, Komárom, Szlovákia

Doc. RNDr. Bukor József, PhD.
Selye János Egyetem, Komárom, Szlovákia

PROGRAMOVÝ VÝBOR

Predseda:

Dr. habil. PaedDr. György Juhász, PhD.
Univerzita J. Selyeho, Slovenská republika

Členovia:

Dr. habil. PaedDr. Kinga Horváth, PhD.
Univerzita J. Selyeho, Komárno

RNDr. Peter Csiba, PhD.
Univerzita J. Selyeho, Komárno

Mgr. Attila Lévai, PhD.
Univerzita J. Selyeho, Komárno

Dr. habil. Csaba Cservák
Károli Gáspár University, the Reformed
Church in Hungary, Budapest, Maďarsko

Prof. Dr. Krisztián Józsa, PhD.
Univerzita J. Selyeho, Komárno

Dr. habil. Viktor Kókai Nagy
Debrecen Reformed Theological University,
Debrecen, Maďarsko

Prof. Dr. Vilmos József Kolumbán
Protestant Theological Institute of Cluj Napoca,
Cluj Napoca, Rumunsko

Prof. Mihály Ormos, PhD.
Univerzita J. Selyeho, Komárno

Prof. Dr. Béla István Pukánszki, DSc.
Univerzita J. Selyeho, Komárno

Prof. Dr. József Poór, DSc.
Univerzita J. Selyeho, Komárno

Prof. Dr. Péter Tóth, PhD.
Univerzita J. Selyeho, Komárno

Prof. Dr. András Németh, DSc.
Univerzita J. Selyeho, Komárno

Prof. RNDr. János Tóth, PhD.
Univerzita J. Selyeho, Komárno

Prof. RNDr. Kmet' Tibor, CSc.
Selye János Egyetem, Komárom, Szlovákia

Dr. habil. PhDr. József Liszka, PhD.
Univerzita J. Selyeho, Komárno

Doc. RNDr. József Bukor, PhD.
Univerzita J. Selyeho, Komárno

SZERVEZŐBIZOTTSÁG

ORGANIZAČNÝ VÝBOR

Doc. RNDr. Bukor József, PhD.

Doc RNDr. József Bukor, PhD.

Doc. Dr. univ. Csehi Ágota, PhD.

Doc. Dr. univ. Agáta Csehiová, PhD.

Dr. habil. Ing. Szőköl István, PhD.

Dr. habil. Ing. István Szőköl, PhD.

PaedDr. Szabó Edit, PhD.

PaedDr. Edit Szabó, PhD.

PhDr. Korcsmáros Enikő, PhD.

PhDr. Enikő Korcsmáros, PhD.

RNDr. Gubo Štefan, PhD.

RNDr. Štefan Gubo, PhD.

ThDr. Somogyi Alfréd, PhD.

ThDr. Alfréd Somogyi, PhD.

Mgr. Orsovics Yvette, PhD.

Mgr. Yvette Orsovics, PhD.

Mgr. Tóth-Bakos Anita, PhD.

Mgr. Anita Tóth-Bakos, PhD.

Simon Szabolcs, PhD.

Szabolcs Simon, PhD.

Bc. Hernády Adrienn

Bc. Adrienn Hernády

EGY POZSONYI MISSZIONÁRIUS JAPÁNBAN BETTELHEIM JÁNOS BERNÁT

György BÁNDY¹

ABSTRACT

The aim of this paper is to present the life and work of the Pressburg's Jew, Bernard Jean Bettelheim, who later was working as an Anglican missionary. An important time for him was the eight years of work in Okinawa (1846 - 1854). During this time he dealt with the translation of some books of the New Testament and the basic theses of Ryūkyū grammar they also were printed. After moving to the United States, he remained active as a preacher.

KEYWORDS

Bettelheim, Ryūkyū, Okinawa, Bibletranslating, Grammer

Bettelheim János Bernát, vagy a későbbiekben hivatalosan használt nevén Bettelheim John Bernardé (バーナード・ジャン・ベッテルハイム, 伯德令 vagy 伯特令) Pozsonyban született 1811-ben. A helyi zsidó Bettelheim Hájim fia, aki már kilencévesen megvillogtatta tehetségét, ugyanis németül, franciául és héberül is olyan jól beszél, hogy verseket írt ezeken a nyelveken². Hogy még jobban kibontakoztathassa tudásszomját, szülei Třebíčbe küldték a nagybátyjához, aki „nagy jeshivát vezetett”³. Később Pesten, Debrecenben és Nagyváradon is végezte tanulmányait, amit Padovában fejezett be és vette át orvosi diplomáját 1836-ban.

Mint orvos elsősorban a kolerát tanulmányozta Itáliában, főleg Triesztben, Nápolyban és Udinében, de ellátogatott a Földközi tenger szigeteire is, Szicíliába, Máltára, illetve Görögországba.

Az oszmán – egyiptomi háborúban (1839 - 41) Mohamed Ali egyiptomi alkirály (1769 - 1849) alatt szolgált, mint hajóorvos. Később Szmirna mellett ezredorvossá léptették elő. Ebben az időben kezdte tanulmányozni a Bibliát s egy anglikán misszionárius által a keresztség szentségében is részesült. Eltökélt és eléggé önfejű ember volt, amely a keresztség által sem csillapodott benne. Jó példa erre, hogy a hitbuzgóvá vált keresztyén Bettelheim a szmirnai rabbival olyannyira belebonyolódott a köztük kiélesedett hitvitákba, hogy „*La ruine du Talmud*” (A Talmud romja) címmel röpiratot írt. Mivel a helyi hatóságokkal is meggyűlt a baja, ezért Londonba távozott.

Bettelheim Londonban sem talált megértésre. Az Anglikán Egyház nem engedélyezte, hogy aktívan szolgálatába álljon, mivel nem volt brit egyetemi végzettsége, valamint csak rövid ideje tért át a keresztyén hitre. Ennél fogva megértést keresett a Londoni Zsidó Társaságnál (*London Jews' Society*), amely a kitért zsidókat gyűjtötte egybe, de mivel nem talált, így ismét visszatért az anglikánokhoz.

Ez idő alatt Bettelheim olyan jelentős misszionárius személyiségekkel ismerkedett meg mint Peter Parker (1804 – 1888, Kínában működő orvos-misszionárius), Karl Friedrich August Gützlaff (1803 – 1851, porosz lutheránus misszionárius Kínában, a kínai bibliafordítás

¹ PaedDr. Bándy György, PhD, SHA SSOŠ Šamorín, juraj.bandy@gmail.com

² Az Ujvári: Magyar Zsidó Lexikon később Bettelheim személyét olyan magasra helyezi, hogy „28 nyelven beszélt”, konkrét nyelveket azonban nem nevez meg.

³ Ujvári, Imre: Magyar Zsidó Lexikon. Budapest, 1929, 115. old.

kulcsfontosságú szereplője) vagy David Livingstone (1813 -1873, skót orvos-misszionárius, Afrika-kutató). Ezek a találkozások nagy hatással voltak rá közelgő elhatározásában, miszerint ő is missziós szolgálatba áll.

Ezt az elhatározását az is erősítette, hogy Angliában nem óhajtották elfogadni eddig tanulmányait, ezért Oxfordban vagy Cambridge-ben kezdett tanulni, miközben „mindenkivel bizalmatlan volt, aki röviddel ezelőtt a zsidóságból kivált”⁴ Ezen fellépése abból a szempontból is figyelemreméltó, hogy ő is a keresztyénséget felvevő zsidók csoportjához tartozott.

Bettelheim feleségül vette Elisabeth Mary Barwickot (1821 - 1872) egy cérnagyártó lányát, akitől 1844-ben született első lánya, Victoria Rose (1844 - 1912). A lány névadója és keresztapja az a Sir George Rose, aki abban az időben a keresztyénné konvertált zsidók vezetője volt Londonban. Ennél a lépésnél is megfigyelhető Bettelheimnél az a kettősség, hogy annak ellenére, hogy keresztyén hitre tért, népe felé is ápolt bizonyos kapcsolatot, mindazok ellenére, amit a konvertált zsidókkal kapcsolatban érzett.

Mivel sok nézeteltérése volt különböző keresztyén szervezettel, többek között a keresztyénné vált zsidókkal foglalkozó *London Society for Promoting Christianity Amongst the Jews*-szal (A zsidók körében a keresztyénséget népszerűsítő londoni társaság), ezért elfogadta a *Loochoo Naval Mission* (1843 – 1861 között működő anglikán misszió a Ryūkyū-i Királyságban, alapítója Herbert John Clifford kapitány) felkérését és Nahába (Okinawa szigete) utazott.

Bettelheim nagy öröme sikerült magát misszionáriussá kineveztetni, de az általa ismert és áhított Közel-Kelet helyett a Távol-Keletre irányították. Feleségével és lányával együtt indult el Portsmouthból 1845. szeptember 9-én. Hong Kongba már, mint négytagú családfő érkezett, ugyanis az úton megszületett fia, Bernard James Gützlaff Bettelheim (1845 - 1910). Néhány hónappal később családjával továbbutazott Okinawára (érkezésének időpontja 1846. április 30), az akkor még önálló Ryūkyū- Királyságba. Itt született meg harmadik gyermekük 1848. december 8-án. Lánya, Lucy Fanny Loochoo lett az Okinawán született első európai. A családdal tartott továbbá Jane kisasszony⁵, a gyerekek tanítónője, valamint a kantoni származású Liu-Yu-Kan mint tolmács.

Annak ellenére, hogy Okinawába érkezésekor a helyi kikötő-felügyelő kinyilvánította nemtetszését, miszerint a keresztyénség betiltása ellenére misszionárius lépne a sziget területére, Bettelheimnek sikerült családját és poggyászát a partra szállíttatni. A helyi lakosság az idegennek – leginkább a hölgyekre való tekintettel – átengedte egy éjszakára a Gokoku-ji templomot. Ebből az elszállásolásból alakult ki Bettelheim következő konfliktusa, ugyanis a település vezetőinek kérésére sem kívánt kiköltözni az eltöltött éjszaka után a szentélyből, hanem nyolc évig lakhelyeként használta. Ráadásul a szentélyből eltávolította a különböző vallási tárgyakat, amivel a keresztyénségnek első győzelmét próbálta hangoztatni.

Ezzel a belépéssel nem váltotta ki a helyiek jóindulatát, akik a nehéz természetű Bettelheimet minden egyes külföldi hajóra szerették volna felszállíttatni. Az Okinawán tartózkodó franciák 1848-ban elhagyták a szigetet, Bettelheim azonban 1854 júniusáig kitarthatott missziós területén. Mivel Bettelheim a brit korona alattvalója volt, az idegen hajók nem vállalták érte a felelősséget, ezért nem vették a fedélzetükre, bár a ryūkyū-i hatóságok ezt nagyon erősen szorgalmazták. Bettelheim többször kijelentette, hogy amennyiben a missziós társaság visszahívna őt küldetéséből, ő visszaadja brit állampolgárságát.

Okinawán Bettelheim idejében kettő francia nyelvű katolikus misszionárius tevékenykedett 1846 és 1848 között: Pierre-Marie Leturdu (1848. augusztus 27-én elhunyt Okinawát) és Mathieu Adnet (1848. július 1-én elhunyt). A ryūkyū-i vezetőség a misszionáriusok kérdésében Kantonnal is felvette a kapcsolatot, járjon közbe a helyi francia és

⁴en.wikipedia.org/wiki/Bernard_Jean_Bettelheim (2020.3.20.)

⁵Pontosabb információ nincs róla.

brit követségeknél, hogy a hittérítőket távolítsák el a szigetről. A kínaiak néhány próbálkozás után informálták a ryūkyūiakak, hogy habár nem tudják előmozdítani a misszionáriusok eltávolítását, azt tanácsolják, tegyék minél lehetetlenebbé a hittérítők ottlétét és tevékenységét, hogy maguktól kívánják elhagyni Okinawát.

Bettelheim erőszakosan beleavatkozott a Brit Birodalom külpolitikájába is. 1849. március 8-án Matheson kapitány parancsnoksága alatt kikötött a *HMS Mariner*. A hajóskapitányt és a tiszteket a ryūkyū-i vezetőség vacsorára hívta meg, amit Bettelheim készséggel tolmácsolt is. A bankett keretében azonban Bettelheim meggyőzte a kapitányt, hogy vonuljanak át az ő házába – azaz a Gokoku-ji templomba. Ettől a hallatlan lépéstől indítva a narai hivatal petíciót nyújtott be, hogy Bettelheimet azonnali hatállyal távolítsák el a szigetről. Bettelheim azonban szintén petícióval élt a Brit Haditengerész felé, hogy haladéktalanul torolják meg az ellene elkövetett károkat. Bettelheim levele azt váltotta ki Londonban, hogy Viktória királynő levelében kérte a narai hatóságot, hogy jobban értékelje a misszionárius tevékenységét.

Bettelheim jobb helyzetbe való hozatala természetesen nem volt releváns lépés a ryūkyū-i vezetéstől. Ezt ellenőrizendő kötött ki 1851 szeptemberében Cracford kapitány parancsnoksága alatt a *HMS Reynard* és egy hétig horgonyzott Nahában. A kapitány banketten volt hivatalos a helyi tartományvezetőnél, ugyanakkor hajóján ő is vendégül látta a város előljáróit. Bettelheim ellátását a ryūkyū-i kormány vállalta, szabad mozgása azonban korlátozva volt. Lord Henry John Temple Palmerston (1784 - 1865) külügyminisztériumi titkár (később brit miniszterelnök) ezért levelet intézett Ryūkyū-ba, amelyben felhívta a figyelmet, hogy a következő brit hajók látogatása nem kell, hogy barátságos legyen, amennyiben Bettelheim helyzete nem javul azonnali hatállyal.

Ennek a folyamatnak az ellenőrzésére kapott kiküldetést T.T. Meadows tolmács, aki úgy nyilatkozott Bettelheimről, mint aki hatalmat szeretne kivívni magának a szigetországban, amiből aztán a konfliktusai is fakadnak. Meadows jelentése alapján a Brit Haditengerészet ezután már teljesen más meglátásban figyelte Bettelheim működését.

Bettelheim helyzetét különösen megnehezítette, hogy tolmácsával, Liu-Yu-Kan-nal, aki Hong Kongban csatlakozott hozzá, 1849 márciusában összeveszett, s ettől kezdve a misszionárius igyekezett ellehetetleníteni őt.

Bettelheim megpróbált békülékeny hangnemet megütni a helyi szervekkel: felajánlotta, hogy tanítani fog angol nyelven kívül geográfiát és asztronómiát is. Orvosi segítségét is szolgálatba helyezte, amit naplójában „*English Free Hospital*”-ként (Angol Ingyenes Kórház) nevez meg. Ez lehetett a mai Japán területén működő első nyugati nyilvános kórház, bár látogatottsága és felszereltsége lényegesen szerényebb volt, mint pl. a Hepburn-féle kórház.

Mіндеzen szolgáltatások azonban nem hatottak kellően Okinawa vezetésére, helyette kineveztek mellé egy tütort, aki kínai nyelven tanította őt. A tutor segítségét azonban elsősorban missziós tevékenységének megalapozására, illetve a Biblia fordításának alapjaihoz való tudás megszerzésére szerette volna kihasználni, amit azonban az okinawai helyhatóság nem tudott támogatni.

A helyi lakosságnak meg volt tiltva, hogy Bettelheimékkal kapcsolatba kerüljenek. A vásárláskor az árusok elhagyták standjaikat, üzlethelységeiket, Bettelheim pedig kiválasztotta a szükséges árukat, majd annyi pénzt hagyott a pulton, amennyit jónak látott.

A misszionárius nagyon durva módszereket alkalmazott a hittérítésre. Családi házakba ment be hivatlanul, hogy ott prédikáljon, nyilvános gyűléseket zavart meg, valamint a Shuri vár kapujánál hangosan prédikált. 1850. január 6-án, amikor egy családi házból lett kidobva, egy csoport őt megverte és megkövezte (a megkövezés nem volt bizonyítva, Bettelheim erről a naplójában számolt be). Pár órával később a felesége talált rá az utcán, aki aztán hazakísérte a sebesült misszionáriust. Az incidens nem volt hivatalosan kivizsgálva, ha Bettelheim panasszal élt volna, magánlaksértés vádjával lehetett volna ellenlépést kezdeményezni.

Annak ellenére, hogy a helyi lakosság és a Ryūkyū-i Királyság vezetése is nagy ellenszenvvel viselte Bettelheim jelenlétét és működését, egy misszionárius meggyilkolása hatalmas nemzetközi felháborodást (ha más eseményeket nem is) váltott volna ki a szigetország ellen, amit mindenki szeretett volna elkerülni.

Ugyanakkor a helyi lakosság sem maradt tétlen Pierre-Marie Leturdu francia katolikus misszionárius szerint, aki nem kevesebbet állít, minthogy hatósági engedéllyel Bettelheim prédikálása közben kinyilvánítva nemtetszésüket „ürülékkel teli vödörket tettek lábához”⁶.

Bettelheim ezzel a magatartással felhívta magára a figyelmét, mint Satsuma daimyōjának, mint pedig az Okinawán tartózkodó kínai illetékeseknek, akik jelentették a brit hivatalokban az ő tevékenységét és viselkedését. Ennek ellenére a missziós társaság továbbra is támogatta a működését anyagi oldalon is.

George Smith hongkongi anglikán püspök (1815 – 1871, az első anglikán püspök Hong Kongban 1849-1865) személyesen érdeklődött Bettelheim felől, ezért 1851. október 3. és 10. között személyes látogatta meg a hittérítőt Nahában.

Bettelheim okinawai tartózkodása során naplót vezetett és széleskörű levelezést folytatott, amiben többek között leszögezi, hogy megtanulta a ryūkyūi nyelvet, valamint említést tesz arról, hogy teológiai eszmecserét folytat helyi lakosokkal. George H. Kerr⁷ történész szerint azonban „ezek a kijelentések durva túlzások, félreértések Bettelheim részéről vagy merő fikció”⁸.

A brit kormány többször próbált közbenjárni Bettelheim érdekében a ryūkyū-i hatóságoknál, de ő a helyi szokások semmibevevével egyre rontotta pozícióját. Ezt erősíti meg a személyét nagy alaposággal kutató Jenkins, aki úgy vélekedik, Bettelheim személyisége megosztó, „eltökélt és intoleráns, de magatartása a misszionáriusok között egyáltalán nem volt különleges”⁹. Szolgálatait továbbra is minden eshetőségnél felajánlotta az éppen kikötő európai és amerikai hajóknak.

Bettelheim jelenlétét és helyismeretét szerette volna kihasználni a brit kormány is. A misszionárius felkérést kapott, hogy járjon közbe a ryūkyū-i hatóságoknál egy brit-ryūkyū-i kereskedelmi egyezmény megalkotásában. Mivel azonban a Ryūkyū-i Királyság Satsuma tartománnyal (Kyūshū szigete) volt szoros kapcsolatban, valamint részben függött Kínától is, ezért a helyi vezetőség nem vállalta fel a japán izolációs politika¹⁰ megsértését, annál is inkább, mivel nem volt felesleges gazdasági erőforrása, amivel kereskedhetett volna. Látva ezt a brit diplomácia, hogy sem a Ryūkyū-iak nem hajlandók felvenni érdemben a kapcsolatot, sem Bettelheim nem tud áttörést elérni a kérdésben, az ügyet ejtették.

Ezzel a hivatalos kapcsolat-felvételi kísérlettel még inkább megerősödött a Bettelheim működésének megfigyelése a ryūkyū-i hatóságok által. A lakásaként szolgáló Gokoku-ji templom elé őrt állítottak, illetve kb. 100 fő lett megbízva a szigeten, hogy figyelje a misszionárius és családja tevékenységét.

Bettelheim 1853 májusában a nagyhírű Matthew Calbright Perry amerikai tengernagy (1794 - 1858) segítségére lehetett. A helyi misszionárius a tengernagy kínai tolmácsával, S. Williams- szel nem értették meg jó egymást. Bettelheim a közös tárgyalások szüneteiben megpróbálta Perry támogatását megnyerni, a tengernagy azonban diplomatikusan elutasította.

⁶ British Library, 2017. 5.8.: <https://blogs.bl.uk/asian-and-african/2017/05/okinawan-manuscripts-digitised.html> (2020.4.12.)

⁷ George H. Kerr (1911 - 1992) - amerikai diplomata a 2. világháború alatt, számos tanulmánykötete jelent meg Taiwan és Ryūkyū történelméről politikai és gazdasági állapotáról a világháború utáni időszakban.

⁸en.wikipedia.org/wiki/Bernard_Jean_Bettelheim (2020.3.20.)

⁹Jenkins, A.P.:The Journal and Official Correspondence of Bernard Jean Bettelheim, 1845-1854, Part I (1845-51). In: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2948686/>, (2020.3.12.)

¹⁰Csupán Perry admirálisnak sikerül megnyitvatni Japánt a világ felé az ún. kanagawa-i egyezmény alapján 1854. március 31-én.

A misszionárius megpróbálta meggyőzni a tengernagyot, hogy szállítsa őt tovább Japán egyik fő szigetére, aminek Perry nem tett eleget. A tengernagy annak ellenére sem változtatott álláspontján, hogy naplójában úgy emlékezik meg Bettelheimről és családjáról, hogy megismerkedett a helyi misszionáriussal, aki már családjával nyolc éve lakik Okinawán a szigetlakók „kívánságával szöges ellentétben”¹¹.

Bettelheim aktivitása az amerikaiak felé ugyanakkor kivívta a ryūkyū-i hatóságok ellenszenvének újabb hullámát. Ebben a folyamatban a legszembetűnőbben a Tomoriban álló iskolaépület lefoglalása során vált aktívvá 1853. május 30-án. A sikertelen iskolaépület-foglalás ellenére Perry szeretne volna kihasználni Bettelheim pozícióját és tudását saját- és kormánya javára. A misszionárius utazási kérelmét továbbra is elutasította, viszont felkérte, hogy dolgozza fel a Ryūkyū-szigetek történelmét.

1853. június 6-án Perry nagyszámú katonaság élén Bettelheimmel (mint tolmács) belépést követelt a Shuri várba, hogy találkozzon végre. ShoTai-jal (尚泰, 1848-1979) a szigetek királyával. A misszionárius ezidáig nem kapott audienciát a Shuri várban.

Bettelheim legnagyobb misszionáriusi tevékenysége a *Plymouth* fedélzetén Perry jelenlétében elmondott két prédikáció 1853. június 26-án és július 2-án.

Bettelheim missziós tevékenysége annak ellenére, hogy a keresztyénség tanait nem sikerült széles körben elhintenie a szigetlakók között, mégis nagyon jelentősnek mondható.

George H. Kerr adatai alapján Bettelheim okinawai tartózkodása alatt csupán egy embert tudott megtéríteni, de őt is bebörtönözték a japánok tiltott hit megvallásaért. Miután azonban meglátogatta a börtönben, a hatóságok a férfit egy távolabbi börtönben helyezték el, ahol később elhunyt. Egy másik elbeszélés alapján azonban egy, a misszionárius tevékenységét figyelő őrt sikerült Jézus követésére csalogatnia, őt azonban „családja örültnek nyilvánította és ezért otthon megkötözte”¹².

Misszionáriusi munkásságának és személyiségének ellentmondó jellemzések láttak napvilágot. Earl Rankin Bull metodista misszionárius szerint Bettelheim azért nem tudott több szigetlakót keresztyén hitre téríteni, mivel „nem volt elég temperamentumos ahhoz, hogy sikeres misszionárius legyen”¹³. Jenkins szerint azonban a misszionárius személyisége nagyon megosztó volt, „eltökélt és intoleráns, de magatartása a misszionáriusok között egyáltalán nem volt különleges”¹⁴. Mindenesetre elmondható, hogy nyolcéves munkássága alatt, ami a hívők számának növelését illeti, a XIX. századi átlagos misszionáriusi adatoktól jócskán elmaradt.

A Japánban tevékenykedő következő időszak misszionáriusainak munkásságát azonban nagyban elősegítette publikációival. Okinawán töltött éveit alatt lefordította az Újszövetség egyes részeit ryūkyū-i nyelvre, melyeket Hong Kongban adott ki 1855-ben *Ryūkyū-Yaku Fukuinsho* cím alatt. A kiadás a Loochoo Naval Mission támogatásával látta meg a napvilágot, ami Lukács és János evangéliumát, (*Roka den fukuinsho* [路加傳福音書], ill. *Yohan den fukuinsho* [約翰傳福音書]), az Apostolok cselekedetét (*Seisagenkō den* [聖差言行傳]) és Pál apostol Rómaiakhoz írt levelét (*Pōro ki Rōmabitosho* [保羅寄羅馬人書]) tartalmazta. A fedőlapra Márk 16.15 verse is felkerült: Menjetek el szerte az egész világba, hirdessétek az evangéliumot minden teremtménynek!

A bibliafordítás nyelve az azonban nem egységes. Úgy tűnik néhány esetben, hogy Bettelheim tudatosan átvett néhány részt a Gützlaff-féle kínai bibliafordításból, illetve ezt a fordítást alapul véve írta át Ryūkyū-i változatra. Mivel azonban a japán katakana írásmód nem

¹¹Perry, Matthew Calbraith: Személyesnapló, 61. old. In:

https://de.wikipedia.org/wiki/Bernard_Jean_Bettelheim, (2020.3.22.)

¹²Jenkins, A.P.: The Journal and Official Correspondence of Bernard Jean Bettelheim, 1845-1854, Part I (1845-51). In: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2948686/>, (2020.3.12.)

¹³Bull, Earl R.: Okinawa or Ryukyu – the Floating Dragon. Newark, 1958, 122. old.

¹⁴Jenkins, A.P.: The Journal and Official Correspondence of Bernard Jean Bettelheim, 1845-1854, Part I (1845-51). In: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2948686/>, (2020.3.12.)

adja vissza teljes egészében a Ryūkyū-i nyelvet, ezért az így írt bibliafordítást a mai japán olvasó, mint japán nyelvű bibliafordítást olvas és a nem a Ryūkyū-i változatot.

Az 1855-ös kiadás után megjelent a második kiadás 1858-ban ugyanazzal a bibliai tartalommal. Ez a kötet azonban bilingvális volt, a ryūkyū-i mellett kínaiul is megjelent. A könyv címlapja viszont változatlan maradt.

Bettelheim Nahában töltött évei alatt összeállította az első Ryūkyū-i –angol szótárt is¹⁵. Ennek ellenére nehéz meghatározni, hogy mennyire beszélte a helyi nyelvet. A Ryūkyū-sziget csoporton ugyanis különböző nyelvjárások mellett használatos volt az egységes japán nyelv (mely a főszigeteken volt használatos), a kínai, valamint a Ryūkyū-i Királyság adminisztrációja által használt kevert nyelv, mely a fent említett három nyelvből jött létre. A nyelvi sokszínűség ellenére feltérképezte a helyi nyelvtant is, melyet *Elements or contributions towards a Loochoon & Japanese grammar* (Elemek vagy hozzájárulások a loochoo és a japán nyelvtanhoz cím alatt adott ki¹⁶.

Az előszóban Bettelheim már megemlíti, hogy a japán nyelvtannal nagyon kevés a kapcsolata, mivel összesen háromszor volt alkalma a főszigetekről érkező japánokkal beszélni. A nyelvtani tudnivalók összeírására tett kísérletének kezdetét megörökítette naplójában is (1846. szeptember 10.) azaz csupán néhány hónappal Okinawára érkezése után, mely nagy eltökéltségre utal.

Nyolc év nahai tartózkodása után Bettelheim elhagyta Okinawa szigetét, amely szintén nem ment zökkenőmentesen. Felesége és gyermekei már 1854. február 8-án elhagyták a szigetet és Shanghaiba távoztak. A misszionárius csupán 1854. június 17-én, a ryūkyū-i hatóságok petíciójára reagálva hagyta el a szigetországot. A kiköltözéskor számos tárgyat vitt magával a Gokoku-ji templomból, de ezt a Ryūkyū-iak nem bánták, inkább még azt a pénzt is visszafizették neki, amit a szigetországban elköltött. Ebből is látható, mennyire megkönnyebbültek a helyiek, hogy megszabadultak az okvetetlenkedő misszionáriustól és családjától.

Bettelheim helyét G.H. Moreton lelkész vette át, aki 1854 februárjában érkezett Okinawára, azonban egyre romló egészségi állapota miatt 1855 októberében távozni kényszerült. Ezzel a Loochoo Naval Mission tevékenysége befejezte működését a Ryūkyū-i Királyságban, majd 1861-ben végleg megszűnt.

Bettelheim családjával eredeti elgondolása szerint Angliába készült visszatérni, de New Yorkban megszakadt az utazása. Letelepedett az Egyesült Államok Illinois államában, ahol farmot vásárolt. 1861-től lelkészként működött St. Anne-ban, 1862-től 1864-ig pedig Cayugában.

Az amerikai polgárháború során 1863 augusztusa és szeptembere között az illionisi 106. önkéntes ezredben, mint sebész szolgált őrnagyi rangban. Itt sem volt azonban felhőtlen körülötte az élet. Egy alkalommal a hadbíróóság ejtette a vádat ellene, hogy elmulasztotta megakadályozni egy katona halálát, azonban kétszer elítélték „sebesült katonák ételének elfogyasztásáért és a felettes parancs megtagadásáért”¹⁷.

Bettelheim 1865-től kápláni tisztséget töltött be és egy gyógyszertár tulajdonosaként működött Odellben. Eközben előadásokat tartott Okinawáról és Japánról. 1867-ben Brookfieldben, Missouri államban, mint orvos működött tovább s ott is halt meg tüdőgyulladás

¹⁵ A teljes szótár megtalálható digitalizált formában a https://www.bl.uk/manuscripts/FullDisplay.aspx?ref=Or_40&index=0&_ga=2.198732396.294048008.1597674873-1996949793.1597674873oldalon (2020.4.12)

¹⁶ A teljes nyelvtan megtalálható digitalizált formában a http://www.bl.uk/manuscripts/FullDisplay.aspx?ref=Or_41oldalon (2020.4.14.)

¹⁷Lásd: Michael P. Williams: A „Loochooan” New Testament. In: <https://uniqueatpenn.wordpress.com/2014/07/25/a-loochooan-new-testament/> 2020. 3.10.

következtében. A brookfieldi temetőben (ahol felesége sírja is megtalálható) álló síremlékén a következő szöveg áll magyar fordításban:

Dr. B.J.Bettelheim lelkész
elhunyt
1870. február 9-én
59 éves korában

Okinawán hagyott rossz emléke ellenére Bettelheim tiszteletére a szigetországba érkezésének 80. évfordulója alkalmából emlékművet lepleztek le 1826. május 18-án egykori lakhelyén, a Gokoku-ji templom területén. Az emlékmű tíz különböző kőtáblát tartalmazott, melyek azokból az országokból származtak, ahol a misszionárius élete során megfordult. A feliratokon az országok nevei voltak olvashatók japán nyelven. Az emlékmű felső részén Dávid-csillag vésés volt látható, rámutatván a misszionárius zsidó gyökereire.

Az emlékmű a második világháború alatt megsemmisült az Okinawáért folyó csatában, de azóta egy új emlékmű hirdeti jelenlétét és munkásságát, mely 1954-ben, Bettelheim érkezésének 100. évfordulója alkalmából került leleplezésre.

A Japán Biblia-társulat 1996-os kampánya középpontjába szintén Bettelheim személyét állította.

Szülőhazájában Bettelheim munkásságáról fő műve, az Újszövetség néhány részének ryūkyū-i fordításának kiadásával emlékeztek meg, amely 1873-ban jelent meg Bécsben August Pfizmaier sinológus (1808 - 1887) támogatásával.

Össességében elmondható, hogy a kalandos életű és nem éppen könnyű természetű misszionárius életműve mégiscsak maradandó, annak ellenére, hogy hittérítői módszereit mára már senki sem támogatja.

AZ ÚRVACSORA KÖZÖSSÉGÉPÍTŐ DIMENZIÓJA AZ ELMÚLT ÉVTIZEDEK TEOLÓGIAI VALAMINT PASZTORÁLPSZICHOLÓGIAI FELISMERÉSEINEK TÜKRÉBEN

Gábor CZAGÁNY¹

ABSTRACT

How can we describe the connection between the Lord's Supper and the process of community building in the Hungarian Reformed Church? This article deals with some aspects of this question and investigate the practical background of Lord's Supper in the Reformed tradition. The Lord's Supper is a present from God, which help to rebuild and renew the people, who live from the power of grace. At the same time the frequent and deep experience of Lord's Supper also lead to the building of church community. In this study, we explore concepts that help us better understand the community-building function of the sacrament. We call the help of biblical studies, dogmatics and pastoral psychology as well. These disciplines show the deep and complex background behind the liturgy of the Lord's Supper, which are unrecognizable during the daily practice. However, if we try to use these recognitions, we will explore a new dimension of the Lord's Supper in the life of the church.

KEYWORDS

Hungarian Reformed Church, innovation, church renewal, liturgical studies, Lord's Supper, sacraments

BEVEZETÉS

E tanulmány a református úrvacsorai gyakorlat hátterét vizsgálja. Az úrvacsora egy olyan ajándék, amelyet azért kapott az egyház, hogy segítségével épülhessen és helyreállhasson a kegyelemre szoruló ember. Ugyanakkor a gyakori és mélyen átélt úrvacsora egy másik következménye a gyülekezeti közösségnek az épülése. Ebben a tanulmányban olyan fogalmakat vizsgálunk meg, amelyek segítségével jobban megértjük az úrvacsora közösségépítő funkcióját. Ehhez segítségül hívjuk a bibliai tudományokat, a dogmatikát és a pasztorálpszichológiát egyaránt. E tudományterületek világítanak arra rá, hogy az úrvacsora ünneplése mögött mennyire mély és összetett gondolatok állnak, amelyek a hétköznapi liturgikus gyakorlat során nem kerülnek előtérbe, ezért ne figyelünk fel rájuk. Ha azonban ezeket az építőelemeket tudatosan előtérbe helyezzük, úgy az úrvacsora szentségének egy egészen új dimenziója nyílik meg számunkra.

1. Visszatérés a bibliai szemlélethez: tanulságok az Újszövetség úrvacsoráról szóló textusai alapján

Az 1985-ös Istentiszteleti Rendtartás előkészületei során nagyon sok értékes tanulmány látott napvilágot az úrvacsora kérdéskörében. Ezek sorában kiemelkedő az a tanulmánykötet, amelyet az istentiszteleti rendtartás kérdéseinek átvizsgálására alakult Operatív Bizottság által

¹ Dr. Czagány Gábor főiskolai docens (Gál Ferenc Főiskola, Szeged) reformatus.szeged@gmail.com

felkért szerzők írtak az istentisztelet legkülönbözőbb kérdéseiről. Mind a mai napig ez az egyetlen átfogó tanulmánykötet a Magyarországi Református Egyházban, amely a liturgia kérdéseivel foglalkozik. Annak ellenére, hogy a szövegek legtöbbször körülbelül harmincöt évvel ezelőtt készült, teológiai tartalmuk nagyon értékes, így dolgozatunkban a következőkben még többször utalunk rájuk.

A tanulmánykötet több, az istentisztelet alapjait tárgyaló fejezetében olyan gondolatokat találhatunk, amelyek segítenek újra felismerni azokat a bibliai összefüggéseket, amelyek kihangsúlyozása elengedhetetlen az úrvacsora gyakorlatának megújítása során.

Ilyen rögtön a görög *leitourgia* szó jelentésének tisztázása. A kifejezést legtöbbször az istentisztelet vagy egyszerűen a liturgia szóval adjuk vissza. A szó azonban eredetileg az önkéntes közszolgálatot jelentette, amely jelentés a későbbiekben több árnyalatot nyert. Részint használták a kötelezettségeknek eleget tevő szolgálat leírására, részint pedig ezzel a szóval kezdték el jelölni a szolgálatoknak speciális formáit, például a kézművességet is.

A Szentírás ehhez az értelemezéshez képest egyértelműen szűkíti a *leitourgia* jelentését, amikor a Septuagintában az istentisztelet megjelölésére használja. Ez logikus, hiszen a zsidóság számára az istentisztelet végzése egyúttal közszolgálat is volt. Ezzel azonban a szó kilépett a szigorúan profán értelmezés köréből és szakrális színezetet kapott.

Az Újszövetség nem sokszor alkalmazza a kifejezést, amikor mégis ezt teszi, legtöbbször az ószövetségi gyakorlatra utal vissza. Néhány esetben azonban a szó különleges jelentést nyer, például amikor a Zsidókhoz írott levél Krisztusról, mint a legnagyobb főpapról szól, aki az „igazi sátor *leitourgos*-sza” (Zsid 8,2). Más helyen *Pál* magára alkalmazza ezt a kifejezést, magát Krisztus szolgájának írva le (Róm 15,16). E szolgálat során *Pál* arról beszél, hogy maga is elszenvedi a mártíriumot, mint Jézus. Ebben az értelemben a *leitourgia* mindig Krisztus tettét szimbolizálja, amely mindenkor önfeláldozó. Ilyennek kell lennie az úrvacsorás istentiszteletnek is, amely különösképp is koncentrálni Jézus váltságahalálára.

Az ApCsel 13,2-ben a szó szolgálatként utal az istentiszteletre, amelyet a tanítványok végeznek. A szakasz tanulsága az, hogy az istentisztelet során teljes odaszánásra van szükség. A Róm 15,27, a 2Kor 9,12 és a Fil 2,25 viszont arra mutat szép példát, hogy miként válhatnak a mindennapos cselekedetek, szolgálatok istentiszteletté. A *leitourgia* szó minden használatára igaz az, hogy fókuszában a közösség áll és sohasem csak az egyén. Ennek tanulságait úrvacsorás istentiszteleteink gyakorlata számára is le kell vonni. [9]

Témánk szempontjából megkerülhetetlen *Lenkeyné Semsey Klára* tanulmánya, melyet az úrvacsora ekkleziológiai aspektusairól írt. A szerző már a bevezetőben leszögezi, hogy az újszövetségi ígéket vizsgálva világossá válik, hogy az úrvacsora kérdésköre nem választható el sem a krisztológiától, sem pedig az ekkleziológiától. A kettő ráadásul szorosan összefügg, hiszen az egyház a Krisztus teste. Az úrvacsora ennek a testnek kiábrázolója, egy jellegzetesen közösségi tett, amely - szemben az egyház életének más, individuálisan is megélhető mozzanataival - csakis a gyülekezet életének fényében értelmezhető.

A gyülekezeti jelleg pontosan megmutatkozik abban, hogy az úrvacsora tulajdonképp a szövetség megújítása. Ahogyan Isten egykor választott népével kötött szövetséget, úgy az új szövetségben sokakkal, mindenkivel ismételte ezt meg. Amennyiben szem előtt tartjuk az újszövetségi beszámolót, amely az utolsó vacsorát Krisztus saját áldozatáról szóló szemléletes tanításként írja le, megérthetjük ezt a kapcsolatrendszert. Minden úrvacsora annak a szövetségkötésnek a megerősítését jelenti a gyülekezet számára, amit az Úr Jézus végzett el kereszthalálával és feltámadásával.

Ez az áldozat, amit Jézus Krisztus hozott, együtt jár a bűnbocsánattal, azaz az úrvacsora egyértelműen hordozza ezt a karaktert. A Jézus áldozatáért elnyert bűnbocsánat azonban arra hivatott, hogy tovább érvényesüljön emberi relációban, azaz rendezze az ember és ember között megszakadt kapcsolatot. Az új szövetség kötésének rendje az egyházban Jézus intenciója szerint érvényesül tovább.

A Krisztus áldozatáért elnyert bocsánatból élő egyházat az úrvacsora ennek a rendnek az érvényesítésére indítja, az apostol szavai szerint: „bocsásatok meg egymásnak” (Kol 3,13). Ezzel a kölcsönös kiengesztelődéssel épül tovább Krisztus teste. [14]

Fazakas Sándor szintén erre a kölcsönös kiengesztelődésre helyezi a hangsúlyt, amikor a megbékélést Isten ajándékeként írja le, amely mintegy leképeződik az ember és ember közötti kiengesztelődésben. Isten végső és kegyelmes ítéletének jele az, amikor az egyik ember meg tud bocsátani a másiknak, a másik pedig képes ezt elfogadni. Ezzel jön létre a helyreállított közösség, amelyben mind az Istennel, mind pedig az embertárral rendezettek a viszonyok. [6]

Helytelen tehát az úrvacsorát individuális módon értelmezni. Eredete a közösségbe vezet, Jézus és tanítványai közösségébe. *Goppelt* helyesen állapítja meg az úrvacsora tradíciótörténeti elemzése során, hogy eredete nem Jézus tanítói munkásságában, hanem az Úr bűcsúvacsorájának liturgiájában van. Az úrvacsora *Sitz im Leben*-je Jézus és tanítványai közössége.

Habár a biblikus irodalom nagyobb része úgy beszél az utolsó vacsoráról, mint ami egy páskavacsora volt, *Joachim Jeremias* rámutat, hogy ezt a vacsorát nem szabad izolálnunk, hanem az addigi, naponkénti közös étkezések sorozata egy alkalmának kell tekintenünk. Ennek jelentősége Jézus korában közismerten az életközösség vállalása volt, akár a bűnösökkel, vámszedőkkel, paráznákkal is. Amíg azonban Krisztus közös étkezései „csak” a bűnösökkel való közösségvállalást fejezték ki, addig bűcsúvacsorája során azt is szemléltette és hirdette, hogy a közösségvállalás ára az ő életének feláldozása. Az úrvacsorának ezt az egymásért vállalt önfeláldozást kell továbbvinnie. Az Úrral való közösség, amely az úrvacsorában realizálódik, új életre, Krisztus szerinti életre indítja a gyülekezetet. Ezáltal válik Krisztus újra láthatóvá a földön.

Az úrvacsorában azonban nem csak a gyülekezet találkozik Urával, hanem a gyülekezet tagjainak egymással való közössége is valósággá válik. Az úrvacsorában ugyanis nem csak az ábrázolódik ki, hogy mindenki egy a bűnben, hanem az is, hogy valamennyien, teremtésbeli adottságaiktól és társadalmi helyzetüktől függetlenül Krisztus testébe építtetnek be azonos módon. Akik egy asztal vendégei voltak, most egy test tagjai lesznek. Az ősegyház idejében ez a nem természetes állapot vált realitássá. Ezért is jelent olyan sokat Pál apostol tanítása a korinthusiak számára, akik ezt az áldást vették semmibe.

Az úrvacsora az Újszövetség tanúsága szerint nem csak a belső viszonyokat rendezi, hanem kifelé is fordítja a gyülekezet figyelmét. Az úrvacsorázó gyülekezet az Úr halálának hirdetésére kap felhatalmazást (1Kor 11,26). A gyülekezet útja az Úr asztalától a világba vezet, majd pedig a világból az Úr asztalához. Az úrvacsora tehát missziói munkára indít. „*Az úrvacsora e nélkül a missziói felelősség nélkül olyan volna, mint a Nap, melege nélkül.*” – idézi *Lenkeyné Semsey Klára*, a német teológus *Müller* szavait.

Az úrvacsora ugyanakkor Isten diakóniáját is szemlélteti. Jézus életében végzett szolgálatának kiteljesedése és csúcspontja az, amit bűcsúvacsorája alkalmával mondott és tett. Tanítványait is erre a létformára nevelte (Lk 22,19-30). Az úrvacsora így egészen az utolsó napig a Krisztus önmagát feláldozó szolgálatának kiábrázolása, amely a legnagyobb szeretetet hirdeti. [14]

Kustár Zoltán, az úrvacsora – 1Kor-ban leírt – szereztesési igéjének részletes elemzésében világossá teszi azt, hogy Pál a korinthusiaknak írt figyelmeztetését pontosan azért írta le, mert a tudomására jutott úrvacsorai szokások egyenesen rombolják a közösséget. Ebből érthető meg az egész beszámoló alapvető szándéka, amely a közösséget kívánja építeni.

Ahogy korábban arról már szó volt, a közösségrombolás abban állt, hogy míg a gazdagok elkülönülve fogyasztották el vacsorájukat, és így egymással élték meg közösségüket, addig a szegényebbeknek csak a maradék jutott és korgó gyomorral fogyasztották el a vacsora végén kiszolgáltatót úrvacsorai jegyeket. Az ideális eset, nyilvánvaló módon, ennek az ellenkezője lett volna. Az úrvacsorának közösségépítőnek kellett volna lennie, azaz szimbolikusan kellett

volna kiábrázolnia azt, ami egy közös étkezés során – és a hétköznapokban – megtörténik.

Ezzel szemben a gazdagok azt hitték, hogy: „*a sákramentum hatása nem függ a szegények iránti szolgálattól, az áldozatkész szeretet gyakorlásától vagy éppen annak elmulasztásától. Ráadásul ez a sakramentalizmus a gazdagok individualista pneumatizmusával kapcsolódott egybe: az úrvacsorában csak a Krisztushoz kapcsolódás alkalmát látták, de nem látták meg benne a gyülekezetet egy testté való kapcsolódásának eszközét és célját.*”

Kustár is kiemeli, hogy az úrvacsoráról szóló páli beszámoló nem feltétlenül a páskavacsora kontextusába, hanem egy átlagos zsidó vacsorára vezethető vissza. Ennek lényege, hogy az étkezés előtt történik meg a kenyér megtörése és a vacsora után az áldás poharának elfogyasztása. *Pál* beszámolója mindenben ezt követi, egy fontos kivétellel. A vacsora végén a zsidó közösségi vacsorán mindenki a saját poharából fogyaszt, Jézus viszont körbeadva saját poharát úgy fogalmazott, hogy „*igyatok ebből mindnyájan*”. E közös pohár az úrvacsorában részesülők, és a házigazda Krisztus közötti egységet szimbolizálja, ugyanakkor nyíltan utal az úgynevezett „szabadulás kelyhére” (Zsolt 116,13) is, amelyről a zsidó eszkatológia azt tartja, hogy a végidőkben megváltottak közös pohara lesz a messiási lakomán. A közös kehely tehát, a közösség nyílt kifejezésén túl, az utolsó vacsorát, mint az utolsó idők eszkatológikus vacsorájának előképét is hordozza.

Hangsúlyos az is, hogy *Pálnál* a Krisztus vérének bűneltörő jellegére nincsen utalás, ami a szövetségkötés gondolatát engedi előtérbe kerülni. Ezzel az egyéni színezetű értelmezési lehetőségekről a hangsúly a kollektív kategóriákra kerül át. A szövetség maga is egyértelműen közösségi jellegű. [11]

Pál az első úrvacsora eseményeit összekapcsolja Izrael pusztai vándorlásának hagyományával, és ebből a kontinuitásból vezeti le mondanivalóját: az úrvacsora közösséget teremt az Úrral, azáltal, hogy a résztvevőket egy testté teszi, vagyis beiktatja őket „Jézus mozgalmába”, aki láthatatlanul bár, de jelen van, és mint a „*sekina*”, ami Izraelt kísérte az exodus során, együtt jár népével. Ebben az értelemben az úrvacsora szinte a gyülekezet alapító aktusa, amit éppen a szertartás pillanatában él át. [15]

Pál mindezekkel új szemléletet hozott a szinoptikusok úrvacsora-beszámolójához képest. Amíg ott a kenyérben való részesedés Jézus értünk adott testében való részesedést jelenti, addig *Pálnál* ez a szemlélet bővül, hiszen a Jézus testében való részesedés a gyülekezetet egyenesen Krisztus testévé formálja. Ez az a többlet, amelyet a mai liturgia is kifejezetten hangsúlyoz, amivel az úrvacsora elmélete és gyakorlata egészen új megvilágításba kerül. Ezzel *Pál* és nyomában mi is azt mondjuk ki, hogy az egyház egyházzá válásában az istentiszteletnek, valamint közelebbről az úrvacsorának központi szerepe van.

Ez azonban nem vezet kultikus misztériumhoz, mert Jézus testének vétele naponkénti adásban és elfogadásban, a mindennapok során játszódik le. A gyülekezet az úrvacsora során Jézus testéhez, melyet a kenyérben kapunk, Krisztus jelenlétét is megkapja ajándékkul. Az úrvacsora rendszeres vétele során ez a jelenlét teszi egy testté a gyülekezetet, ami nyomán a közösség Krisztus látható életévé válik ebben a világban. [9]

Oscar Cullmann még ennél is tovább megy. Ő is elismeri, hogy az első keresztyének istentiszteletének csúcsa az úrvacsora volt, mert ez biztosította a Feltámadottal való közvetlen kapcsolatot, amiben a gyülekezet az új teremtés valóságát élte meg. Éppen ezért a Krisztushoz való csatlakozás nem maradhat pusztán lelki, hanem kihat a test szférájára is. Ezzel az úrvacsora a mi erőtlenségünk megújulását is hozza. *Cullmann* egyenesen úgy fogalmaz, hogy ha a gyülekezet teljes odaadással venne részt az úrvacsorai közösségben, az meghátrálásra kényszerítené a betegséget és a halált. Az úrvacsorában így is elkezdődik az a hatalmas átalakulás, ami nyomán a gyülekezetben maga Krisztus formálódik ki, ahogyan az ige mondja: „*Mi pedig, miközben fedetlen arccal, mint egy tükörben szemléljük az Úr dicsőségét mindnyájan, ugyanarra a képre formálódunk át az Úr Lelke által dicsőségről dicsőségre.*” (2Kor 3,18). [9]

Erre a belső átalakulásra az embernek egyértelműen hálaadással kell válaszolnia, és végül ez adja meg az úrvacsora dinamikáját is. Krisztus folyamatosan magát adja, amely nyomán a befogadó hívő átalakul, és végül hálaadással válaszol. A bűn megélésének és a túlcserélődő bűnbánatnak itt nem sok helye van. Erre a félreértett és nagyon sokszor helytelenül gyakorolt büntudatra hívja fel a figyelmet *Klaus Douglass* is.

Az úrvacsora szereztetési igéjének kiegészítéseként szereplő, önvizsgálatra szólító páli verseket (1Kor 11,27-29) elemezve megjegyzi, hogy túl sokan veszik magukra tévesen a méltatlanság bűnét és tartják magukat távol ezért az úrvacsorától.

Nem azzal van önmagában gond, hogy ha a keresztyén ember méltatlannak tartja magát az úrvacsorára, hiszen alapvetően mindenki méltatlan, és pont ezért hív Krisztus az Úr asztalához. Szintén bibliai eredetű a liturgiákban is fennmaradt szép bűnvallás, amely ugyanezt fejezi ki: „*Uram, nem vagyok méltó arra, hogy hajlékomba jöjj, hanem csak egy szót szólj, és meggyógyul a szolgám*” (Mt 8,8). A méltatlanságunk ellenére azonban Jézus kitartóan hív és enged magához.

Pál apostol gondolatát szintén a korinthusi kontextusban kell értelmeznünk, ahol a gazdag és befolyásos keresztyén hívők azzal lettek méltatlanok, hogy nem gyakorolták a szeretetközösséget a szegényebb gyülekezeti tagokkal. Azzal, hogy nem várták meg őket a közös étkezéssel, valóban vétkeztek az Úr teste, azaz a gyülekezet ellen. A lelkiismeretvizsgálat erre kell, hogy irányuljon, hiszen ha a keresztyén ember nem ismeri fel az életében, hogy cselekedeteivel ellent mond hitének, akkor valóban csak „*ítéletet eszik és iszik magának*”. E bibliai ige mai értelmezése azonban inkább az úrvacsora közössége felé irányítja a hívőt. [5]

E gondolatmenet alapja az a tény, hogy a görög *szóma* szót mind Krisztus fizikális értelemben vett testére, mind pedig az egyházra használhatjuk. Krisztus testének megbecsülése így nem is annyira dogmatikai, hanem etikai kérdés. Jézus megbecsülése így ugyanis a másik embertárs megbecsülését fogja jelenteni. Ez nagyon komoly következményekkel jár az úrvacsorára való készülődés során, illetve a szertartás hangulatára és lefolyására nézve is. [9]

Az úrvacsoráról szóló legkorábbi beszámolók között feltétlenül példaértékű az ApCsel 2,46-ban említett gyakorlat, amely szerint a jeruzsálemi ősegyházban naponta gyűltek össze házanként és így törték meg a kenyeret. Ez azért is fontos mozzanat, mert segít megértenünk azt a ma is érvényes igazságot, hogy miközben az úrvacsorára összegyűlünk, megalakul a gyülekezet közössége. Ezt a közösséget nem az emberek hozzák létre, hanem a feltámadott Úr kapcsolja magához azokat, akik az úrvacsorában Vele kerülnek közösségre. Ebben a közösségben megnyílnak a szemek a szeretetlenség, embertelenség, gonoszság és a bűn meglátására, ezzel építve tovább a gyülekezetet. [13]

A szakasz további tanulsága, hogy a Jézus intenciója szerinti újszövetségi szokásrendszerben minden fenntartás nélkül elképzelhető volt a kisközösségben ünneplott úrvacsora. A házankénti istentisztelet középpontjában ugyanis egyértelműen az asztalközösség állott. Ebben az asztalközösségben nem csak egy szűkebb család tagjai vehettek részt, hanem vendégek is. Az ünnep így a mások befogadásának alkalma is volt. [9]

A kisközösségek úrvacsorája ma sem fejez ki mást, mint a családi összetartozást. Annak ellenére, hogy gyülekezeteink rendjében egyértelműen a nagyobb közösség számára megterített Úr asztala számít természetesnek, teológiailag nem zárható ki a kisebb közösségek úrvacsorája sem, sőt a kézen fekvő gyümölcsöket figyelembe véve kifejezetten szorgalmazni kellene ennek a formának a használatát.

2. Az egyéni vallásgyakorlattól a közösségi szemlélet felé: ekkleziológiai, pneumatológiai és eszkatológiai összefüggések az úrvacsorai gyakorlat átgondolásához

Szathmáry Sándor 1974-ben készült tanulmánya sok tekintetben követi a protestáns teológiában általában jellemző trendet, amely egyre inkább feltárja az úrvacsora közösségi

aspektusait. Érdemes gondolatmenetét megvizsgálni. *Szathmáry* a Heidelbergi Káté 76. kérdés-feleletének felvetésével indít, amely számunkra is tanulságos lehet. [18]

A kérdés így szól: „*Mit jelent Krisztus megfeszített testét enni és kiontott vérét inni?*”. A felelet pedig: „*Nem csupán azt jelenti, hogy Krisztus szenvedését és halálát hívő lélekkel elfogadjuk és ezáltal bűnbocsánatot és örök életet nyerünk, hanem azonkívül azt is, hogy a Krisztusban, és mibennünk egyaránt lakozó Szentlélek által egyre jobban egyesülünk az ő drágalátos testével úgy, hogy mi – ámbár ő a mennyekben van, mi pedig a földön vagyunk – az ő testéből való test és az ő csontjából való csont vagyunk, s miként testünk tagjait egy lélek, úgy minket is egyugyanazon Szentlélek éltet az örök életre, és kormányoz.*”

A szerző rámutat a kérdés-felelet mély biblikus háttérére, amely az 1Kor 10,14-22-ben van, ahol *Pál apostol* arra a szemléletmódváltásra utal, amelyet a keresztyén közösség tagjainak meg kell élniük. Eszerint az úrvacsora jegyeiben való részesedés nem csupán a Jézushoz való személyes kötődést jelenti, hanem egyúttal az ő testébe, tehát az egyházi közösségbe való bekapcsolódást is. Megfordítva ezt, azt is mondhatjuk, hogy a keresztyén hívő úgy kerülhet közösségbe a feltámadott és megdicsőült Úrral, hogy az Ő életét éli, ahogy az a gyülekezetben, az új életet nyertek körében zajlik. Ez az élet nem kultuszszerű, hanem történeti jellegű, mert a naponkénti adásban és elfogadásban megy végbe.

Ebben Izrael istentisztelete és az új keresztyén egyház istentisztelete közötti különbség is jól látszik. Amíg Izraelben áldozati szertartás során lényegében csak egy egyszerű találkozás ment végbe az Istennel, addig a keresztyén szertartás során a közösség Krisztus testévé lesz, azaz a hangsúly a *koinonia* fogalmán van.

Szathmáry idézi *E. Schweizer* gondolatmenetét is, amelyben a görög *szóma* kifejezéssel foglalkozik. A neves német teológus szerint, amikor Jézus arról beszél, hogy „*ez az én testem*”, akkor a kenyeret elsődlegesen nem a saját személyével azonosítja, nem is a nyomában létrejött tanítványi közösséggel – ahogyan a *szóma* szót már értelmeztük – hanem sokkal inkább tetteivel. A *szóma* tehát a cselekvés folyamatát kifejező főnév és annak a Jézusnak a személyiségét határozza meg, aki a halálba megy, és az övéiért adja életét. Az ebbe való bekapcsolódás az embertárral való találkozás lehetőségét is adja.

Ebben látszik meg az – amit *Kálvin* oly világosan magyaráz – hogy amint Krisztus cselekvése nem választható el jelenvalóságától, ugyanúgy munkáját sem lehet elválasztani személyétől.

Ez az úrvacsora egyik fő titka. Krisztus nem csak egyszerűen munkálkodik az élet történésein keresztül, hanem személyével akarja egyházát megajándékozni. Az életben csak másodkézből jutnak el hozzánk Isten ajándékai, de az úrvacsora során mindenki első kézből kaphatja Krisztust. Jézus ezzel őrzi meg az egyházat az elidegenedés veszélyétől, hogy, amíg a gyülekezetek az Ő munkáját végzik a világban, el ne veszítsék magát Krisztust. A Krisztussal való személyes találkozás nélkül ugyanis a szolgálat lehetetlen. [18]

Szathmáry Sándor azt is kifejti, hogy az úrvacsorának, mint a Krisztus Testével való közösségnek nem csak ezt a vertikális, pneumatikus értelmezését kell szem előtt tartanunk, hanem a horizontálist is. *Victor János* gondolatait követve, a szerző szerint hamis az az elképzelés, amely túllépve Krisztuson, csak a bennünk élő Szentlélekben keresi a megoldást a mindennapok kihívásaira. Valójában, amikor Jézus az úrvacsorára ajándékát kínálja az egyháznak, akkor földi-történeti események láncolatához köti a hívőket. Az úrvacsora az Úr testi mivoltához, földi életének szenvedéséhez köti a rá figyelőt, és ezzel mutatja meg a benne részesedő szolgálati helyét.

Ez mutatkozik meg a szinoptikusok úrvacsora elbeszélései és a jánosi lábmosás-történet közötti kapcsolatrendszerben is. *Sarkadi Nagy Pál* elemzése részletesen kifejti, hogy míg a szinoptikus evangéliumok Jézusnak a kenyérhez és pohárhoz fűződő szavait idézve mondják: „*ezt cselekedjétek*”, addig János ugyanezt a lábmosás történeténél mondja el. Ez a két felhívás elválaszthatatlanul összetartozik. A szolgálai forma felvételét és Jézus szolgáló életét ez a két

parancs más-más aspektusból ragadja meg, amely figyelmeztet: úgy éljünk, ahogyan ő is élt közöttünk. Ha ezt nem feledjük el, úgy az úrvacsora nem válik kultikus-rituális eseménnyé, hanem továbbra is megmutatja a Krisztus testének egészséges életét, amelynek lényege, hogy „szerezzel szolgáljatok egymásnak. Az úrvacsora nem kultusz, hanem annak kifejezése, hogy egymásért kell élnünk, és egymásért kell lennünk. Agapé nélkül, a szónak tágabb értelmében, nincs úrvacsora. Ahol nincs életközösség, ott nincs úrvacsora, ott eltorzul a Krisztustest, mert sákramentumi történet és a hétköznapok életformája kettéválik.” [18]

A cselekedetekre hívás egyenesen következik az élő Úrral való személyes találkozásból. Amennyiben az úrvacsora pusztán emlékvacsora lenne, úgy igazolható lenne az üres kultuszi cselekmény. Ha a Jézus utolsó szavait – „*ezt cselekedjétek az én emlékezetemre*” – úgy értenénk, mint amivel arra hívta fel a figyelmet, hogy amikor ő már nem lesz, újra és újra idézzük fel életének és halálának eseményeit, akkor az úrvacsora nem lenne más, mint pusztán halotti emlékezés. Az úrvacsora azonban merőben más, mert Jézus feltámadt és valóságosan jelen van, így történeti cselekedete jelen idejűvé lesz. A gyülekezet hálát mond a megtapasztalt szabadításért, ugyanakkor a Szentlélek ajándékaiért is, amivel szolgálatba indul. [13]

Ebben a megközelítésben Krisztus jelenléte leginkább akkor válik kézzelfoghatóvá, ha a különböző háttérből, társadalmi rangból, fajból és etnikumból érkező emberek együtt állnak meg az Úr asztala körül, hogy megvallják közös hitüket a meghalt, valamint a halálból feltámadt Jézus Krisztusról.

Más szóval Jézus az ő testében, az egyházban van jelen, amely egy különleges tapasztalati lehetőség mellett az általános alap mellett, hogy Krisztus mindenkor népével van. A szent vacsora karaktere így nagyon mélyen közösségivé válik és sokkal kevesebb lehetőség nyílik az egyéni természetű értelmezésre.

Az Apostoli Hitvallás többek között az úrvacsorára utalva „a szentek közösségéről” beszél, amely az eredeti latinból leginkább szent emberek egyesülésének fordítható, azaz azok elválaszthatatlan közösségének, akik Krisztusban hisznek. E sákramentum ugyanis, amelyben részesedünk, egyé tesz Istennel, de egyé egymással is.

A szent jegyekre nem a Krisztusnak az úrvacsorában való jelenlétéről vallott tökéletlen ismerete teszi méltatlanná a keresztyént, hanem ennek a megvalósuló közösségnek az alábecsülése. A „testvéri közösség megvetése”, a Krisztus-test megszakadozottsága komoly szociálkritikai, sőt forradalmi aspektust jelent, amelyre azonban individuális színezetű úrvacsora gyakorlatunkban alig helyezünk hangsúlyt. Pedig ebből látható meg, hogy a gyülekezetben megélt közösség nem öncélú, hanem a felebarát szolgálatában és a világ felé való küldetésben nyeri el teljességét.

Téves úton járnánk azonban, ha Krisztus jelenlétét csak és kizárólag a közösség egészében keresnénk. A reformátori teológia – különösen *Kálvin* – kitüntetett figyelmet szentel a Szentléleknek. Habár a Heidelbergi Kátéban mindössze egy kérdés-felelet nevezi meg kimondottan a Szentlelket, mégis rejtett módon, a sorok között minden egyes oldalon ott szerepel. Ennek ellenére a hagyományos protestantizmus egészére igaz a kritika, hogy elhanyagolta a Szentlélekről szóló tanítást. [19]

A pneumatológia szerepe az úrvacsora megértésében a református egyházakban a XX. század második felében előtérbe került. Ebben nagy szerepe volt a dialektika teológiának és személyesen *Karl Barth*-nak, de legalább ilyen fontos impulzusokat adott a karizmatikus mozgalom is. E mozgalom nyomán részint új közösségek alakultak, részint pedig a történelmi egyházak újultak meg istentiszteleti életükben. Különösen ott figyelemreméltó a változás, ahol a történelmi liturgiai örökség és a Szentlélek újat ajándékozó jelei találkoztak és összeforrtak. Ez tovább ösztönözte a Szentlélek szerepének kutatását a rendszeres teológián belül is.

Az *epiklézis*re, a Szentlélek segítségül hívására vonatkozó kutatások különösen is eredményesnek bizonyultak. Az epiklézisben fejeződik ki leginkább az egyház Istentől való függése, hiszen a Szentlélek az, aki az úrvacsorában különlegesen is megtapasztalhatóvá teszi

Krisztus uralmát. Ezért a sákramentumban részesülni a Szentlélek segítségével nélkül lehetetlen.

Krisztus jelenlétének kérdése elkerülhetetlen, amikor az úrvacsora gyakorlatának megújításának dogmatikai alapelveit vizsgáljuk. Az epiklézis sokban lehet egyfajta közvetítő eszköz Krisztus úrvacsorában való jelenlétének egymástól különböző nézetei között.

A valóságos jelenlét tanának sok formája létezik, de amennyiben elfogadjuk, hogy a jelenlét a Szentlélek segítségével hívásával valósul meg, úgy a felfogások közti különbség a minimumra csökken.

A magyarországi református úrvacsorai gyakorlat megújulása szempontjából még fontosabb az, amit *Békési Andor* az epiklézis gyakorlatának eredetével kapcsolatban mond el. Bár nem lehet tudni, hogy pontosan hol és mikor alakult ki ez az imaforma, de bizonyos, hogy az első három keresztyén évszázadban nem találkozunk vele. Bevezetésének az lehet az oka, amiről korábban már részletesebben írtunk, hogy a negyedik századtól kezdve az úrvacsora elveszítette leglényegesebb és legősibb jellemzőjét: a közösségi jelleget. Az eukarisztia, arra a nézetre alapozva, hogy az egyház birtokában van a szentségnek, a kegyelemnek, sőt magának a Szentléleknek is, egyre nagyobb területen került emberek hatalmába. Ez ellen az emberi túlkapás és visszaélés ellen alakulhatott ki valamelyik gyülekezet gyakorlatában az epiklézis. Ezzel az elvvel és az ezt megerősítő reformációi felfogással párhuzamosan nekünk is vallanunk kell, hogy Krisztust az egyház képviselői nem birtokolhatják automatikusan, hanem a Szentlélek erejéért újra és újra könyörögni kell.

A Szentléleknek ennek ellenére szabadsága van arra, hogy ne jöjjön, amikor az egyház kultuszát gyakorolja. A Szentlélek mégsem „hangulat szerint”, hűség nélkül munkálkodik az egyházban. Az egyház számíthat a Szentlélekre, de ehhez kitartóan, hittel kell hívnia.

Az epiklézis ezen felül megtaníthatja vagy újra figyelmeztetheti a hívő embert az úrvacsora egyik legfőbb céljára, ami nem más, mint a megszentelődés elősegítése, munkálása. A hívő élet mélységének növeléséhez elengedhetetlen a rendszeres, sőt gyakori úrvacsorával élés. A Szentlélek kitartó és őszintén megélt hívása hozzásegítheti a keresztyén embert a spiritualitás kialakításához és stabilá tételéhez. Ehhez meggyőződéssel kell vallani, hogy az úrvacsora legfontosabb aktusa a Krisztussal való titokzatos egység (*Unio mystica cum Christo*). [2]

Ebből a Krisztussal való közösségből következik a keresztyén ember küldetése. Ez elsősorban a kettős nagyparancsolat iránti elköteleződést jelenti, amelynek lényege az Isten tisztelete és a felebarát szeretete. Ez utóbbiba beletartozik mind az evangélium hirdetése, mind pedig a felebarát szolgálata, amely az egyház missziójában egymástól elválaszthatatlan feladat. Az úrvacsora szemléletének megújítása során feltétlenül figyelembe kell venni ezt az összefüggést és hangsúlyozni: Krisztus egyháza csak úgy tudja betölteni az emberszeretet parancsát, ha Krisztushoz tér és őt követi.

Az úrvacsora ilyen módon az Isten emberrel kötött szövetségének megújítása lesz. Egy hely és egy alkalom, ahol a hívő újra igent mondhat Istennek, akinek jelenlétét a Szentlélek biztosítja. Jézus a kehely vételekor az új szövetségre utalt, amely az ő kiontott vére által valósul meg. Ezt az újabb szövetséget Isten már az Ószövetségben megígérte (Jer 31,31-34 és Ez 36,25-29a), amely a bűnök bocsánatával és a Lélek kitöltésével jár együtt. Mindez Jézusban megvalósult, de minden újabb úrvacsora ennek a szövetségnek a kiteljesedéséről beszél, amely csak és kizárólag a Szentlélek munkája által lehetséges. [9]

A jelenkor úrvacsorai gyakorlatában az úrvacsora eszkatológiai aspektusára szintén kevés hangsúly kerül. Az ekkleziológiai vonatkozások arról győznek meg, hogy az istentiszteletnek szoros kapcsolata kell lennie a jelennel, hiszen ha nem így lenne, akkor önmagában zárt kultikus cselekménnyé válna. Ugyanakkor az istentiszteletnek van egy jellegzetes jövőre mutató aspektusa is, hiszen – ahogyan azt *Török István* kiemeli – „*egész istentiszteleti életünk erre a végidőre néz.*”

Ezen belül az úrvacsorának is jellegzetes eszkatológikus tartalma van, különös tekintettel az evangéliumi beszámolókra. Az evangéliumok ide vonatkozó beszámolóit konkrétan

hordozzák a végidőkre utaló gondolatokat és Pál apostolnál is szerepel az „amíg eljön” jellegzetes fordulata, mutatva, hogy a sakramentális közösség egészen a végidőkig a Krisztussal való kapcsolat egyik legfontosabb csatornája marad. [10]

A Szentírás gyakran hasonlítja az üdvösséget asztalközösséghez, lakomához, királyi menyegzőhöz, nem egyszer eszkatológikus értelemben. Ilyen példákat már az Ószövetségben is találunk, mint például az Ézs 25,6-ban ahol az Úr úgy jelenik, mint aki egykor majd minden nép számára lakomát fog készíteni Izrael szent hegyén. Jézus is többször használja az étkezés képét a végidőbeli öröm jelzésére, de különlegesen is hangsúlyos ez a kép a Jelenések könyvében. A Jel 19,6-7.9-ban ezt találjuk: „*Halleluja, mert uralkodik az Úr, ami Istenünk, a Mindenható! Örüljünk és ujjongjunk, és dicsőítsük őt, mert eljött a Bárány menyegzője...Boldogok, akik hivatalosak a Bárány menyegzőjének vacsorájára.*” [12]

Valahányszor a gyülekezet úrvacsorázik, ennek az eljövendő mennyei lakodalomnak az előízét érezheti, ami azonban még nem a teljesség. *Christian Link* így idézi *Markus Barth* szavait: „*Az úrvacsora egy dicsőséges cél felé zárandokoló nép megvendéglése étellel-itallal. Krisztus halálának köszönhetően Isten úton járó népét az út végcélja élteti, és ennek jele az is, hogy ehet és ihat. Az, hogy »az örök életre tápláltnak«, eszerint nem azt jelenti, hogy az egyház ebből az örök életből – éppen az úrvacsorában – már most részesedne.*”

Ez azt jelenti, hogy a Krisztus országában való élet ígérete teszi a résztvevőket egy közösséggé, ami a Krisztus teste. A gyülekezet előtt egy jövőbeli cél lebeg, amelybe Krisztus már felvitetett, de az egyház számára is ígéret. [15]

Mindeközben a szavak: „ezt cselekedjétek az én emlékezetemre”, amelyek minden alkalommal elhangzanak az úrvacsorán, nemcsak a hívőt emlékeztetik, hogy folytassa Jézus példája nyomán az úrvacsora ünneplését. *Hans Schwarz* megfogalmazása szerint e gondolatok az Atyát is emlékeztetik Krisztus áldozatára és ezzel segítik az Isten országának kibontakozását itt a Földön. Valahányszor az úrvacsorai imádságban az Úr Jézus eljöveteleért imádkoznak, az jelzi a *parousia* kiteljesedését és egyúttal az idők jelévé válik. [16]

Ez egyúttal valamilyen módon a kozmosz egészére is kihatással van. E téma, *Kálvin* alapjain valamint *Cullmann* és *Thurian* munkássága nyomán, komolyan kidolgozásra került.

Az ő gondolatmenetük lényege az, hogy úrvacsora liturgiájában nem csak azokról esik szó, akik az Úr asztalát körülállják, hanem valamiképpen az egész emberiségről, a világról, amiért Krisztus meghalt. Ez a kozmikus távlat nem csak térben, hanem időben is kiterjedt és magában hordozza Krisztus egész egyházat, amely a végidőkig helyezi hálaáldozatait Krisztusra, aki *Kálvin* fogalmazása szerint a „mi oltárunk az Ég szentélyében”.

Ebből is látszik, hogy nem teljesen helyes az a meglátás, ami szerint az úrvacsora örvendező, eszkatológikus szemlélete a reformátorok miatt nem került középpontba. Valójában a reformátoroknál ez a nézet még egészen központi volt és a torzulás csak később következett be. Ennek a torzulásnak az orvoslásával nemcsak kifejezővé, de egyúttal biblikussá és a reformáció elveinek megfelelővé is válhatna az úrvacsora ünneplése. [2]

3. Az úrvacsora szimbolikája és pasztorálpszichológiai vonatkozásai

Az úrvacsora ünneplésével kapcsolatban felmerült változások legmélyebb gyökereként a vallásos tapasztalat és a vallási hagyomány éles különbségét határozhatjuk meg.

A vallásos tapasztalatra vonatkozó magyar kifejezés más nyelvű megfelelői a német *Erfahrung*, a holland *ervaring*, a francia *expérience* vagy az angol *experience* a nyelvészek kutatásai szerint hasonló értelmű fogalmakra vezethetők vissza. A német és a holland kifejezések egy országon vagy földterületen való átutazás tapasztalatát, míg az angol és francia szó eredetileg a képességek begyakorlását, elsajátítását jelentette. A szavak tehát olyan tudásra, ismeretre utalnak, amely a dolgokkal és emberekkel való gyakorlati érintkezés eredményei. [2]

A vallásos tapasztalat maga is egy nagyon erős benyomás, amely ahhoz a meggyőződéshez

vezet, hogy az élmény útján megnyíló másik valóság az igazi realitás, amellyel összevetve a mindennapok valósága a jelentéktelenségbe süpped. Az élmény során az ember radikálisan új és láthatóan kiteljesedettebb módon találkozik önmagával és „valódi énje” tárul fel. Ez elkerülhetetlenül maga után vonja azt, hogy másként tekint másokra és megváltozik a hozzájuk fűződő kapcsolata is. Ez sokszor a még intenzívebb kötődés, a szeretet érzését is magába foglalja. Ugyanez a folyamat játszódik le az úrvacsorában is, amikor a Krisztussal való intenzív találkozás élménye átformálja a hívőt, amely új önismerethez és az embertárs felé való fordulás más minőségéhez vezet. [3]

Süle Ferenc a folyamatot részleteiben vizsgálja. Véleménye szerint a vallási élmény tulajdonképp a vallási szükségletre való válasz. Maga a szükséglet három kérdéscsoport felé, „1) *önmagunk legbelső voltának, lényegének, működésének, értelmének*, 2) *a rajtunk kívüli világ működése lényegének, valamint* 3) *az előzőek alapvető kapcsolatának megismerésére hajt bennünket.*”

A transzcendens élmény e három igényt tölti be. Az ember ezt a tapasztalatot egymást követő fázisokban éli át, amely azután egy egész folyamattá áll össze. A négy fázis a következő:

1. Az észlelés, a megérintettség, amikor az alany érzékeli a transzcendens jelenlétét.
2. A beolvadás, az azonosulás, amikor a megérintett személy szinte eggyé válik a tapasztalt erővel.
3. A szétsugárzás, amely során az élmény kiárad és módosító ereje a befogadó életének számos területére hatással lesz.

4. A megéhezés, amely az élmény lecsengése után ébred a hívőben, rendszerint újabb vágyakozással, hiányérzettel, kereséssel. Ez azután újra elindítja a folyamatot. [17]

Sokszor azonban ez a folyamatos körforgás megtörik és a hívő életét már nem a vallási élmény iránti szomjúság irányítja. Ebben az esetben a tapasztalat helyét a hit veszi át. Ebben már nincs meg a vallás tárgyához fűződő közvetlen tapasztalat, viszont nem szűnik meg a belé vetett bizalom. A hit mint emberi érzés azonban nagyon sokszor ellentétben áll az alapját képező vallásos tapasztalattal. Felmérések bizonyítják, hogy a hívők úgy látják „*a nem hívő embereknek igen különös elképzelése van a hitről, ha azt a vallásos tapasztalattal köti össze. Ezt a tapasztalatot ugyanis esendőnek és csalókának tartják; nem bíznak benne s elutasítják. Nézetük szerint hitük nem lel benne valódi támaszt.*” [20]

Mai úrvacsora gyakorlatunkat inkább a vallási hagyomány formálja. Ennek forrása ugyanúgy a vallásos tapasztalat, de formája már más. Nem elsősorban egyénekhez kötődik, hanem egy szélesebb konszenzuson alapszik. A vallási élmények lejegyzésük során, valamint a hasonló tapasztalatokkal való összevetés alkalmával egy egységes nyelvezetű objektív kategóriává válnak. Az eredeti forma az evilági rendszerekbe való beilleszkedés során erősen torzul, és a kezdeti élménynek csupán halvány visszhangját mutatja. A hagyománnyá formálódás kétségtelen előnye, hogy a vallásos tapasztalat olyanok számára is elérhető lesz, akik nem is részesültek benne. Az élmény eközben megszélidül, elveszíti élet, ugyanakkor nagyon sokszor társadalmi rangot nyer. [3]

Kontextusunkban az úrvacsorának nem is az a legnagyobb hiányossága, hogy kollektív hagyományként él, hanem az hogy ezt a funkcióját sem tölti be. Az Ige szóbeli hirdetése olyan mértékben szorítja el az Ige cselekvésének lehetőségét, hogy a vallásos tapasztalat iránti igény sokszor fel sem merül. A feladat tehát kettős: előtérbe hozni az úrvacsorát, mint az Istenhez vezető út egyik formáját, másrészt biztatni a gyülekezeteket a közvetlen istenélmény megélésére.

Howard Hageman egy másik problémára hívja fel a figyelmet. Kifejti, hogy a református istentiszteleti gyakorlat abban az értelemben dualista megközelítésű, hogy „lelkinek” definiálja magát és szinte teljesen elveti az „anyagi” dimenziót. De ahogyan János evangéliumát idézi: „*Az Ige testté lett.*” Épp ezért nem indokolt fenntartani az anyagi jellegzetességektől való

távolságtartást. A színeknek, a tárgyaknak, a művészetnek helye van az istentiszteleten.

Tulajdonképp ugyanennek az igazságnak a felismerése az is, hogy a reformátusok egyre többet beszélnek arról a Krisztusról, aki nem csak az igehirdetésben van jelen, hanem a sákramentumokban is.

E két jelenlét ugyanazt a Jézust hordozza, aki nem csak lelki értelemben szól az emberekhez, hanem másféle módon is tapasztalható. [8]

A jelenkori magyar református megközelítésben az egyházi szolgálat hangsúlya továbbra is az igehirdetésre és kisebb mértékben az evangelizációra kerül. Az istentisztelet így gyakorlatilag a verbális kommunikációra szűkül le. Ezzel szemben azt láthatjuk, hogy korunkban az igény sokszor már jóval több: az emberek egyfajta „emocionális stabilizációra” várnak, amely kiterjed az elfogadottságra, a megbocsátás érzésére, a védettségre és a biztonságra egyaránt. Sokszor probléma a bűnösség túlhangsúlyozása is, mert ez a félelem, az elégtelenség és az értéktelenség érzését növeli a hívőkben, akinek már nem marad ereje a változásokra, csak a kihívások legyőzésére. Ezért az *indikativus*, azaz az elfogadottság és a megváltottság, valamint az imperativus, tehát a bűnvallás kiegyensúlyozott, egymást segítő viszonya kell, hogy fennálljon. Ebben segítenek a rítusok és szimbólumok.

„*Szimbolikusan azokat a kifejezési formákat nevezzük, amelyek az általános-emberi tapasztalatokat személyes formában fejezik ki és viszonylag függetlenek a környezeti és szocioökonómiai feltételektől*” – írja Hézser Gábor. Ezek nélkül a szimbólumok nélkül a mai ember sem képes élni. Ma is számtalan olyan életterület van, amelyben „*transzracionális*” formában közelítjük meg a valóságot. Ugyanígy az istentiszteleten sem hanyagolható el a szimbólumok szerepe, hiszen hiányukat verbális-kognitív elemekkel nem lehet pótolni. [7]

Wikström a szimbólumok erejének értelmezésével kapcsolatban három különböző pszichológiai hagyományt idéz. Az *egyénnre összpontosító* megközelítésben a hangsúly az emberen van, aki pszichésen őrzi az „egység” állapotának emlékét, azaz bensőjében él a vágy arra, hogy megerősítse a kapcsolatát Istennel. A vallási mítoszok, szimbólumok és rítusok ehhez az igényhez kapcsolódnak, ezeket értelmezik, illetve fejezik ki. A *kulturális vagy társadalmi* megközelítésből nézve az ember vallásossága nem más, mint elsajátított szokásrendszer. A hívő a szimbólumok közvetítésével a valóságot közvetítő elemeket, vallási szerepeket vesz át. Ezeket elsajátítva tulajdonképp behelyezkedik egy, a hétköznapitól eltérő viszonyrendszerbe. Az *értelmi* megközelítés az első kettővel ellentétben az ember egyedi szabadságát és felelősségét, valamint értelemkereső hajlamát emeli ki. Épp ezért a szimbólumok ebben az esetben elsősorban a kommunikációt segítik. A szimbólumok szerepét mindhárom megközelítés központinak tartja.

A rítus több, mint a szimbólum. Amíg a szimbólum egyéni közegben is meg tud szólalni, addig a rítusok közösségi események. [21]

A rítus a szimbólumhoz hasonlóan artikulációs funkciót tölt be, azaz akkor is tud szólni, ha a verbális eszközökből már kifogytunk. Megszólalhat például egy liturgikus szöveggel kifejezett hitvallás akkor, amikor esetleg egy egyéni hitvallást nehéz lenne megfogalmazni.

Segítséget nyújthat továbbá „túláradó érzelmek” levezetéséhez, így segítik a fokozott érzelmi helyzetek és emóciók feldolgozását. Ezeket a funkciókat a vallások és a pszichoterápia már nagyon régen felfedezték és a pasztorálpszichológia ma is gondosan kutatja a rítusok mechanizmusát, hogy használati lehetőségeiket az egyházi munka során feltérképezze.

A verbális-racionális kifejezés mód nem tudja visszaadni a transzcendens valóság érzékelését, a szimbólumokon át viszont mindenki képes ezeket a tapasztalatokat megérteni. E segédeszközök egy meghatározott szituáció által érzékeltetik velünk életünknek azon mélységeit, amely felett nem rendelkezünk szabadon, így a ritualizálás és a szimbolizáció egy olyan világlátáshoz vezet, amely segít túllépni az adott élethelyzeten.

Épp ezért fontos az úrvacsora értelmezése során is megérteni a szimbólumok szerepét. Ezek azok az eszközök, amelyek segítenek megélni és bizonyos értelemben fel is dolgozni az

úrvacsora által közvetített áldásokat. Ezen túl azonban az is nagyon fontos, hogy a szimbólumok segítenek integrálódni egy közösségbe. Ez ugyanúgy vonatkozik az aktuális közösségre, mint egy időtlen sors- és reményközösségre. A pásztori és istentiszteleti gyakorlat különösen is nagy hangsúlyt helyez ez utóbbira, de látni kell, hogy például az úrvacsora az aktuális közösség építésében is nagy szerepet játszik.

A rítusokat azonban a kiégés, kiüresedés állandó veszélye is fenyegeti. Ha ez történik, akkor nem segítik többé a reszimbolizálást, és nem kapcsolják össze az aktuális közösséget az időtlen kategóriákkal. Ebben az esetben deszimbolizálni fognak, azaz még jobban szétválasztják a komponenseket. Szerencsés esetben csak klisék termelődnek, rosszabb esetben azonban kényszereselekmények alakulnak ki. Ekkor beszélhetünk ritualizmusról.

A ritualizmus két formában jelentkezhet. Lehet egyrésztől kényszerítő erő, ami mellett semmi individuális variáns nem léphet fel, így az már nem a közös útkeresést, hanem megváltozhatatlan dogmák sztereotipikus ismétlődését szolgálja. Ez így már nem a kommunikációt segíti, hanem annak akadályozójává válik. A másik forma, amit a ritualizmus felvehet az a mesterkélt viselkedésmód, amely a helyzetnek megfelelő, spontán reakciók helyett sztereotípiákat kezd használni. Így mind az egyén, mind a közösség a hasonló eseményekre egyazon módon fog reagálni. Az ilyen uniformizmus ugyan kiszámítható kategóriákat alkot, mégis elcsökevényesíti a kreativitást és az egyéniséget.

Az úrvacsora liturgiája különösen is ki van téve a ritualizmus veszélyének. Az ismert, tradicionális, kötött szöveg idővel ritualizálódhat, azaz tartalom többé nem aktualizálódik. Így a rögzített gondolatok állandó interpretációjára van szükség. [7]

A pasztorálpaszichológia, amely elsősorban az egyén felől kérdez, a sákramentumokat, így az úrvacsorát is gyógyító eszközöknek tartja. Mindez azonban nem jelent egyoldalú individuális értelmezést. *Isidor Baumgartner* például úgy fogalmaz, hogy a szentség újra visszahelyezi az embert az Istennel való közös életbe, hiszen az eukarisztiában az ragyog fel, amit az Úr az emberekért Jézusban végrehajtott.

Ez távlatokat nyit meg az emberek előtt, hogy együtt Isten közösségében éljenek. Ennek során a szentség egy ajándék, amelyben Krisztus az ember elé tárja, hogy mi válhat belőle Isten előtt. [1]

Amikor a reformátorok a misét félretéve megtisztították a kultuszát átalakított istentiszteletet, az ígértetést állították a középpontba. Ez kezdetben harmonikus egyensúlyt hozott a hirdetett és megcselekedett Ige között. Később azonban az Ige szóbeli hirdetése a reformáció egyházaiban egyoldalúan megerősödött és a sákramentumok az újszövetségi valamint reformátori mértékhez képest háttérbe szorultak. Ezzel az a szimbolika és az a mögöttes erő is eltűnt, amely magában a szertartásban megvolt. [9]

A szimbólumokat nem nélkülözhető istentiszteleti rendeket tanulmányozva felismerhetjük, és hangsúlyossá tehetjük azt a többletet, amely az Újszövetség idejében az úrvacsora sákramentumával kapcsolatban jelen volt. Ebben a korban a gyülekezet léte elválaszthatatlanul összefonódott az istentiszteleten való részvétellel. A gyülekezet egybegyülekezése egyúttal krisztológiai esemény is volt, amelyen keresztül Krisztus királyi uralma mutatkozott meg a világban. A későbbiekben *Antiókhiai Ignác* ezt fogalmazta meg: „*Tehát legyen gondotok arra, hogy gyakorta egybegyüljete Isten eucharisztijának ünnepére és az ő magasztalásra. Mert, ha gyakran egybegyültek istentiszteletre, akkor török meg a Sátán hatalma.*” Ez a gyakorlatban egy nagyon erős etikai hatást jelentett, ami a keresztyének életében jelentkezett. A mai úrvacsorai gyakorlatból sok tekintetben ez az etikai vonulat hiányzik. Az Újszövetség és a korai egyház példája azonban segíthet bennünket abban, hogy felismerve ennek fontosságát, ismét hangsúlyt helyezünk erre a hatásra. [9]

Ennek az újragondolásnak lényeges eleme az a szemlélet is, amelyben újra valósággá válik az Isten közelségének megélése. Ez lényegileg változtatja meg az úrvacsora spiritualitását és kihatással van az úrvacsorában résztvevők személyiségére is.

Amikor a keresztyén gyülekezet részt vesz az úrvacsorában, megéli, ugyanakkor tovább is adja az Isten szeretetét. Szemben a közösség kifejezésének más emberi formáival, az úrvacsora hitelesen ábrázolja ki az Istennel való titokzatos, szoros kapcsolatot. Sok hagyományos megközelítés szerint fontos hangsúlyozni az Isten távolságát az emberektől, amit a vallástudomány úgy fejez ki, hogy az Isten „Más”, azaz transzcendens.

Ezzel szemben az úrvacsorában sokkal inkább az Isten közeli volta fejeződik ki, a gondolat, hogy Jézus a barátainak mondta övéit. *Elisabeth Moltmann-Wendel* egyenesen a „barátság vacsorájának” nevezte az úrvacsorát, hiszen talán ez fejezi ki legtisztábban a Jn 15,13-ban leírt gondolatot: „*Nincs senkiben nagyobb szeretet annál, mintha valaki életét adja barátaiért*”. Ezért az úrvacsorát a „kölcsonosság szentségének” is nevezhetjük, mert tisztán mutatja a szándékot, hogy a hívő ember akár életét is kész a másikért odaadni. Erre nem azért képes, mert ezt a döntést magában meghozta, hanem azért mert Krisztus már ugyanezt öelötte megtette. [4]

Ez a szemlélet két változáshoz is vezethet a hívő életében. Egyrészt megértheti, hogy az úrvacsorai közösségben Isten nagyon közel van hozzá, és ezért teljességgel átélheti a vele való közösséget. Másrészt kilépve önmagából, rögzítve magában, hogy nem a saját személyisége a lényeges, önfeláldozó, áldozatkész életformára kap elhívást.

Tulajdonképp az úrvacsorai jegyek is kifejezik ezt a kettősséget. *Ove Wikström* hangsúlyozza azt a *Tillich* által képviselt nézetet, hogy a vallási szimbólumok több funkcióval is bírnak. Részben utat nyitnak az ember világa felé, másrészt az Isten felé is irányítanak. Az úrvacsorai kenyér például ugyanúgy lisztből készül, mint a hétköznapi, ám mégis az úrvacsorai szertartásban nem csak ez a hétköznapi formája a lényeges. Elválasztva a hétköznapi kontextusból az „Élet Kenyerévé válik”. [21]

Következtetés

Az úrvacsorát formáló bibliai, rendszeres és gyakorlati teológiai keretek áttekintése nyomán kijelenthető, hogy egyházunk ismeretében van azoknak az elveknek, amely alapján megformálhatóvá válik egy olyan úrvacsora, amely megfelel Jézus intenciónak és ezáltal alkalmas – számos más ajándékán túl – a közösség épülésének szolgálatára lenni. A klasszikus reformátori úrvacsora modell elveit felhasználva, de azokat a legújabb teológiai irodalom fényében, a *semper reformanda* elvének megfelelően revideálva, pontosan lerögzíthettük azokat az alapokat, amelyre az úrvacsorai gyakorlat átgondolásának gyakorlati feladatai épülhetnek.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1] BAUMGARTNER, Isidor. *Pasztorálpszichológia*. Budapest: Semmelweis Egyetem, 2003.
- [2] BÉKÉSI Andor, „Úrvacsora és epiklézis,” *Theologiai Szemle* 24. évf. (1982/1), 1-8.
- [3] BERGER, Peter. „Vallás: tapasztalat, hagyomány és reflexió,” in *Szokrális kommunikáció*. szerk. Korpics Márta és P. Szilczl Dóra. Budapest: Typotex, 2007. 203-218.
- [4] DEAN, Kenda Creasy. *Practicing Passion*. Grand Rapids, MI: Eerdmans, 2004.
- [5] DOUGLASS, Klaus. *Isten szeretetének ünnepe*. Budapest: Kálvin Kiadó - Luther Kiadó, 2005.
- [6] FAZAKAS Sándor. *Emlékezés és megbékélés*. Budapest: Kálvin Kiadó, 2004.
- [7] HÉZSER Gábor. *Pasztorálpszichológiai szempontok az istentisztelet útkereséséhez*. Budapest: Kálvin Kiadó, 2005.
- [8] HAGEMAN, Howard G. „Reformed Worship: Yesterday and Today,” *Theology Today* 18. évf. (1961/1). 30-40. <https://doi.org/10.1177/004057366101800105>
- [9] „Istentisztelet az Újszövetségben,” in *Tanulmányok az evangélium szerint reformált keresztyén gyülekezet istentiszteletéről*. szerk. Bartha Tibor (Kézirat, 1977).
- [10] KÁDÁR Ferenc. „Az istentisztelet eszkatológiai tartalma,” *Református Egyház* 61. évf.

- (2009/5). 105-109.
- [11] KUSTÁR Zoltán. „Az úrvacsora szereztetési igéje Pálnál (I.),” *Református Egyház* 61. évf. (2009/10). 227-235.
- [12] MOLNÁR Miklós. „*Mely igen jó az Úristent dicsérni...*” Budapest: Kálvin Kiadó, 2001.
- [13] NAGY István. „A gyülekezet, mint sakramentális közösség,” *Theologiai Szemle* 25. évf. (1982/5). 277-280.
- [14] LENKEYNÉ SEMSEY Klára. „Az úrvacsora ekkleziológiai aspektusa az Újszövetség tanítása szerint,” *Theologiai Szemle* 24. évf. (1981/4). 198-205.
- [15] LINK, Christian, LUZ, Ulrich és VISCHER, Lukas. „...*kitartóan részt vettek... a közösségben – Az egység útja az Újszövetségben*” Budapest: Kálvin Kiadó, 2004. 252-253.
- [16] SCHWARZ, Hans. *Eschatology*. Grand Rapids, MI: Eerdmans, 2000.
- [17] SÜLE Ferenc. *Valláspatológia*. Szokolya: GyuRó Art-Press, 1997.
- [18] SZATHMÁRY Sándor. „Az úrvacsora ekkleziológiai értelme,” *Theologiai Szemle* 16. évf. (1974/1-2), 24-28.
- [19] VANDER ZEE, Leonard J. *Christ, Baptism and the Lord's Supper: Recovering the Sacraments for Evangelical Worship*. Downers Grown, IL: InterVarsity Press, 2004.
- [20] VERGOTE, Antoine. *Valláslélektan*. Budapest: Párbeszéd {Dialógus} Alapítvány, 2006.
- [21] WIKSTRÖM, Owe. *A kifürkészhetetlen ember*. Budapest: Animula, 2000.

DEPORTÁLÁS ÉS KITELEPÍTÉS GARAMMIKOLÁRÓL: 1947. JANUÁR 22. SZEMÉLYES VISSZAEMLEKEZÉS

János CS. MOLNÁR

A DEPORTÁLÁS ELŐTT

Garammikola egy Bars megyei falu, a Garam folyó jobb partján van, Esztergomtól kb. 35 km-re északra. Ha 1945-ről beszélünk, akkor 99 %-ban magyar nemzetiségű és anyanyelvű település volt. Ez azt jelenti, hogy a lakosság 99 %-a magyar anyanyelvű és nemzetiségű volt. Ezen belül pedig a lakosság 85 %-a református. A környéke is vagy 50 km-es körzetben magyar anyanyelvű és nemzetiségű helységek voltak.

Én, 1944 szeptemberétől voltam első osztályos tanuló. Eleinte a kántortanító, Salga Jenő volt az oktatónk, aki a közeli Nagypeszekről származott. Később azonban behívták katonának és helyette kaptunk egy tanítónőt, aki már nem tudom mi miatt, de fiatalon, alig 20 éves lehetett, meghalt. Utána a tanítói feladatokat az említett és katonának behívott Salga Jenő felesége látta el.

Amikor első osztályos voltam, történt még egy említésre méltó esemény: amikor Szálasi Ferenc (1897-1945) valamikor október közepe táján hatalomra lépett, hitleri mintára Magyarországon is új köszöntést vezettek be, amelynek szövegét („Kitartás, éljen Szálasi”) a jobb kéz kinyújtott feltartásával kellett mondani. A tanító nénink elmondta, hogy ez az új köszöntési mód, tehát nem a „Jó reggelt”, „Jó napot”, „Jó estét” stb. fogjuk köszöntésként használni, hanem jobb feltartott kézzel a „Kitartás! Éljen Szálasi”-t. Ezt mindenkinek el kellett próbálnia, majd utána ezt sosem gyakoroltuk, hanem úgy köszöntünk, mint régen. Mintha mi sem történt volna...

Tanító urunk a háború végén, valamikor 1945 májusában jött haza és még két hónapot tanított is. Az iskolaév végén júniusban azt mondta, hogy bizonyítványt ő most nem tud adni, talán majd valamikor később, de most azt elmondhatja, hogy senki sem bukott meg.

A garammikolai iskola olyan volt, mint a környék összes falusi iskolája. Egy nagy teremben volt minden iskolás gyermek, az elsőtől a nyolcadik osztályig. Az elősök az első padokban, a másodikosok hátrább, az utolsó padokban pedig a nyolcadikosok ültek. Ezen kívül volt még két másik kisebb terem is, meg terasz is, és egy jó nagy udvar. Így a különböző évfolyamoknak volt helye, ahol háborítatlanul tanulhattak és lehetett őket külön-külön oktatni is. Valahogy karácsony előtt az oroszok a Garam bal partjáig jutottak, mi pedig frontvonal lettünk egészen május közepéig. Ami azzal is járt, hogy a nálunk állomásozó nyilas katonák itt-ott elrendelték a faluból való kitelepítést, ami azzal járt, hogy kimentünk a szőlőhegyen épült présházba, ott voltunk egész nap, néha még éjjel is, majd hazajöttünk.

A háború nálunk azzal fejeződött be, hogy az oroszok valahol Szódó körzetében három hónap után 1945. március 20-án áttörték a Garam vonalát és mentek nyugat felé. Persze, ez nem volt ennyire egyszerű, hanem hadi cselekmények árán történt. A hozzánk feljebb lévő Szódóról jöttek be, valamikor délután 2 és 3 óra között. Mivel a mi házuk mellett egy határút ment nyugat felé, mindjárt hozzánk, a mi udvarunkba hurcoltak be a németek lovakat és aknavetőket. Velük jött az udvarunkba vagy 10 német katona is.

A bátyámmal, aki tölem nyolc évvel volt idősebb, kimentünk az udvarra, és nézegettük a lovakat (még tarka is volt köztük!), meg a német katonákat, akik éppen egy aknavetőt állítottak föl a ház vége és a pajta között. Sőt, még lőttek is belőle, ami számunkra eléggé atraktív dolog

volt, mert aknavetőből kilőtt akna, vagy ágyúgolyó becsapódásában már volt részünk, hiszen 3 hónapon át voltunk a közvetlen tűzvonalban, de kilőni ezeket a halált osztó robbanófejeket még nem láttuk. Egyszer valami különös hangokat hallottunk, mire a német katonák riadt arccal fedezékbe vonultak. Az ui. a „katyusa” nevű orosz fegyver kilövésének a hangjai voltak. Kisvártatva már csapódtak is be a lövedékek. Engem a bátyám a házunk fara és a disznóólak között a földre dobott, majd rám feküdt. De a lovak megriadtak és valamelyik talán még a lábára is léphetett, ezért átmentünk a szomszéd portájára, ott pedig – ugyancsak a disznóólak mellett egy kacsaitató betonvályú mellé feküdtünk a földre, de abban a pillanatban láttam, hogy a környéken az összes kazal kigyulladt. Sőt, amint lefeküdtünk a vályú mellé, abba egy hatalmas katyusaszilánk vágott belé és törte darabokra a betonvályút! Ha kb. 15 cm-vel felénk csapódik be, akkor mi lettünk volna darabokban. Erre megijedtünk és a házunk mellé feküdtünk le, de ott meg a cserépdarabok potyogtak. Még megpillantottam, hogy a német katonák a szomszéd ganéja mellett, talán benne is fekszenek, majd kijelenttem a bátyámnak, hogy félek! Ez azért volt annyira szokatlan, mert én félni nem szoktam, s ha félttem is, nem nagyon mondtam ki. A bátyám azt mondta, hogy imádkozzam. El is kezdtem volna a „Miatyánkot”, de akkor megint egy katyusasorozat jött. A bátyám felkapott és rohant velem a szomszédék pincéje felé, közben még átrepültünk a szomszéd rozoga kútrovására is, majd elértük a pincét, amelynek ajtaja felfelé nyitódott. Bátyám viszont éppen azt a felét nyitotta volna, amelyen állt, így nekem sikerült az ajtót kinyitnia. Én erre rögvést rájöttem, s kiáltottam, hogy „gyere el onnan!”, mire én játszi könnyedséggel kinyitottam az ajtót. Nemsokára jött a szomszéd néni is, aki valahol az istállóban volt. Megnyugodtunk, de kimenni nem mertünk, bár a katyusasorozatok megszűntek. Vagy jó másfél óra elteltével jött édesapánk, aki végre ránk talált. Engem fölvet az ölébe, a bátyám maga lábán jött, és mentünk haza, ahol édesanyánk, aki akkor éppen epegörccsel feküdt, de miután gyermekeit nem találta, kiugrott az ágyból, a német katonákat ráncigálta azzal, hogy „hol vannak a gyerekei”. Persze, azok semmit sem tudtak, egyébként pedig vonultak tovább nyugat (Nagypusztá, Nyír-Ágó, Farnad stb.) felé.

Otthon rögvést lementünk a pincébe, ahol elő volt készítve a provizórikus menhely. Arra emlékszem, hogy én egész éjjel reszkettem, mert az oroszok az éjszaka a szomszédos Zselízre 18 katyusa-sorozatot lőttek ki. Másnap döglött állatok (juhok, lovak, tehének) és több leégett és összedőlt ház fogadott. A konyhánkkal szemben a földúton (mi „csapásnak” neveztük) egy hatalmas kráter tátongott, egy nagy katyusalövedék becsapódásának a helye. Abba valami döglött állatokat temettek, majd rájuk húzták a kiobbantott földet.

Pár napra rá jöttek az orosz katonák is, akik között voltak rosszak is, meg jobbak is. Május elején, tehát egy jó hónapra a támadás után, Zselízen egy valami ünnepség-félét rendeztek, amelyen sok orosz katona felvonult. Még valami orosz beszédet is mondtak, egy magyar kommunista eszmefuttatása mellett.

Valamikor nyáron viszont megjelentek a szlovák katonák, és főleg a szlovák rendőrök és hivatalnokok, meg egyéb szlovákul beszélő emberek, akikkel az a három szlovák család, aki Garammikolán lakott már a 20-as évektől, jól elbeszélgetett. Még voltak Garammikolai magyarok is néhányan, akik annakidején gyermekkorukban voltak „tót-szót” tanulni – ilyen volt pl. az én anyai nagyapám is. Felénk ui. szokás volt az északra, kb. 80-100 km-re levő szlovák faluk valamelyik polgárával megegyezni, hogy egy évre gyermeket cserélnek, és az ottani eljön hozzánk, a mienk pedig hozzájuk. Az egy év alatt a gyermekek megtanultak magyarul, ill. szlovákul, és egy életre szóló barátságot kötöttek. Az új helyen a gyermekek a szülőket „apának”, „anyának” („otec”-nek, „matká”-nak) nevezték halálukig, és évente 1-2-szer látogatták is egymást.

Ez volt tehát a magyarok és szlovákok egymás iránti gyűlölete, amit az új Csehszlovák állam el akart hitetni az emberekkel. Ezt – sajnos- sokan el is fogadták, sőt sokan (főleg a szlovákok közül) máig hisznek az ún. „ezeréves szlovák-magyar ellenségeskedés” valós voltában. Pedig

kétszáz évvel ezelőtt egyetlen szlováknak, vagy magyarnak sem jutott eszébe, hogy ők egymásnak ellenségei lennének.

Az ellenségképzet első fecskéje talán Ján Kollár (1792-1852) a pesti evangélikus lelkész volt, aki jénai diákkorában megírta a „Slávy dcéra” című cseh nyelven írt versét, amelyben hitet tesz pánszláv elképzeléséről. Pánszláv hitében annyira következetes volt, hogy az 1838-as pesti árvíz idején – állítja Szalatnai Rezső egyik írásában¹ – felhívta hívei figyelmét arra, hogy a mentők csak azokat húzzák ki a vízből, akik szláv, vagy német nyelven kérnek segítséget. A német nyelvűek megmentését valószínű azért akceptálta, mert a Deák téri német gyülekezet lelkésze is volt. Egyébként töről metszett pánszláv volt! Tulajdonképpen ezért tüntette őt ki 1836-ban a szentpétervári Császári Orosz Akadémia a szláv irodalom kutatásáért arany érdemrenddel. Kollár korában a pánszlávizmus, a pángermanizmus, a pánromanizmus, a pánturkizmus², sőt még a pánarabizmus is divatos eszmék voltak, amelyek mögött mindig valamelyik nagyhatalom állt (Oroszország, Németország, Franciaország, Törökország stb.). Ennek a pánszlávizmusnak lett a szüleménye a 20. század elején Csehszlovákia, meg Jugoszlávia is.

Ahogy már említettem, pár hónappal a háború befejezte után, Garammikolára is jöttek a szlovák, vagy cseh katonák, majd velük a háborús bűnösöket kereső hivatalnokok is. Háborús bűnös természetesen csak magyar lehetett (igaz, akkor felénk más nem is nagyon találtatott), az is főleg akkor, ha értelmiségi, vagy vagyonos volt. Ezeket becsukták, összeverték és hosszabb, vagy rövidebb időre bebörtönözték. A lelkész, tanító, vagy valamilyen tisztséget viselő már eleve gyanús volt.

Iskolába mi magyarok 1945 szeptemberétől 1946 szeptemberéig eleve nem járhattunk, mert magyarnak nem járt iskola. Mi nem voltunk állampolgárok, talán embernek sem számítottunk, ill. nem akartak emberszámba venni, mivel a Kassai Kormányprogramban dr. Beneš kijelentette, hogy csak szláv kisebbséggel hajlandó a jövő Csehszlovákiájában együtt élni. Magyarokkal és németekkel semmiképpen nem³.

A német kérdést – hála a nagyhatalmaknak – sikerült megoldani, mert a postdami nagyhatalmi konferencia (1945. július 17. – 1945. augusztus 2.) minden német kitelepítését jóváhagyta, a magyarok kitelepítésével viszont nem foglalkozott. Azt az 1947-es februári csehszlovák-magyar egyesség tárgyalta, és a két állam a kölcsönös lakosságcsereben egyezett meg oly módon, hogy Csehszlovákiából annyi magyart lehet kitelepíteni, ahány szlovák jelentkezik Magyarországról kitelepíteni Csehszlovákiába. Tehát Csehszlovák résről ez sem sikerült a tervek szerint, mert Magyarországról nem 400 ezer szlovák akart kitelepülni, mert annyi valójában sosem volt, hanem csak valami 70 ezret sikerült rávenni a kitelepülésre azzal, hogy itt mindent megkapnak. Tehát Magyarországról csak a legszegényebbek, és azok, akiknek valamilyen problémájuk volt az 1945 előtti rendszerrel, azok jelentkeztek kitelepülésre. Emlékszem arra, hogy voltak olyan áttelepültek is, akik egy mukkor sem tudtak szlovácul. Én csak azzal külb9ztettem meg őket a hazaiaktól, hogy az áttelepültek nyíregyházi nyelvjárásban beszéltek, míg a hazaiak palócok voltak.

A nemzetiségek likvidálása viszont továbbra is Csehszlovák állam tervében volt. Úgy gondolták, hogy akit át lehet telepíteni Magyarországra, azt ún. „fehérlappal” áttelepítik, az itt maradt magyarokat pedig az ún. „reszlovákizációval”, magyarul „újraszlovákiasítással”

¹ Szalatnai Rezső: A szlovák irodalom története. Budapest, Gondolat 1964.

² Ezek nyelvcsaládi alapon próbálják az egyes nemzeteket, mint rokonnépeket egy csoportba gyűjteni annak érdekében, hogy erőt tudjanak mutatni más népekkel szemben.

³ Vö. az 1945. április 5-én megfogalmazott és kiadott Kassai Kormányprogram VIII. és az követő fejezeteit. Valamint: Dekret presidenta republikyze dne 19. května 1945, §3,4,5, §6 Za osoby národnosti německé nebo maďarské jest považovati osoby, které při kterémkoliv sčítání lidu od roku 1929 se přihlásili k německé nebo maďarské národnosti nebo se staly členy národních skupin nebo útvarů nebo politických stran, sdružujících osoby německé nebo maďarské národnosti.

szlovákká nyilvánítják, aki pedig erre nem lesz hajlandó, azt szétszórják Csehországban, ahol a németek kitelepítése következtében nagyon sok üres hely lett. Helyükön a magyarok bőven elférnek, hiszen valami hárommillió németet telepítettek ki személyenként 60 kilós csomaggal. A magyarokat persze nemcsak a németek helyére vitték, hanem bárhová, ahol munkaerőre volt szükség. Az elgondolás az volt, hogy a széthurcolt magyarok majd 1-2 generáció alatt megszűnnek magyarnak lenni, és beolvadnak a csehek közé. Ezért nagyon vigyáztak arra, hogy ugyanazon helyre ne sok magyar kerüljön.

De visszatérve a garammikolai iskolához, 1946 őszétől az állam úgy gondolta, hogy éppen itt az ideje a magyarok elnemzetietlenítésének, s szeptembertől a magyarok is iskolába fognak járni. Persze, csak szlovák nyelvűbe. Mi is kaptunk egy szlovák tanítónőt, aki egy mukkot sem tudott magyarul, az iskola tanulói közül pedig egyetlen egy sem tudott egy mukkot sem máshogyan, mint magyarul. Az oktatás ezután úgy nézett ki, hogy a tanító néni énekelt előttünk szlovák dalokat, mi pedig azt próbáltuk utánozni. Hogy hogyan, azt most már én sem tudom felidézni, de el tudom képzelni, hogy milyen rosszul utánozhattuk a tanító néni szavait.

Szüret előtti napon, amely valamikor szeptember végén, de talán inkább október elején lehetett, a nagyapám, aki valamikor volt „tótszót” tanulni, leírt nekem egy mondatot szlovákul, amelyben arra kérem a tanító nénit, hogy engedjen el holnap szüretre. Én ezt a mondatot betanultam és elmondtam, mire a tanító néni örömeiben majdnem kiugrott a bőréből, mert úgy érezhette, hogy igyekezete máris megfogant Garammikolán.

Igaz, ennek szegényke nem sokáig örülhetett, mert valamikor júniusban fürdés közben belefulladt a Garamba. De én azt csak hallából tudom, mert akkor én már Csehországban laktam.

Ehhez az új helyzethez még el kell mondani, hogy egyre több szlovák jelent meg Garammikolán, meg főleg a szomszédos Zselízen. Házunkkal szemben volt a korcsma, a fűszerüzlet, meg közvetlen az úttest mellett egy trafik, ahová a falu, meg a környék szlovákjai jártak beszélgetni. Ide én is jártam hallgatódzni. Igaz, beszédükből semmit sem értettem, de szerettem volna azt a nyelvet én is megtanulni, mert azt, amit nem tudtam, mindent meg szerettem volna tanulni.

Az akkori helyzetnek voltak számunkra nagyon kellemetlen következményei is. Amint már említettem, az értelmiségi és gazdag magyarokat a hatalom eleve üldözte. Azon kívül, a hatalom egyik kedvenc módszere az volt, hogy ha az utcán magyar beszédet hallottak, akkor azt igyekeztek megtorolni. A megtorlásoknak különböző módszerei voltak. A férfiakat általában a helyszínen, vagy a rendőrorsön megverték. Az utcán általában csak felpofozták, az őrsön már jobban megverték. Az ok mindig ugyanaz volt: „na Slovensku po slovensky”, vagyis „Szlovákiában szlovákul!” Szlovákia lakosságának egy része ettől az elvtől máig sem tudott megszabadulni. A kommunizmus alatt ezt nem illett emlegetni, mert ott a hangsúly a társadalmi hovatartozáson volt, azonban ez a régi elv 1990 után újra éledt és sok esetben ma is elég sokan tartják magukat ehhez az alapgondolathoz. Igaz, ezt nekem még soha senki nem (merte) mondani.

A nők esetében a megtorlás más fajtája dívott – bár a verés ott is előfordult, de gyakori volt a hajcibálás, a hajba való belevágás, sőt a kopaszra nyírás is! Nem beszélve arról, hogy bármilyen állásba való felvétel egyik (a leggyakoribb) követelménye az államnyelv ismerete, vagy még inkább tökéletes ismerete volt.

A magyarok deportálását már 1946 őszén elkezdték, amikor még többnyire csak férfiakat vittek munkára Csehországba. Később viszont a magyar falvakban „bizottságokat” hoztak létre, amelyeknek csak szlovák tagjai lehettek. Ezeknek az volt a feladata, hogy kényük-kedve szerint jelöljék ki azokat a magyar családokat, amelyeket majd a lakosságcsere keretében Magyarországra telepítenek (ezek általában a leggazdagabb családok, tehát zömmel reformátusok voltak), meg azokat, akiket Csehországba deportálnak.

A kitelepítésre, tehát a Magyarországra jelöltek magukkal vihették minden ingóságukat, a deportálásra jelöltek pedig csak annyit, ami egy kb. 5 tonnás katonai teherautóra felfért. A többi ingatlanuk és ingóságuk pedig maradt otthon, amibe rögvest a magyarok elvitele után egy szlovák család telepedett, és övé lett minden!

A deportálás faluként külön-külön zajlott le. 1947. január 21-ről 22-re virradó éjszakáján egy különösen erős kutyaugatásra ébredtem. A falu összes kutyája ugatott. Én persze tovább aludtam. Amikor azonban felkeltem, minden felnőtt – nemcsak az én szüleim – igen idegesen viselkedett. Azt is beszéltek, hogy a falut el sem lehet hagyni, mert körül vette a katonaság. Valószínű ezért volt az éjszaka az a nagy kutyaugatás. Én az udvaron csúszkáltam (nagyon kemény tél volt), s arra lettem figyelmes, hogy a kisbíró két idegennel járja az utcákat, egyes házakba még be is mennek. Hozzánk is bejöttek és az apámnak átadtak valami hivatalos papírt, amin az lehetett, hogy minket deportálnak Csehországba – úgymond munkára. Másfél óra múlva jött egy katonai teherautó, és elkezdtek rá rakodni, amiről a szüleim úgy gondolták, hogy magunkkal visszük. Amikor ez megvolt, lehetett olyan 1 óra délután, beültettek az autóba és elvittek a zselízi vasútállomásra. Ott álltak az üres marhavagonok. Édesapám is kiválasztott egy kisebbet, nehogy másokkal kelljen egy vagonban utaznunk, oda pedig berakták azt a holminkat, amit magunkkal hoztunk. Édesapám még talán lefizette a katonákat, akik még egyszer elmentek haza és még egy autó holmit hoztak magukkal. Azt is berakták a vagonba, ahol apánk még két ágyat is összerakott, hogy legyen hol aludnunk, meg egy kályhát is felállított, hogy melegebb is legyen a marhavagonba. Hozzánk senki sem jöhetett, mi sem mehettünk sehova. Az egész család ott volt a vagonba, tehát szüleink és én a 8 évvel idősebb bátyámmal. Édesanyám akkor 39, édesapám pedig 45 éves volt.

Este megindult velünk a vonat, mi lefeküdtünk, csak édesanyám sírt örökké, édesapám pedig eléggé fehér és szótlan volt. Nappal én három télikabátban a kissé megnyitott ajtóban szemléltem a világot. Elmondhatom, hogy az egész családban egyedül nekem tetszett a helyzet, mert ilyet eddig még azelőtt sosem láttam. Még két nap és három éjszaka utaztunk így, aztán egyszer megállt velünk a vonat.

Reggel arra ébredtünk, hogy kirántották a becsukott vagon ajtaját, s valami emberek jelentek meg. Köszönni nem köszöntek, mert minket nem vettek emberszámban, mert ők csak a munkaerő megszerzését tartották szem előtt. Hogy mint mondtak, azt közölünk csak apánk értette, mert ő 2 évet volt katona a cseh hadseregben és megtanult elég jól csehül. Nemsokára jöttek valami más emberek, és ami ráfért az autóra az felrakták arra, édesanyámat meg engem beültettek a kabinba, bátyám és apánk a platón volt és vittek egy erdőn át. Számomra ez is érdekes látvány volt, csak az volt a kellemetlen, hogy édesanyám állandóan sírt és könnyei mind a fejemre és arcomra csurogtak.

Később tudtam meg, hogy az az állomás, ahol megálltunk, az a pacovi állomás volt, és az a városka, ahová az erdőn át érkeztünk, az pedig Lukavec volt. Nem messze a város elején megállt az autó egy kétszer egyszoba-konyhás háznál, s ott az egyik egyszoba konyhás lakásba hurcolták holminkat, a másik egyszoba konyhásba egy cseh házaspár lakott, majd bátyám apámmal együtt visszamentek a pacovi állomásra, hogy a vagonból elhozzák még azt is, ami ott maradt.

Nemsokára visszajöttek, hiszen ide a pacovi állomás csak 13 km-re volt. Szüleim és bátyám pedig rakodtak, hogy elrendezzék új lakhelyünket. Én kimentem és szemügyre vettem hová jutottunk. Egy szép tó partján voltunk. Ablakunk alatt egy kis fenyves volt a ház mellett pedig egy árnyékszék és még valami kis pajtaszerű fából készült épület is volt. Ebbe is jutott sok dolog, amit otthonról hoztunk, mert minden nem fért el a szoba-konyhás lakásban. A tó másik oldalán egy kastély volt, szép kastélykerttel, ahogy az szokott lenni.

Kiderült, hogy mindez egy uradalomhoz tartozik és ez az uradalom vett meg minket is. Szomszédságunkban volt még egy emeletes ház is, ahová később még két garammikolai családot is hoztak. Persze azokat csak estefelé, mert a válogatás az állomáson úgy történt, hogy

a családokat a munkaképes emberek szerint válogatták ki. Így mi voltunk az elsők, akiket kiválasztottak, de olyan családok is voltak, amelyek két, vagy három napon át a vagonban vártak arra, hogy valaki elvigye őket. Később az említett a szomszéd emeletes házba is hoztak falubelieket. Köztük voltak kis gyermekek és idős emberek is.

Másnap viszont a munkaképes családtagoknak be kellett menni a major irodájába, ahol mindenkit beosztottak munkára. A mi családukból az apánk és a bátyám mentek dolgozni. Édesanyámmal mi otthon maradtunk. Apánk erdőmunkára lett beosztva több más kitelepítettel együtt, bátyám pedig kocsis lett. Mindez valamikor január 26-án történhetett. Kb. január 30-án édesapám engem elvitt az iskolába az igazgatóhoz, hogy az új félévben elkezdjem a tanulást. Mivel nekem már 1947-ben harmadik osztályba kellett volna járnom, de mivel egy mukkot sem tudtam máshogyan, mint magyarul, az igazgató első osztályba vett fel, együtt egy másik ugyanolyan idős gyerekkel, mint én voltam. Ő a tőlünk északra kb. 12-13 km-re fekvő Zsemlérről volt.

Ha jól emlékszem és a naptár is erre utal, február 3-án hétfőn kezdtük a nyári félévet. Édesanyám elkészítette tízórait, egy darab zsíros kenyeret, felvettem a hátamra a táskámat és mentem az iskolába, ami onnan, ahol laktunk kb. 8-900 méterre lehetett. Nagy hó volt, s a járdáról eltakarított hó magasabb volt, mint én. Az iskola felé vezető úton tőlünk olyan 50 méterre volt egy hentesüzlet, az előtt a járdán egy hatalmas bernáthegyi kutya feküdt, s amikor engem meglátott felállt és egyet ugatott. A kutya állva magasabb volt, mint én, ezért aztán megfelelően meg is ijedtem, de falusi gyerek lévén, tudtam mit kell tenni. Levettem a táskámat és odaadtam neki a zsíroskenyeremet. Ő ezt elfogadta és elengedett.

Az iskolában az 1. és 2. osztály egy teremben volt- Senkivel sem tudtunk beszélni, csak az említett, Zsemlérről kitelepített Józsival. Jött az első szünet. Az osztálytársaimmal először csak nézegettük egymást, majd – ahogy ezt már a fiúk között lenni szokott – szépen összeverekedtünk. A Józsi nem avatkozott be, csak magam intéztem a dolgokat, de én az összes fiúból az egyik sarokban egy szép nagy kupacot csináltam. Mire bejött a tanítónk, az mondott valamit, de én azt máig nem tudom, hogy mit, majd a következő szünetben mindnyájan nagy barátok lettünk. Beszélni ugyan nem tudtunk, de kb. 2 hét múlva megállapodtunk abban, hogy a fölöttünk lévő 3., 4. és 5. osztályt megverjük. Ez meg is történt – főleg hathatós segítségével. Ezzel nagyot nőttem a helyi cseh gyerekek szemében, aminek az eredménye az lett, hogy mindenki engem akart földhöz vágni. Azzal jöttek, általában tölem vagy egy, két fejjel magasabbak, hogy „Pod', přeperu tě!“, ami annyit jelent, hogy „Gyere, földhöz váglak”! Ebből az lett, hogy mindig én vágtam őket földhöz. Nem is tudom, hogy csináltam – talán valamikor akkor kezdődött birkózói mivoltom is. Persze volt egy támogatóm is, a zsemlérről deportált Babik Józsi, aki ugyan sosem segített, de azért erkölcsileg támogott, s mindig mondta, hogy „János, magyaros erőd legyen!”. Erre én valami ilyesmit mondtam, hogy „ne félj, majd intézem!”

Közben nem is tudom hogyan, de amikorra elolvadt a hó (ez lehetett március vége, vagy április eleje), én tudtam elég jól csehül. Emlékszem a hittanon a katolikus pap (mert azt sem tudtam megmondani, hogy én református vagyok) mesélte József történetét, ez lehetett valamikor március elején, amit már én is nagyjából megértettem. Később a cseh nyelvvel semmilyen problémám nem volt. A csehek minket – eltekintve a kivételtől – eleve lenéztek. Ezért is akart engem minden, magát valamire is tartó cseh fiú földhöz vágni, de amikor látták, hogy ez nem megy, gyorsan abba is hagyták. És még egy: az a már említett bernáthegyi kutya engem minden reggel várt, és minden reggel megette a tízórait. Először csak a fülénél fogva vezettem az iskoláig, majd vagy 3 hónap után, amikor már nagyon összebarátkoztunk, hiszen minden ebéd után, amikor mentem haza, eljött eléem az iskolához. Az egyik reggel úgy határoztam, hogy mi lovas nemzet vagyunk, akkor meg minek kutyaolok gyalog egy ilyen hatalmas állat mellett? Fogtam magam és felmászta a hátára! Nem volt könnyű, de ez volt a városka nagy attrakciója, mert ilyet még nem láttak. Amikor pedig dél után eléem jött az iskolába, én a bejárat két lépcsőről

hanyag eleganciával a hátára ugrottam. Ezt az összes diák nagyon irigyelte. A kutya olykor délután is velem jött a közeli erdőbe. A botrány akkor ütött ki, amikor a kutyanak kocsin kellett volna a házakhoz elvinnie a húst, és nem volt meg. Ilyenkor vagy 2 napra elzárták, de utána mindig kiengedték.

Az egyik cseh osztálytársaimmal később egészen jól összebarátkoztunk. Édesapámnak és bátyámnak sem volt a csehekkel – kivételt az a pár nacionalista képezett - semmi különösebb baja -, mert mindketten egészen jól beszéltek csehül. Emlékszem, hogy én már a nyáron álmodtam is csehül! Édesanyám ugyan nem tanult meg csehül, de a házunkban lakó cseh asszonnyal elég jól el tudtak társalogni. Ha pedig valamit mégis nagyon meg akartak érteni, akkor engem hívtak, hogy fordítsam le gondolataikat.

Mindezek ellenére, mi – főleg szüleim – idegenben éreztük magukat, s az első adódó alkalommal haza szöktünk Garammikolára. Történt mindez valamikor 1948 júliusában, hogy mi ketten a bátyámmal elindultunk hazafelé. Hogy ne keltsünk gyanút, egymással csak csehül beszélünk, és csak leghosszabbra olyan 50 km-re vettünk mindig jegyet. Végül valamikor éjjel felé elé értünk Csatára, ahonnan már Léva felé aznap nem ment vonat, így azt a 10 km-t már gyalog kellett megtennünk Garammikolára. Végre haza értünk anyai nagyszüleinkhez.

Én szeptembertől Garammikolán elkezdtem újfent iskolába járni. Közben kiderült, hogy én Csehországban csak a második évet fejeztem be, tehát harmadikba kellett volna mennem, viszont egykori osztálytársaim már mind negyedikbe mentek, mire én kijelentettem, hogy én csak negyedikbe vagyok hajlandó beiratkozni. Erre a tanító azt válaszolta, hogy megpróbáljuk, és majd meglátjuk. Megláttuk, s negyedikben is én voltam a legjobb. Csak egy probléma volt velem, mégpedig az, hogy a szünetben én mindig magyarul ordítottam, amiért a tanító mindig büntetett. Pedig én az iskolában mindig nagyon fegyelmezetten viselkedtem, Csehországban pedig a magyar osztálytársammal mindig magyarul beszéltem, amin senki sem ütközött meg. Én a magyarokkal most is csak magyarul voltam hajlandó beszélni. Ezért aztán a tanító körmösökkel, fenékre veréssel és térdepeltetéssel büntetett, mert tőle meg az iskolarend ezt követelte meg. Mindezek ellenére viszont, ha szünetben beállt közén focizni, én valahogy mindig a labda helyett a bokáját találtam el... Különben jól megvoltunk, még azután is, amikor már nem hozzá jártam. Ui. az 5.-et még nála fejeztem be, de a következő évben megnyiták a magyar iskolák, és akkor még szinte minden magyar gyermek magyar iskolába jelentkezett. Még akkor is, ha a kezdet kezdetén nagyon kevés végzett képességgel rendelkező magyar oktató volt.

Vagy jó félévre rá, hogy bátyámmal megszöktünk Csehországból, szüleink is megszöktek, s haza jöttek nagyapámékhoz Garammikolára. Ez viszont úgymond olaj volt a tűzre, mert a falu szlovák urai ezt már nehezen viselték el. Apánk viszont dolgozott ácsként valami állami cégnél, meg anyai nagyapám helyett, amikor nem jött lelkész, tartotta az istentiszteleteket a templomban. Később még egy lévitaképzőt is elvégzett, és lévitaként, meg gondnokként szolgált a gyülekezetet 25 éven át, ingyen és bérmentve.

A falunk szlovák urainak viszont nem tetszett, hogy visszajöttünk Csehországból ősi földünkre. Nagyszüleinknél még 2 évig laktunk, mert a házunkban tulajdonosként ott lakott az a szlovák család, amelyik kitelepítésünk napjától mindent „megörökölt”. Kivételt képezett egy nagyon szép pej kanca, amit eltávolításunk után magához vett a szlovák bíró. Erős a gyanúm, hogy kitelepítésünk oka is az a pej kanca lehetett, mert azt magáénak akarta az említett bíró, mivel a deportálandók összeállítói között is ott volt. Ha viszont a Magyarországra kitelepítendőek közé soroltak volna minket, akkor a lovat is magunkkal vittük volna, s nem lehetett volna az övé.

Hányattatásunk ezzel részben meg is oldódott volna, de annak ellenére, hogy 1948. február 25-én Klement Gottwald vezetésével a kommunista párt átvette Beneš-től a hatalmat Csehszlovákiában és 1948 májusában, nyarán pártszinten eltörölték a deportálásról szóló törvény hatályát, helyi szinten viszont a beneši rendelkezések a tehetetlenségi erő folytán még egy jó darabig érvényben voltak. Ezért helyi hatalom küldözte ránk – lehet, hogy csak amolyan

baráti alapon – a rendőröket, hogy azok zaklassanak minket. Főleg édesapámat, hogy miért vagyunk mi Garammikolán és miért nem maradtunk Csehországban. Egy rendőr általában hetente legalább egyszer megjelent nálunk este felé, amikor már apánk is otthon volt és elkezdte az említett argumentumait felsorolni.

Az egyik alkalommal viszont édesanyánk, aki egy mukkor sem tanult meg szlovákul, mondta neki magyarul, hogy hagyjon már minket békén, mire ő egész durva, csúnya kifejezésekkel illette édesanyánkat. Erre apánk elfehéredett, ami semmi jót nem sejtetett, s én azt éreztem, hogy most nekem kell valami botrányosat tennem, mert egyedül én voltam az, akit nem lehetett kora miatt büntetni. Erre elkezdtem ütni a rendőrt, az ugyan visszaütött, de én nem hagytam abba, talán még meg is haraptam. A nagy felhördülésre azánt a rendőr elment és soha többé nem jött vissza. Nos, ilyen volt magyarnak lenni külföldön az egészen jól hangzó Csehszlovákiában!

Közben édesapánk egyezkedett a házukban alkó szlovák „örökösünkkel is“, aminek eredménye az lett, annal adott valami 1 500 koronát, aminek következtében az kiörítette a házat és elment. Persze a maradék bútorainkon kívül semmit sem hagyott. De beköltözhattünk saját házukba – talán 1950 nyárelején. Ígyért véget számunkra a Csehországba való deportálás, ami azért eltartott vagy három és fél évet.

Ma már minderre, mint megtörtént eseményre gondolnak azok is, akiket a deportálás súlytott, meg azok is, akik csak hírből hallottak róla. Én akkor, amikor ez megtörtént, tulajdonképpen nem fogtam föl a történetek elentőségét, csak egy valamilyen történésnek vettem. Most viszont már, vagy 5-10 éve mindjobban foglalkoztat a deportálásunk, mert azt egy rettenetes, embertelenségnek tartom: valakit csak ezért mert nemzete egy háborúban volt (amit nem ő akart, és belépése ebbe a háborúba is csak provokáció miatt történt), amiről ő semmit sem tehetett, elvegyék mindenét, szabadságát és otthonát, utána pedig nemhogy kártérítést kapna, de még azt sem képesek kimondani, hogy „bocsánat, vezetőink embertelenek voltak!“.

Pedig azóta már eltelt 47 év...

AZ EVANGÉLIKUS EGYHÁZ ÉS OKTATÁSÜGYE A TRIANONI DÖNTÉS UTÁN

Nóra NEMES-NÉMETH – István Dániel SANDA¹

ABSTRACT

As long as one hundred years after the inequitable peace treaty, neither our nation, nor our protestant denominations, which are so proud of their schools, have managed to work through the grief. In our study, we examine the effects of this complex set of problems on the education system. The “Happy times of peace” (1867-1914) were an era of peaceful progress for all, including protestants. Their once-renowned schools flourished again and the newly-established ones attained a level that we can be proud of to this day.

However, researchers are faced with shocking statistics. For example, the one million one hundred and eighteen thousand members belonging to the Augsburg Confession Lutheran Church in Hungary, which did not include the Saxons living in Transylvania, were reduced to five hundred and forty-eight thousand souls and over half 52 % of church members remained outside the new national borders. The number of congregations shrank from six hundred and fifty-seven to two hundred and forty (37 %). These facts are essential for our study because the majority of congregations also operated schools. The ratio was similar for institutions of secondary and tertiary education: only thirteen out of thirty-four (38 %) remained. Of the three theological academies, which had ensured the training of pastors, only one remained, namely in Sopron, thanks to the referendum held in 1921. Our analyses have led to the following conclusions: on one hand, we must move beyond the slogans “no, no, never” and “everything back...”, which now ring empty and can only provoke helpless and bitter anger, and on the other hand, we must take full account of the losses as well as the positive aspects of the era between the two world wars.

In our paper, on the basis of the revealed data, we aim to make factual summary statements about protestant education during the two decades following the imposed peace treaty (1920-1940).

KEYWORDS

Protestant education, Trianon Peace Treaty, Augsburg Confession Lutheran Church in Hungary, institutions of secondary and tertiary education.

„Für die Völker und Länder der ehemaligen Habsburgermonarchie brachte die Autonomie solche Qualen, die sich die alten Dichter und Theologen nur für die Verdammten vorstellen konnten.“ – schrieb der britische Ministerpräsident Winston Churchill, Nobelpreisträger für Literatur.

Sozialgeschichtliche Ansätze

¹ Dr. Nemes-Németh Nóra Lehrerin im Teleki Blanka Gymnasien zu Székesfehérvár, e-mail: nemes.nora@gmail.com

Dr. Sanda István Dániel dozent in Óbuda Universität KVK-TMPK, e-mail: sanda.daniel@tmpk.uni-obuda.hu

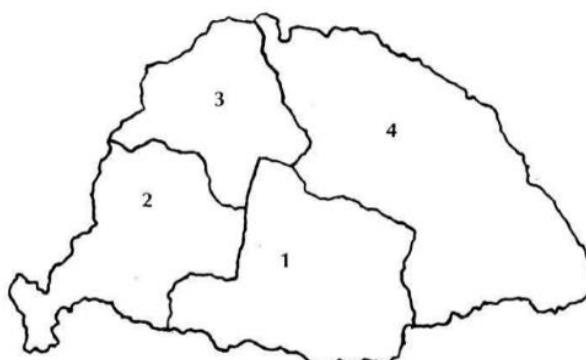
Die Grauen des ersten Weltkrieges haben das positivistische Weltbild des XIX. Jahrhunderts unter sich begraben, demnach durch die umfangreiche Verbreitung des Fortschritts und des Wissens eine gerechte, schöne Welt entsteht.

Die Zusammensetzung der Evangelisch-Lutherischen Kirche im historischen Ungarn war ethnisch differenziert. Nach dem ersten Weltkrieg hat das Zustandekommen der Räterepublik die Unabhängigkeitsprozesse weiter beschleunigt. Zum Beispiel in der heutigen Slowakei wurde im November 1918 – als die proklamierte Republik in Ungarn von der Regierung Mihály Károlyi angeführt war – die eigenständige Evangelisch-Lutherische Kirche gegründet.

Der Friedensvertrag von Trianon bedeutete ein weiteres Trauma für die Nation. In den Kronländern der österreichisch-ungarischen Monarchie gab es vier Landeskirchen, die nebeneinander bestanden. Die größte Kirche war die Evangelisch-Lutherische Kirche im Königreich Ungarn, die die meisten Mitglieder umfasste. Die zweitgrößte erstreckte sich in Österreich von Triest bis Galizien, im Westen bis zur Grenze von Sachsen und des Bodensees, die dritte war die Lutherische Volkskirche der Siebenbürger Sachsen und die vierte eine kleine Kirchenprovinz im Gebiet von Bosnien. [1]

Wegen der neuen Grenzen wurde die Kirchenstruktur neu gestaltet. Mit dem Verlust der Gebiete von Oberungarn, Siebenbürgen, Banat und Westungarn verringerte sich die Landesfläche um ein Drittel. Unter den ungarischen Kirchen wurde die Evangelisch-Lutherische stark durch den Verlust betroffen. In dem Kirchendistrikt diesseits der Donau (der Evangelische Kirchendistrikt für Cisdanubien) blieben nur drei Diözesen: die Hälfte von Wieselburg, Fejérkomárom (mit Ausnahme von einer Gemeinde), der größte Teil von Naugrad. In dem Theisserdistrikt (der Evangelische Kirchendistrikt an der Theiß) blieben zwei Diözesen, die anderen gerieten auf die andere Seite der Grenze, in die Slowakei oder nach Rumänien. Der Berg-Distrikt (der Evangelische Kirchendistrikt von Bányá) hatte die geringsten Verluste in die Richtung von der Slowakei oder von Südungarn. Der Kirchendistrikt jenseits der Donau (der Evangelische Kirchendistrikt für Transdanubien) veränderte sich am wenigsten. Die Veränderung betraf nur die Gemeinden von Burgenland, vom Murgebiet, Légrad und Baranya. Bis Trianon hatten die drei historischen Kirchenbezirke der ehemaligen Ungarnländischen Evangelischen Kirche Augsburger Bekenntniss nahezu die gleichen Gläubigenzahl, der Berg-Distrikt hatte das Doppelte. Nach dem Zerfall der historischen Bezirke entstanden Disproportionen. Das stellt am besten dar, dass die Gläubigenzahl und die Pfarrstellen der großen Diözesen (zum Beispiel in Tolna-Baranya-Somogy) überschritten die Zahl der kleineren Gebiete.

Die Jahrzehnte nach dem österreichisch-ungarischen Ausgleich brachten für die Evangelisch-Lutherischen Kirche ein schönes, ruhiges Zeitalter. Die Gläubigenzahl und die Zahl der Gemeinden nahmen kontinuierlich zu. Aber die Anzeichen der Krise waren schon nach der

1. Berg - (Montan-) Distrikt
2. Kirchendistrikt Jenseits der Donau (Transdanubien)
3. Kirchendistrikt Diesseits der Donau
4. Theisserdistrikt

1. Bild: Einteilung der Kirchendistrikte in der lutherischen Kirche Altungarns, 1910 [2]

Jahrhundertwende vorauszusehen. Vorwiegend haben sich die Intellektuellen von der Kirche abgewogen. Sie haben zahlreiche Vereine, soziale Einrichtungen und Schulen gegründet, und wollten „eine moderne Theologie“ erarbeiten, die die Wissenschaft und den Glauben vereinigt, aber damit haben sie keinen durchschlagenden Erfolg erzielt. [3]

Die Veränderungen in der Anzahl der Gläubigen, der Gemeinden und der Konfessionsverhältnisse

Die Gläubigenzahl der Ungarnländischen Evangelisch-Lutherischen Kirche Augsburgischer Bekenntnis sank von 1.11800 auf 548.000. 51% der Kirchenmitglieder blieb über die Grenzen. Die Anzahl der Muttergemeinden verringerte sich von 657 auf 240. Der Prozentsatz bei Mittel- und Hochschulwesen ist ähnlich: von 34 Schulen blieben 13 zurück. Der Verlust der Muttergemeinden hat aus unserer Hinsicht eine große Bedeutung, weil die meisten gleichzeitig als Schulträger funktionierten. Von den drei Lehrstätten der Oberstufe blieb einzig die Theologische Akademie in Ödenburg innerhalb der neuen Grenzen – dank der Volksabstimmung von 1921. [4]

Tabelle Nr. 1 Anzahlen vor und nach 4. Juni 1920

	Anzahl der Gläubigen	Anzahl der Muttergemeinden	Anzahl der Schulen auf Mittelstufe
vor 4. Juni 1920	1.118.000	657	34
nach 4. Juni 1920	548.000 (49 %)	240 (35 %)	13 (38 %)

Aber hinsichtlich der Konfessionsverhältnisse ist es zu sagen, dass sich die Lage der Lutheraner verbesserte. Vor dem Friedensvertrag lag der Anteil der Lutheraner bei 5,3% (mit den Sachsen 6,4%), nach Trianon belief es sich auf 6,7%. Aber der Einfluss der Evangelisch-Lutherischen Kirche verminderte sich, weil sich die Quote der Reformierten von 12% auf 21%, der Katholiken von 53,1% auf 63,9% erhöhte. Man kann kaum verneinen, dass die immer stärkere Dominanz, bzw. das gesellschaftliche und wirtschaftliche Gewicht der beiden anderen Konfessionen für die Lutheraner bedrückend waren. [5]

Der größte Teil der Orthodoxen – Rumänen und Serben – lebte jenseits der Grenze, in kurzer Zeit siedelten ein Teil der Donauserben und die Slowaken von Pest um. Jenseits der Grenze lebte weiterhin ein bedeutender Teil der Griechisch-Katholiken und der Unitarier, weil sich die in der heutigen Slowakei, im Karpatenvorland oder in Rumänen lebenden ungarischen Menschen vom Heimatland loslösten. Im Fall aller drei Kirchen ist der 90 prozentige Rückgang an der Zahl der Gläubigen zu verzeichnen.

In der früher mehr ethnischen Evangelisch-Lutherischen Kirche betrug der Anteil der Ungarn innerhalb der Trianon-Grenzen 69%. Demzufolge verringerte sich auch das Gewicht „der ethnischen Frage“ im öffentlichen Kirchenleben, die nach der Jahrhundertwende die ethnischen Konflikte artikulierte.

Bei der Betrachtung der Verluste muss man die Tatsache auch in Acht ziehen, dass nicht nur deutsch- und slowakischsprachige Gemeinden jenseits der Grenze lebten, sondern auch in den Nachfolgestaaten ungarischsprachige Gemeinden blieben, die sich einen – oft hoffnungslosen – Kampf ums Überleben lieferten. Andererseits entsprachen die neuen Grenzen den Gemeindengrenzen nicht. Die Mitglieder von Pfarrer-, Kantor- und Leherdynastien wurden ihrer Heimat entrissen und verloren den persönlichen Kontakt jahre- oder jahrzentlang zueinander. [6]

In Siebenbürgen blieben 32 ungarische Kirchengemeinden, in der Tschechoslowakei noch mehr. Der tschechoslowakische Staat säkularisierte binnen weniger Jahren die altehrwürdigen evangelisch-lutherischen Gymnasien und Hochschulen. Die Pfarrer, die für die Interessen ihrer Gläubigen - zum Beispiel für den Unterricht auf ungarischer Sprache – eintraten, waren gezwungen, sich zu flüchten, sie mussten sich in Ungarn niederlassen.

Gleichzeitig müssen wir uns aber auch die neuen Herausforderungen und Möglichkeiten ansehen, und auf die veränderte Situation nach Antworten bzw. nach Lösungen suchen.

Der ungarische Friedensvertrag von Trianon brachte trotz der Verluste für Ungarn erstmals eine jahrhundertlang gewünschte Unabhängigkeit. Der Bischof Sándor Raffay erkannte sofort die neuen Möglichkeiten, und packte alle Gelegenheiten beim Schopfe, um die internationalen Kontakte der Evangelisch-Lutherischen Kirche zu erweitern. Die amerikanischen, dänischen, norwegischen und schwedischen Unterstützungen trugen am Anfang der 1920er Jahre auch zur wirtschaftlichen Neugeburt bei. Die Evangelisch-Lutherische Kirche in Ungarn wurde ein voller Mitglied der internationalen Kirchenorganisationen, die ab der zweiten Hälfte des Jahrhunderts zustande gebracht wurden.

Es ist wichtig zu betonen, dass das finnische Kirchenleben auf unsere Heimat die größte Wirkung ausübte, deren Höhepunkt die im Jahre 1937 organisierte Pfarrerkonferenz mit Teilnahme von Finnland, Ungarn und Estland war. Durch die finnisch-ungarischen Theologenaustausche wurde ein ganz neuartiges Kirchen- und Seelenleben bekannt. [3]

Die Erneuerung der Kirche im verstümmelten Ungarn

Die Zeit von der Entscheidung in Trianon bis zu den Jahren nach dem zweiten Weltkrieg war in der Geschichte der ungarischen Lutheraner die bedeutendste Erneuerungsperiode.

Die Erneuerung drang die ganze Kirche durch. Unter den unmittelbaren Ursachen kann man die serienhaften Schockwirkungen erwähnen: der verlorene Weltkrieg, die Revolutionen und der gesellschaftliche und wirtschaftliche Zusammenbruch nach dem Friedensvertrag. Das gemeinsame Erlebnis der Überlebenden war die Vernichtung der Front und des ganzen Politik- und Verwaltungssystems innerhalb weniger Tage. Nicht nur jahrtausendealte Grenzen, sondern auch tausendjährige gesellschaftliche und kulturelle Normen wurden von einem Tag auf den anderen angezweifelt. Unter der Wirkung der allgemeinen existenzialen Krise suchten die Kirchenmitglieder nach einem festen Halt, betrachteten kritisch ihre ehemalige Lebensweise, waren gegenüber dem Evangelium und den neuen Formen des Kirchenlebens aufgeschlossen.

Theological Section

Der Pfarrer Aladár Gáncs von Székesfehérvár (1891-1935) organisierte zum Beispiel 1920 die erste Glaubenskonferenz der Theologen und der Pfarrer in Ostffyasszonyfa.

Die Erneuerungsbewegung, die der Kirchenvorstand früher mit Misstrauen betrachtete, verbreitete sich im Kreis der Pfarrer und der Gemeinden immer weiter. Ihre wichtigste Organisation war die 1931 gegründete sog. Freundesbewegung, der sich außer Laien auch kirchliche Führungspersonlichkeiten anschlossen, und in deren Rahmen mehrere Evangelisationskonferenzen von Gebetsgemeinschaften regelmäßig organisiert und unterstützt wurden. Die evangelisch-lutherischen Teile der Erneuerungsbewegungen spalteten sich von der Reformierten Kirche ab, und verselbständigten sich. Als Ergebnis der schon vorgehend erwähnten finnischen Wirkung waren die Pfarrer und die Vereine für die finnischen Lehren und Methoden aufgeschlossen. Im Weiteren überblicken wir die positiven Folgen des immer lebhafteren Kirchenlebens.

Lebhaftes kirchliches Leben

Das Alltagsleben von zahlreichen Gemeinden hat sich verändert. Das Kultusministerium² unterstützte und schrieb den Besuch der Gottesdienste an Sonn- und Feiertagen vor. [7] Auf die Wirkung der Kulturpolitik von Klebelsberg und der Erneuerungsbewegung besuchten immer mehr Gläubigen die Gottesdienste, die Gemeinden auf dem Lande organisierten regelmäßig Bibelstunden und Liebesmahle. Statt der Katechisation lief eine neue Arbeit an. Der Verein Christlicher Jugend hatte im Jahre 1940 insgesamt 241 Gemeindegruppen. Als Folge der Urbanisation und Industrialisierung lösten sich die ländlichen Gemeinschaften – die bisher als soziales Schutznetz dienten - immer schneller auf. [6] Aber in den Kirchengemeinden der Städte und in den urbanisierenden Dorfgemeinden begann – vor allem mit Hilfe der Frauenvereine - die alltägliche soziale Arbeit, die Unterstützung und die Pflege der Bedürftigen. Die Verbreitung der sozialen Sensibilität rief neue Einrichtungstypen ins Leben: 1940 hatten 16 Gemeinden ein eigenes Waisenhaus, Arbeitsheim und Altersheim, von denen 12 in den 1920er Jahren gebaut wurden.

13 Vereine arbeiteten im Jahre 1940 landesweit, von denen nur drei vor dem Friedensvertrag gegründet wurden. Das beweist einerseits, dass die kirchliche Erneuerung auf eine Initiative von unten zurückzuführen ist, andererseits bildete sie die Arbeit der Kirche überregional um. Die Kirche tat auch viel auf dem Gebiet der institutionellen Diakonie. Sie gründete in der Hauptstadt, in Raab und in Békéscsaba Diakonissen-Mutterhäuser. Die Diakonissen³ leisteten herausragende Arbeit in der Kranken- und Armenfürsorge, sowie im sozialen, kulturellen und Kirchenleben.

Neben der finnischen Erneuerungsbewegung übten die Volkshochschulen, die nach skandinavischem Muster gegründet wurden, eine wichtige Tätigkeit aus. Die erste solche Institution gründete der evangelische Pfarrer Gábor Sztehlo im Jahre 1938 in Nagytarcsa. Die sog. Sámuel Tessedik Evangelische Jugendmission trug dazu bei, den christlichen Glauben kennen zu lernen, den Gottesglauben zu vertiefen, die eigene christliche Lebenspraxis glaubwürdig darzustellen.

Der greifbarste Beweis für die Erneuerung des Seelenlebens in der Gesellschaft sind die 64 neuen Kirchen⁴. Weil immer mehr Menschen in die Städte zogen, wurden die meisten Kirchen in der Hauptstadt und in den kleineren und größeren Städten im ländlichen Raum gebaut. Die aktiven Gründer der neuen Gemeinden waren vor allem die Lutheraner, die aus den abgetretenen Gebieten flüchteten oder vertrieben wurden. Die kirchlichen Vorsteher drängten und systematisch unterstützten die Gründung neuer Gemeinden. Die begeisterten und begabten Pfarrer wurden mit der Aufgabe betraut, sie zu leiten. Der ausgezeichnete Prediger András Keken und Gábor Sztehlo begannen ihre Laufbahnen in neu gegründeten Gemeinden. [8]

Ab 1921 bis 1940 stieg die Zahl der Muttergemeinden – mit der Rücksichtnahme auf die neuen Grenzen - von 240 auf 298, also zirka zweijährlich wurden fünf neue Kirchengemeinden gegründet. [3]

Die Vermehrung der Institutionen, Zeitungen und Kirchen war für die traumatisierte Gesellschaft besonders auffällig, weil die Evangelisch-Lutherische Kirche ebenso arm blieb, wie sie vor dem Krieg war. Wenn wir die Grundbesitzverhältnisse analysieren, sehen wir, dass die Lutheraner 1939 über 21.000 Acker verfügten. Im Vergleich zum Anteil der Kirchenmitglieder ist es ein bisschen mehr als die Hälfte der reformierten und das Viertel der

² Große Teile des Schriftguts des Nationalarchivs wurden infolge der Kämpfe des Zweiten Weltkriegs und der Revolution 1956 vernichtet. (Zum Beispiel die Dokumente des Kultusministeriums aus der Zwischenkriegszeit und aus dem II. Weltkrieges stehen nicht mehr zur Verfügung.

³ Zu den herkömmlich Benachteiligten kamen während des Krieges die Kriegswitwen und -waisen, die durch den Krieg auch große Schädigungen erlitten hatten. Deren Unterstützung wurde von den Diakonissen als zentrale Aufgabe angesehen.

⁴ Die Mehrheit wurde von Gyula Sándy geplant.

katholischen Grundbesitze. Neben der Opferbereitschaft der Kirchenmitglieder stieg auch die staatliche Unterstützung. Die staatliche Finanzierung sicherte auch das Gehalt und die Rente der Lehrer in den kirchlichen Schulen. [9]

Der Staat trug auch zu den Unterhaltungskosten der Mittelschulen bei. Ihre altherwürdigen Schulen blühten wieder auf, und die neu gegründeten erreichten einen so höheren Standard, auf den wir bis heute stolz sind. Hier können wir auf das Evangelische Gymnasium am Deák-Platz, dann an der Budapester Allee Fasor hinweisen. Sie haben viele ehemalige Schüler, die Nobelpreisträger geworden sind. [10]

Die Pfarrer haben eine generelle Lohnerhöhung bekommen. Daneben können wir nicht verschweigen, dass die finanzielle Unterstützung, die aktive Teilnahme an der Revisionspolitik – die starke Etatismus⁵ vor dem Krieg auch die Evangelisch-Lutherische Kirche in eine abhängige Lage versetzte.⁶

Die Haupttendenzen des kirchlichen Bildungswesens

Aufgrund der Zahlangaben in der Einleitung stellen sich die Verluste schwerer dar. Unter den ungarischen Kirchen wurde die Evangelisch-Lutherische Kirche am meisten durch den Verlust betroffen. Darauf kann man am anschaulichsten mit einigen weltlichen Parallelen hinweisen: die Försterbildung floh von Schemnitz nach Ödenburg, die Universität in Pressburg nach Fünfkirchen, die Universität aus Klausenburg zuerst nach Pest, dann nach Szeged.

Das evangelisch-lutherische Lyzeum in Ödenburg verlor den größten Teil ihres Einschulungsbereichs: die deutschsprachigen Gemeinden von Eisenstadt, Rust und ihrer Umgebung. [11] Das erste Gymnasium in Sárszentlőrinc, das 1806 gegründet und 1870 nach Bonyhád gesiedelt wurde, erzog nicht nur die Kinder von Südtransdanubien sondern auch der Deutschen von der Batschka. Es verlor auch den größten Teil ihres Einschulungsbereichs.⁷

Aus unseren Schulen von Békés verschwanden die slowakischsprachigen Schüler der neuen jugoslawischen und rumänischen Bereiche. Mit Pressburg verlor Ungarn eine altherwürdige Schulstadt. Die Rechtsakademie aus Preschau floh nach Miskolc.⁸

Von den drei Lehrstätten der Oberstufe blieb einzig die Theologische Akademie in Ödenburg innerhalb der neuen Grenzen – dank der Volksabstimmung von 1921.⁹ Ein großer Schritt nach vorn bedeutete aber, als die Theologische Akademie auf Universitätsstufe eingerichtet und als selbständige Fakultät in die Universität von Fünfkirchen integriert wurde.

ZUSAMMENFASSUNG

Wir halten es für begrüßenswert, dass die Gemeinden jenseits der Grenze weiterleben konnten, und für die Evangelisch-Lutherische Kirche innerhalb der neuen Grenzen ein blühendes Zeitalter begann. Unsere Konklusion anhand unserer Analyse:

Es ist selbstverständlich, dass das Trauma von Trianon in Ungarn weitgehende Einflüsse hat. Tausende von Familien wurden voneinander getrennt, gemäß dem Vertrag musste Ungarn auf etwa zwei Drittel seines Territoriums zugunsten der neu gegründeten Nachfolgestaaten verzichten, und die Lasten betrafen nicht nur die Industrie und die Wirtschaft, sondern auch den Zusammenhalt des Volkes. Wir vergessen aber oft, dass jenseits der Grenzen viele Bürger

⁵ Etatismus bezeichnet eine politische Annahme, nach der ökonomische, soziale oder ökologische Probleme durch staatliches Handeln zu bewältigt sind.

⁶ Diese staatliche Abhängigkeit veränderte sich nach 1948 und die Kirche wurde tragisch wehrlos.

⁷ Unter anderen wurde der Bischof Lajos Ordas – unter dem Namen von Lajos Wolf – hier erzogen.

⁸ Zu dieser Zeit wurde das Kirchenrecht in der Evangelisch-Lutherischen Kirche wissenschaftlich gestaltet. An der Rechtsakademie in Miskolc wurden Dr Győző Bruckner und seine Lehrlinge bekannt.

⁹ Eine Volksabstimmung über Ödenburg (und weiteren 8 Gemeinden) im Dezember 1921 endete jedoch mit einer Mehrheit für den Verbleib bei Ungarn, womit Ödenburg, das als Hauptstadt des Landes vorgesehen war, für das Burgenland verloren ging.

lebten, die obwohl zu einer anderen Ethnie gehörten, fühlten sich aber in die Denkweise und den Patriotismus der ungarischen Menschen ein. In den früheren Jahrhunderten waren sie nicht nur unsere Nachbarn und Mitbürger, die gemeinsamen Kirchengemeinschaften verknüpften uns auch. Wir kämpften gemeinsam gegen die Türken oder die Unterdrückung der Habsburger.

Die Völker im Karpatenbecken brauchen einen wahren, vertraulichen Kontakt zueinander, so können sie miteinander in Ruhe und Frieden leben. [12] „Nein, Nein, Niemals“ oder „Gebt alles zurück“ – lauten die trotzigsten Parolen aus jener Zeit. Aber wir müssen uns über dieses Motto der Zwischenkriegszeit erheben, weil diese nur einen ohnmächtigen Zorn und Verbitterung erwecken. Die Grenze von Trianon ist eine politische Gegebenheit. Die einzige vorwärtsweisende Alternative ist, dass die Landesgrenzen in Europa immer symbolischer werden, und die physischen Hindernisse der persönlichen Kontaktpflege und der gesamtkirchlichen Angelegenheiten beseitigt werden.

Der Bischof Tamás Fabiny schrieb: „*Das 100. Jubiläum des Friedensdiktats von Trianon gibt für uns alle die Gelegenheit, unseren Patriotismus zu äussern, dass wir dieses Land, die ganze Nation lieben. Diese Liebe richtet sich nicht auf Jahreszahlen oder Quadratkilometer, sondern auf Menschen. Auf Menschen, die man mit Mitgefühl lieben muss.*“ [13]

2020 ist für das Ungarntum der Welt das Jahr des nationalen Zusammenhalts. Der 4. Juni sollte jedes Jahr der Tag des nationalen Zusammenhalts bleiben! Dabei spielen die über mehr ethnische Wurzeln verfügenden Lutheraner eine hervorragende Rolle und haben eine große Verantwortung.

LITERATUR

- [1] LACKNER Pál Sámuel (2009): *Evangélikus egyházi struktúrák változásai az egykori Osztrák-Magyar Monarchia és utódállamai területén 1734-1945 között*. Doktori disszertáció. Kézirat.
- [2] FABINY Tibor (1997): *Geschichte der Lutherischen Kirche in Ungarn*. Budapest
- [3] KERTÉSZ Botond (2020): Trianon pünkösde. In: *Evangélikus élet*. 85. évf. 21-22. sz. 21-23.
- [4] T. KISS, Tamás (1998): *Állami művelődéspolitikai az 1920-as években*. Magyar Művelődési Intézet-Mikszáth Kiadó. Budapest.
- [5]. LADÁNYI Andor (2000): *Klebelsberg felsőoktatási politikája*. Argentum Kiadó, Budapest.
- [6] ROMSICS Ignác (1999): *Magyarország története a huszadik században*. Osiris Kiadó, Budapest.
- [7] SANDA, István Dániel (2009): Gróf Klebelsberg Kunó Vallás- és Közoktatásügyi miniszter munkássága népiskolaépítési programjának tükrében. In: *Neveléstörténet* 1-2. pp. 14-26., 13 p. [8] KEVEHÁZI László (2009): 100 éve született Sztehlo Gábor. Luther Kiadó, Budapest.
- [9] SANDA, István Dániel (2014): *Népiskolák az Alföldön (1926-1930) – öt év, ötezer objektum* In: Birta-Székely, Noémi (szerk.) *Tudás-Tanulás-Szabadság: Neveléstudományi Konferencia – 2014*. Kolozsvár, Románia. Babes-Bolyai Tudományegyetem Pedagógia és Alkalmazott Didaktika Intézet, Doceo Egyesület, (2015) pp. 183-194., 12 p.
- [10] MANN Miklós (1997): *Oktatáspolitikusok és koncepciók a két világháború között*. OPKM, Budapest.
- [11] KORÁNYI András (2020): Gyógyír szétszabdalt régióknak. In: *Evangélikus élet*. 85. évf. 31-32. sz. 32-33.
- [12] SZEMEREI János (2020): Egy évszázados traumáról. In.: *Evangélikus élet*. 85. évf. 25-26. sz. 17.
- [13] FABINY Tamás (2020): Egy test a mi hazánk. *Evangélikus élet*. 85. évf. 21-22. sz. 17.

HONNAN JÖVÜNK? KIK VAGYUNK? HOVÁ MEGYÜNK?

Az ókori vallások és a keresztyén szemlélet egybevetése

Ingrid SFET¹

BEVEZETŐ GONDOLATOK

Dolgozatom célja felvázolni az ókori eredetmítoszokat, és a túlvilági hitet, ezeket elemezni, majd párhuzamba állítani a keresztyénség hitével. A tanulmányozott ókori vallások és a keresztyénség ide vonatkozó tanainak vázolását követően egy következtetésben szeretném felvázolni a test és a lélek kapcsolatát. Az ember eredetétől kezdődően „*homo religiosus*”², egy szellemi szükséglet jellemzi, ősidők óta érdeklődést mutat a transzcendens világ iránt. A dolgozat a teljesség igénye nélkül összehasonlítja a vizsgált vallásoknak a világról alkotott képét.

1. A test és lélek kapcsolata az egyiptomi hitben

Vissza kell tekintünk az I. dinasztia idejére és elemezni egy keveset a memphisi teológiát, pontosabban Ptah istent. Ez a teológia Sabaka fáraó idejében lett köbe vésve, de ez eredeti 2000 évvel hamarabb keletkezett.³ Megfigyelhető, hogy az említett kozmogóniában Ptah lélek által, akarattal és verbálisan, szóval teremt.

Az ókori vallások között az egyiptomi nép foglalkozott a legintenzívebben a túlvilághittel, ami egy fejlett lélekhitet jelent. A halált bonyolult szertartások követték, mivel a testtel és a lélekkel is egyaránt foglalkoztak. Ennek az eredménye az, hogy a test mellett maradt lelket „ka”-nak nevezték, a másikat, amelyik elszáll a túlvilágra, pedig „ba”-nak. Érdekesség, hogy a „ba” lélek, hitük szerint, többször visszatér ellenőrizni a test épségét. Ennek a hitnek köszönhető a mumifikálás folyamata is. Így kijelenthetjük, hogy az egyiptomi ember a túlvilágon nem tudta magát máshogy elképzelni, csak testi-lelki formában. A „ba” lélek mikor visszatér a mumifikált testhez, helyreáll ez az egység gondolata, így az adott személy a túlvilágon teljes lesz.⁴

Megfigyelve a teremtésmítoszokat és a Ptah templomában talált papiruszt, a szívnek nagy hatalma volt: „*A szemek látása, a fül hallása, az orr lélegzése továbbit a szív számára. Ő adja, hogy az értelem teljessége napvilágra jöjjön. A nyelv közli azt, amit a szív gondol*”⁵ – indokolja meg a részlet. A szívnek nagy szerepet tulajdonítottak, mivel a test és minden más érzékszerv ennek a szervnek a szolgálatában áll. A szív a test és a többi szerv segítségével tartja fent a kapcsolatot a külvilággal, a száj segítségével pedig a szív akaratát, gondolatát fogalmazza meg. Ptah papjainak ez egy kiemelkedő tanítása az egyiptomi hitvilágban. Ezen kívül fontos kihangsúlyozni azt, hogy az ember teremtett és kiszolgáltató az istenségnek, mivel egyes szövegek úgy fejezik ki az isteni vonást, hogy mindenki egy isten lakik.⁶ Ez nem más, mint a szív, pontosabban az értelem központja.

¹ Sfet Ingrid, a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Református Tanárképző és Zeneművészeti Kar, Valláspedagógia szakirány, II. éves hallgatója.

² LEEUW, Gerardus VAN DER: *Phänomenologie der Religion* (1933), Olasz fordítás: *Fenomenologia della religione*, Torino, Boringhieri, 2002, 30.

³ ELIADE, Mircea: *Istoria Credințelor și Ideilor Religioase I* (Vallási hiedelmek és eszmék története I), Iași, Polirom, 2011, 93.

⁴ KÁKOSY László: *Az Ókori Egyiptom Története és Kultúrája*, Budapest, Osiris, 2005., 358.

⁵ KÁKOSY László, i.m. 369.

⁶ KÁKOSY László, i.m. 373.

Összegzőképpen, az egyiptomi ember úgy vélte, hogy az embernek egy teste és három lelke van: „ba”, „ka” és az „ah”. A „ba” lelket egy madár alakjához kapcsolják, ami az újbirodalmi lélekfelfogás és egyféle mozgékonytársat is jelent, mivel a halál után az égbe száll. Ez a szellemi lélek, viszont nem felel meg annak a lélekfogalomnak, amit ma használunk. A „ba” lélekkel kapcsolatban egy olyan vélemény is van, hogy nem marad véglegesen az égben, hanem visszatér és a sír közelében marad. Fontos megemlíteni, hogy nem halhatatlan és nem sebezhetetlen. A „ka” lélek hasonlóan a „ba” lélekhez nem létezett az ember születése előtt. Úgy tartották, hogy a magzati időszakban egy isten alkotja meg. Ennek köszönhetően ez a legfőbb lélek, mert ez az ember képmása, ez különbözteti meg az ételleltől, így minden ember lelke. Ez a lélek egyik felét jelöli, amely a születéskor egyszerre keletkezik a testtel, és a halál után visszatérhet. Ez jelképezi az istenek teremtő erejét is. Érdekesség, hogy a „ka” lelket sokszor a személy mögött állva ábrázolják, fején a „ka” hieroglifával és a személy nevével. Az élő személy „ka”-ját nem ábrázolják, csak a királyokét. A „ka” lélek az embert életben tartja, az őseitől ered és tovább adódik az utókornak. Ez meghatározza a személyiséget és a jellemet, ami az életben és a túlvilágban is elválaszthatatlan a testtől. Az „ah” lélek egy halál utáni létezésforma, mivel a szó jelenthet kísértetet és üdvözült lelket is.

2. A test és lélek kapcsolata a görög hitben

A görög hitben is észrevehető a lélek három tulajdonsága. Hitükben a lélek megtestesítője Pszühké. A homéroszi kor legismertebb írásaiban, mint például az Iliász énekekben már találhatóak utalások arra, hogy a halál után a lélek továbbra is él. A XXIII. énekben olvasható az, hogy Akhilleusznak az álmában megjelenik Patrokosz árnya. Ez követi egy visszaemlékezés, ami nagyon jól bemutatja az akkori lélekelképzelést: *„Szólt, s kedves kezeit nyújtotta feléje, de hiába: mert elszállt az a lélek a föld mélyébe sziszegve füstként: és Akhilleusz följedt nagy rémületében, összeütötte a két tenyerét, szomorúan eképp szólt: Jaj, hát van Hádész házában lélek is árny is, csakhogy a lelkeknek nincs semmi öntudatuk lenn: mert a szegény Patrokosz lelke került közelembe és itt állt az egész éjjel nyöszörögve, jajongva; mindent elrendelt: s csoda! mint maga, éppen olyan volt.”* (XXIII. ének).⁷ A lélek egy olyan éltető erő, ami a halott utolsó kilégzésével elhagyja a testet, így kerül a holtak birodalmába. Érdekesség, hogy az eleusziszi beavatások célja a lélek halál utáni végzetének a befolyásolása volt, viszont a lélek sorsát a Dionüszoszi és az Apollón kultusz is magába foglalja. Sokan úgy vélik, hogy a görög vallás megalapítója Orpheusz volt, aki szertartásokat tanított. Ezzel magyarázható, hogy az ő alakjában a görögök egy misztériumalapítót láttak, mivel a hagyományos beavatásokból kiindulva alkalmasabb tanokat javasolt. Ezek a javasolt tanok tartalmazták a lélek vándorlásának és halhatatlanságának az elképzelését.⁸

A görög hitben több tanítással is találkozunk, ami a lélekkel foglalkozik. Plutarkhosz szerint szentségtörés az erény isteni voltát megtagadni, mivel a lélek az istenektől származik. Ők adják, és oda kerül vissza, viszont nem a testtel. Ekkor a lelkeknek már nincs börtöne, azaz teste és tiszta. Érdekesség, hogy a görög holtaknak a felejtés vizéből, a Léthéből kellett inniuk, hogy elfelejtsék az életüket. Természetesen, voltak kiváltságosok, akik haláluk után is emlékeztek. Hermész fiát sérthetetlen emlékezettel ruházta fel.

Püthagorasz úgy vélte, hogy a lélek egy isteni lehelet. Az ő elképzelésében a test egy börtön, büntető hely, mivel ide van száműzve a lélek. A test halála után a lélek ítéletnek van alávetve. Ebben az esetben már megjelenik az a gondolat, hogy mindenki arra a túlvilági életre kerül, amit érdemel. Szókratész a halálon túli életben hitt, mivel *„Biztos vagyok abban, hogy valóban újra megszületünk, az élet a halálból ered, s a halottak lelke tovább él.”*⁹ Az ő

⁷HOMÉROSZ: *Iliász*, ford. Devecseri Gábor, Budapest, Európa, 2012, 98-107.

⁸ELIADE, Mircea: *Vallási hiedelmek és eszmék története II*, Budapest, Osiris, 2003, 147.

⁹PLATÓN: *Platón összes művei, II. kötet*, Budapest, Európa, 1984 (Phaidón műve)

filozófiája nagy fordulópontot jelentett az idealizmus felé. Ő is hangsúlyozza a lélek fontosságát, mert egy a megismerés forrása és hangsúlyozza a lélek ápolásának a fontosságát.¹⁰ Platón is ezt az állítást vallja filozófiájában. Az ő elképzelésében a vallás egy erkölcsi világrend és a lélek halhatatlan. Egyetértést tanúsít Püthagorasszal, mivel nála is megtalálható az az elképzelés, hogy a test a lélek börtöne és a halál által a lélek kiszabadul. Platónnál jelenik meg a lélek három tulajdonsága, amelyeket az „Állam” című könyvében fogalmaz meg egy dialógusban. Szerinte a lélekben három hajlam van: gondolkodás, indulat és vágyakozás¹¹. A gondolkodás feladata a parancs és a lélek irányítása, mivel ez a lélek elemez, előrelátó és mérlegel. Érdekesség, hogy ez a lélek figyelembe veszi a másik két hajlam akaratát. Az indulatnak az egyik funkciója a harag, viszont törekszik arra, hogy megbecsüljék, valamint a győzelemre. Ez egy határozott hajlamot próbál szemléltetni, ami elősegíti a célok elérését. A vágyakozó lélek a fizikai szükségletekkel áll kapcsolatban. Ez felelős a vágyakért és az élet gyönyöreire.¹² Viszont a gondolkodás vezérel, mivel ezalatt rendelkezhetünk erényekkel, igazságossággal, bölcsességgel és önmérséklettel. Arisztotelész esetében is észrevehető, hogy a lelket a test foglyának találja, ahogyan Platón, majd utólag kialakít egy egyéni felfogást.¹³ Nála is megtalálható az a gondolat, hogy az erény a léleknek köszönhető. A lélek munkája az élet létrehozása, ahol az élet egy tevékenység, éber állapot. Az ő elképzelésében a léleknek ez a fajta munkája a derekas élet, amiben ő a tökéletes jót és a boldogságot találja. Az „Eudemoszi Etika” első könyvében a következőképpen fogalmaz: „Mivel a boldogság a legfőbb jó, a végcélok meg, mégpedig a legnemesebb javak, a lélekben vannak - ezek vagy tulajdonságok, vagy tevékenységek -, ezért előfeltevéseinkből világosan következik, hogy mivel a tevékenység jobb az állaptnál és a legjobb tulajdonságból következik a legjobb tevékenység, a legjobb tulajdonság az erénnyel azonos; az erényen alapuló cselekvés a lélek legfőbb java. De arról is volt szó, hogy a legfőbb jó a boldogság. A boldogság tehát a jó léleknek a tevékenysége.”¹⁴ Arisztotelész ezt az elképzelését a „De Anima” könyvében is kifejti, amikor Alkaiónról ír: “úgy látszik, Alkaión is hasonlóan fogta föl a lelket, mert azt mondja, a halhatatlanokhoz való hasonlósága folytán maga is halhatatlan, ez pedig állandó mozgása miatt van meg benne. Hiszen az isteni természetű testek valamennyien: a Hold, a Nap, a csillagok és az égbolt egésze is állandóan folytonos mozgásban vannak.”¹⁵ Itt alátámasztható az a gondolat, hogy az élet egy tevékenység, éber állapot, ami a léleknek köszönhető. Így a lélek is mozog, tehát nem szűnik meg élni, ezért halhatatlan. Ez a gondolatmenet jelenik meg Alkaimón felvetésében, hogy a lélek örökösén mozog és önmagát mozgatja. Mivel ez a mozgás sosem áll meg, halhatatlan és hasonló az istenekhez.¹⁶

3. A test és lélek kapcsolata

3.1. Az Ószövetségben

Fontos reflektálni a teremtéstörténetre, mivel központban van az ember, aki Isten képmására teremtett. Az ember teremtése Isten akaratától függött. Érdekesség, hogy a Genézisben semmi sem utal arra, hogy az ember kapott volna lelket, ami összekapcsolódik az emberi testtel és

¹⁰ELIADE, Mircea: *Vallási hiedelmek és eszmék története II*, Budapest, Osiris, 2003,156.

¹¹PLATÓN: i.m. 119.

¹²KERNS, Tom: *Plato's Three Parts of the Soul*. <http://philosophycourse.info/platosite/3schart.html> (utolsó megtekintés dátuma: 2020.07.19)

¹³ELŐD István: *Katolikus dogmatika*, Szent István Társulat, Budapest, 1983, 140.

¹⁴ARISZTOTELÉSZ: *Eudemoszi etika, nagy etika*, fordította: Steiger Kornél. <http://mek.oszk.hu/05700/05709/05709.htm#1> (utolsó megtekintés dátuma: 2020.07.19)

¹⁵KERÉNYI Károly: *Halhatatlanság és Apollón vallás, Ókortudományi tanulmányok 1918-1943*. (szerk. Komoróczy Géza – Szilágyi János György). Budapest, Magvető, 1984. 308.

¹⁶KIRK, G. S – RAVEN, J. E. – SCHOFIELD, M: *The Presocratic Philosophers. A critical history with selection of texts*, Cambridge, University Press, 1971, 495.

tudna létezni függetlenül tőle. A Biblia több kifejezést is használ az emberi lélekre: ezek a leheletet vagy a légzést jelölik meg.¹⁷ Már a teremtéstörténetnél is találkozunk vele, mivel a Gen 2,7-ben így írja: „És lehelte az ő orrába életnek leheletét...”. Egészen a babiloni fogságig a test és a lélek nem volt elválasztva. A halál utáni létezését a léleknek az ószövetségi ember úgy tartja, mint valami árnyvilágban való tovább létezését. Csak a későbbi könyvekben lesznek különálló egységek. Az izraelita ennek ellenére is hitt a földi életnek a folytatásában a halál után. A „Seol” a földi élet után következik, mert aki ide került, elszakadt az élettől, viszont nem vesztette el egészen a létét. Ezt az elképzelést az izraeli próféták nem fejlesztették ki. Mózes és a próféták tanítására alapozva, az élet vallása kell, hogy legyen. Ezzel magyarázható, hogy a Tóra a halált és a halottakat tisztátalannak tartja. Az ember örök továbbélése halála után a vallás ügye, amelynek nincs szüksége bizonyítékokra. Az ember porból lett és újra porrá lesz. Istennek hatalmában áll életet adni és elvenni azt. Így ez egyedül Isten titka.

Érdekes megfigyelni, hogy az „élet” szónak a héber megfelelője a „hajim” szó, ami többes számban van.¹⁸ Isten a teremtett ember orrába lehelte az „élet leheletét”, így az Ószövetségi ember hitében az élet egy érték. A halál a földi élet végét jelenti, viszont ez nem jelenti az emberi létezés befejezését. A lélek halhatatlan, a test pedig feltámad az ígélet szerint. A „nesama” héber szó szószerinti fordítása „lehelet”, ami jelentheti az „élő lelket”, amelyet az Isten adott az embernek.

Fekete Károly egyik tanulmányában a lélek, a szellem és a szív kulcsszavakat emeli ki. Ez a három kifejezés nem az alkotórészeket jelenti, hanem egyenként a teljes ember megjelölési tetteiben.¹⁹ Ez a magatartás három aspektusára fókuszál. A lélek szóra a „*nefes*” kifejezést használja, ezen az emberi lét mélyebb megértését kell érteni, mert azonos az egész emberrel. A „*nefes*” szó azonosítható a viselkedéssel és bizonyos testrészekkel is. Tehát, egy ember „*nefes*”-e azt jelöli, hogy páratlan és egyedi. A szellem kifejezést a „*rúah*” szóval jelölték, ami elsődlegesen szelet, vihart vagy levegőt jelentet, így a *rúah* lélegzetet is jelenthet.²⁰ Ettől függ az élet és a halál. Érdekesség, hogy a *rúah* visszatér Istenhez.²¹ A harmadik, a „*léb*”, ami a szívet jelöli. A lébnek mindig kívánságai vannak és meghatározott irányba halad. Tehát a szív gondolkodik, vágyai és kívánságai vannak a tettek megfontolására. Így a szív az egzisztencia irányítója.²² Így a test és a lélek együtt alkotja az embert, de nem a lélek az élet forrása, hanem Isten.²³ Mégis a lélek összefüggésben áll az embert alkotó más entitásokkal, ami a test, értelem, a bölcs szív, ésszel, életerővel, tudati étellel és más akaratelemekkel.²⁴ Természetesen, az akkori ember Teremtőjéhez való viszonyban szemlélte önmagát.

3.2. Újszövetségben

Az általános keresztyén felfogás a testtel és a lélekkel kapcsolatosan az antik filozófiából indul ki, mivel elgondolkodtató a *pszükhé* és a *pneuma* közötti különbség.²⁵ Fontos megfigyelni azt az aspektust is, hogy ismerve a zsidó vallási gondolkodást, egy hellenizált világban éltek és

¹⁷SZATHMÁRY Sándor: *A reménység etikája*, Budapest, a Református Zsinati Sajtóosztály kiadása, 1990, 198.

¹⁸ATTIAS, Jean-Christophe — BENBASSA, Esther: élet (szócikk) In: PONGRÁCZ Mária (ford.): *A zsidó kultúra lexikona*, Budapest, Balassi, 2003,62.

¹⁹FEKETE Károly: „Amikor a lélek húrjai megszólalnak...” In: Eds. Gaál Botond: *Az ember, mint lélek*, Hatvani István Teológiai Kutatóközpont Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen, 2009, 80.

²⁰FEKETE Károly, i.m. 81

²¹Préd 12,7

²²FEKETE Károly, i.m. 84

²³GAÁL Botond: „Az ember titka: test, lélek, szellem.” In: Eds. Gaál Botond: *Az ember, mint lélek*, Hatvani István Teológiai Kutatóközpont Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen, 2009, 13.

²⁴CZEGLÉDY Sándor - HAMAR István – KÁLLAY Kálmán: *Bibliai lexikon*, Sylvester kiadó, Budapest, 1931,

²⁵GAÁL Botond, i.m. 16

ennek a világnak a műveltsége is hatott rájuk.²⁶ A lélek egyértelmű az étellel.²⁷ Az Újszövetségi lélek a „psyche”, amit nem lehet elválasztani a testtől. A test és a lélek egymás mellett vannak, ez feloldhatatlan, viszont semmiképpen sem szabad a lélek halhatatlanságára gondolni. A „Credo”-ra gondolva az „örök életre” kell gondolni, ami a test feltámadásával áll kapcsolatban.²⁸ Az ember személyét nem lehet felosztani. A halandó test felbomlik, így az ember több mint egy testi lét és itt-lét.²⁹ Az emberi élet nem halhatatlan, ez a halálnak az uralma, ami a büntető uralma alá van vetve. Az Újszövetség csak kétszer használja a „halhatatlanság” kifejezését, viszont fontos kiemelni, hogy ez nem emberi tulajdonságként van megfogalmazva. Az ember lényeges tulajdonsága a halálra szántság,³⁰ hiszen eljátszotta annak a lehetőségét, hogy szabad akaratából jó döntést hozzon. Egyedül csak Isten halhatatlan, de az emberről sem feledkezett meg, Isten ajándéka az „*el nem múló élet*”, ami valójából a halál alól való szabadulás.

A farizeusok megkérdezték Jézust, hogy melyik a legfőbb parancsolat és a válaszból is feleletet kapunk a kérdéseinkre. Máté 22, 37 versében a következő módon van megfogalmazva: „*Jézus pedig monda néki: Szeresd az Urat, a te Istenedet teljes szivedből, teljes lelkedből és teljes elmédből.*” Lukácsnál is megtalálható egy bővebb fogalmazásban: „*Az pedig felelvén, monda: Szeresd az Urat, a te Istenedet teljes szivedből és teljes lelkedből és minden erődből és teljes elmédből; és a te felebarátodat, mint magadat.*” (Lk 10,27). A lélek, ami a „*pszüché*” mindkét esetben a szellemi tevékenység feladata, ezért jelent gondolkodás, akaratot és érzelmet is.³¹

Összegzésképpen, a Biblia nyelvezete és gondolkodása próbálja visszaadni, hogy mi, vagy ki is az ember. A keresztyén felfogás megőrizte a zsidó dichotóm szemléletet, de trichotóm szemlélettel kiegészíti és pontosítja.³² Az ember halandó, aki rendelkezik testtel és lélekkel, amelyeket meg lehet különböztetni, de nem lehet szétválasztani. A halál által a test lelke és a lélek teste találkozik Istennel, úgy, mint szabadulás és neki megígért élet.³³ Jézus Krisztus középpontba állítva, aki meghalt érettünk, a bűneinket és az örök halált magára vette, feltámadott és megajándékozott az örök étellel. Ez a reménység uralkodik, ami megmenti az embert, mert jövőnk van Krisztusban.

4. Összegzés

4.1. Honnan jövőnk?

Ahhoz, hogy világos képet kapjunk az emberi eredetről, a figyelmünk a teremtés történetek felé fordul. Az Egyiptomi kozmogóniában Nun nem teremtőként szerepel, hanem úgy, mint egy őslétező elem. Érdekes megfigyelni azt, hogy a Nílus mentén több teremtésmítosz is létezett a területek önállósága miatt, de minden teremtésmítoszból egyetlen teremtő létezik. Még egy meghatározó jellemvonása az egyiptomi teremtésmítosznak az, hogy a többi ókori civilizációhoz képest, nem ugyan úgy képzelték el a kezdetleges káoszt, mivel a Nun, az őslétező, már tartalmazta önmagában a nyolc teremtő erőt. A Memphisi teológia Ptah alakját hasonlóképpen jellemzi, mint a héberek JWHW-t. Az említett teológiának az alapja a Ptah himnusz, ami leírja, hogy ő az egyetlen teremtő isten, aki az ige is. A szívével és a nyelvével teremt. Ő az, aki az ősvízből, a Nunból kiemelkedett. Így a memphisi kozmogónia a teremtő

²⁶GAÁL Botond, i.m. 17

²⁷SZATHMÁRY Sándor, i.m. 200-201.

²⁸BARTH Károly: *Hiszek*, Református Egyházkerület könyvnyomdája, Debrecen, 1936, 77.

²⁹SZATHMÁRY Sándor, i.m. 200.

³⁰SZATHMÁRY Sándor, i.m. 206-207.

³¹GAÁL Botond, i.m. 18

³²GAÁL Botond, i.m. 19

³³SZATHMÁRY Sándor, i.m. 207.

gondolkodásnak és szónak köszönhető, amelyik csak egy istenhez nyúl vissza. Következtetésképpen, az egyiptomi hitvilág kezdetében egy olyan dogmával találkozunk, amelyik hasonló a keresztyén teológia Lógósához.³⁴

Az egyiptomi hitben találkozunk azzal a gondolattal, hogy a természet az embert szolgálja és ő pedig erre a teremtett világra kell vigyázzon. Megfigyelhető az is, hogy Ré a szemét küldi Sut és Tefnut után, majd mikor megtalálja őket, örömkönnnyeket hullajt. A Genézisben leírt ember teremtésénél végig az olvasható, hogy Isten megszemlélte azt, amit teremtett és látta, hogy jó.³⁵ Hasonlóképpen, ahogyan az Ószövetségi teremtéstörténetben is, úgy az egyiptomi mitológiában a teremtő isten az örömét leli a teremtett világban.

Az egyiptomi kozmogóniával ellentétben a Görög teremtésmítoszban nem jelenik meg az őslétező teológiai koncepciója. Emellett találkozunk a nemzedékek közötti harccal, ami több ókori kultúrában megjelenik. A görög vallásban az ember teremtésének egyik érdekes jellemvonása, hogy Prométheusz a tüzet lopja el nekik, ami jelen esetben az erő jelképe és a tudásé. Így Prométheusz az emberek és az istenek közötti közbenjáró is. Emellett, a tűznek tisztító, megvilágosító és pusztító jellemvonása van. Érdekesség az is, hogy Ptah égi tűz alakjában termékenyített.

A görög embernek az Olümposz hegye kultikus helynek számított, hiszen ott laktak istenei. Ő innen várta segítségét. Több esetben is találkozunk azzal a gondolattal, hogy a hegy, mint világokat összekötő helyszín, kapcsolatot teremt a szent és a profán között. Az Ószövetség is beszél a hegyeken történő kultikus cselekedetekről. Ezzel az elképzeléssel találkozunk a Zsoltárok 121: 1 versében is, ahol a zsoltáríró a következőképpen fogalmaz: „*Szemeimet a hegyekre emelem, ahonnan jön az én segítségem.*”

A bibliai teremtéstörténet a megszokott formulával indít: „*Kezdetben...*”. Az Ószövetség beszámol más istenek kultuszairól is, viszont a szövegek egyértelműen kimondják, hogy az egyetlen, igaz, élő isten az JWHW. Megfigyelhető, hogy minden teremtésmítosz a kezdetleges káosszal kezdődik. Ugyanez érvényes a Bibliában szereplő teremtéstörténetre: „*Kezdetben teremté Isten az eget és a földet. A föld pedig kietlen és pusztá vala, és setétségvalaa mélység színén, és az Isten Lelke lebeg vala a vizek felett*” (1Móz 1, 1-2). A teremtésnél 10x jelenik meg az, hogy „mondta Isten” - אָלֹהִים וַיֹּאמֶר, 3x jelenik meg a „legyen” – וַיִּקְרָא parancsa, 6x írja, hogy „úgy lőn” – וַיְהִי־כֵן. A bibliai teremtéstörténetben nincsen megfogalmazva a kezdeti anyag létezésének a feltétele, illetve a szöveg a „bára” ígét használja, amely azt jelenti teremteni. Az első versben a „kezdet” és a „teremt” szó meghatározó jellegű, utalva az „ex nihilo”, azaz a semmiből való teremtésre. Kálvin János is a „bára” héber kifejezésből indul ki, majd Von Rad is egyetértve vele ugyanezre a következtetésre jutnak. Ez az ige tartalmazza a tökéletes könnyűséget és a „creatio ex nihilo” gondolatot is, ami alátámasztja, hogy semmi kötelék sincs a kezdetleges anyag hipotézisével.³⁶

„*Teremté az embert az ő képére*”, az embert, aki uralkodni fog az egész földön. Az asszonyt és a férfit azért teremtette, hogy sokasodjanak, és hogy hajtsák birodalmuk alá a földet. Elgondolkodtató az a megfogalmazás, hogy az „*Ő képére*”, mivel „*Az Istent soha senki nem látta: ha szeretjük egymást, az Isten bennünk marad, és az ő szeretete teljessé lett bennünk.*” János első levele: 4, 12. Ebben az esetben nem egy fizikai képmás hasonlóságáról beszélünk, mivel Istent soha senki nem látta. Jelen esetben arra kell gondolni, hogy az ember Isten képmása tulajdonságaiban, amivel ő fel lett ruházva. Pál apostol úgy vélekedik, hogy elváltozunk Isten képmására az evangéliumnak köszönhetően.³⁷ Kálvin János is úgy vélekedik, hogy ez az egész

³⁴ELIADE, Mircea: *Istoria Credințelor și Ideilor Religioase I* (Vallási hiedelmek és eszmék története I), Iași, Polirom, 2011, 94.

³⁵ELIADE, Mircea, i.m. 155. Lásd még: KOZMA Zsolt, i.m. 35.

³⁶RAD, Gerhard VON: *The Old Testament Library: Genesis*, John H. Marks fordítása, The Westminster Press, Philadelphia, 47.

³⁷Lásd: Kol3,10 és Ef4, 23

természetünk tökéletességét jelöli, mivel Ádámnak is helyes ítélőképessége volt a bukás előtt. Érdekes, hogy a 27. versben újra ismételve van, hogy „*Teremté tehát az Isten az embert*”, mert ez kiemeli Isten jóságát, de egyben figyelmeztetés is, hogy a bűneset által ebből a kiváltságból kiestünk és vágyakozni fogunk ennek a visszaállítására mivel, az ember Isteni terv szerint készült.

Következtetésképpen, az ember teremtésekor tökéletességben és igazságban teremtette Isten. A bűneset következtében az ember ezt a kiváltságos helyzetet, amikor az ő teremtőjével egy közeli bensőséges kapcsolatot élt át, elveszítette. Ezért az emberek egész életük során törekednek, hogy megismerjék eredetüket. Ahhoz, hogy az ember megérthesse saját maga eredetét, meg kell ismerje Istenét. Ezért kijelenthetjük azt, hogy az ember születésétől fogva visszavágyik a tökéletességbe, a teremtőjéhez. Nem az a fontos, hogy visszafele számoljon, hanem az, hogy a bizonytalansága eloszoljon és hogy megtalálja önmagát a világban.³⁸ Erre vonatkozik a „*homo religiosus*” fogalma is.

4.2. Kik vagyunk?

A különböző vallásoknak az önismereti kérdéskörökre is jelentős hatásuk volt. Egy adott társadalmat meghatároztak a vallási kultikus cselekedetek. Fontos kiemelni azt a tényt, hogy a legtöbb hitvilág törekedik erkölcsi és morális tanításokra. Ha az emberi életnek az értelmezési lehetőségét keressük nem tekinthetünk el azoktól a szent és profán parancsolatoktól, amelyeket a társadalom helyesnek ítélt.

A memphisi teológia alapján Ptah lélekkel, akarattal és szóval teremtett. Az egyiptomi kultúra fejlett túlvilághittel rendelkezett, ami természetesen egy fejlett lélekhitet von maga után. Az emberi egzisztenciát nem csak a halál pillanatáig értelmezték. Számukra a test és a lélek egyaránt fontos volt életükben és haláluk után is. Fontos kiemelni, hogy az embernek 1 teste van, viszont jelen esetben 3 lélekkel rendelkezik: „ka”, „ba” és „ah”. Érdekes, hogy a „ka” a test mellett marad, míg a „ba” elszáll és időnként visszatér ellenőrizni. A mumifikáció folyamata is azért alakult ki, mert az ókori egyiptomi ember csak testi-lelki formában tudta elképzelni magát a túlvilágon. Így mikor a „ba” lélek visszajön, helyreáll az egység, a test és a lélek pedig teljes lesz a túlvilágon.³⁹

Egyiptomban a fáraóra úgy tekintettek, mint az istenek által választott vezetőre. Ezáltal a fáraó parancsolatai bizonyos esetekben isteni princípiumokkal bírtak. Az egyiptomi nevelésben egyaránt jelentős szerepet töltött be a szent és a profán világ. Jelentős volt a világi vezetőség tisztelete, illetve a kultikus jellegű cselekedetek és az istenek iránti hűség. Szociális nézőpontból azt állapíthatjuk meg, hogy az egyiptomiak szervezett közösségbe csoportosultak. Földrajzi elhelyezkedése miatt a fő szociál-etikai tanítás az egymás iránti tisztelet, illetve a közösségi szellem volt. Úgy gondolkodtak, hogy közösségként biztonságosabb élethelyzetet lehet kialakítani. Ennek köszönhetően, a túlvilág hitben fontos szerepet játszott a szív megmérettetése is. Érdekes, hogy a halott 42 bűnt kellett, hogy megvalljon 42 bíró előtt, majd ezután következik a szívének a mérlegre tétele, ahol a másik serpenyőben egy toll található. Ha hamisan vallott ítéletben részesült.

A Görög kultúrkörben a test és a lélek kapcsolatáról több filozófiai és teológiai eszme alakult ki. A görög vallást pesszimizmus jellemzi, ha judeai-keresztény szemzőgből vizsgáljuk. Az emberi egzisztenciát Eliade röviden gondterhelten határozza meg.⁴⁰ Az Iliász énekben, ami a homéroszi korból származik, az a teológiai felvetés jelenik meg, hogy a lélek a halál után nem szűnik meg létezni. Plutharkhosz úgy vélte, hogy a lélek az istenektől adatott, onnan származik és oda is tér vissza. Érdekes, hogy Plutharkhosz a testet a lélek börtönének

³⁸KOZMA Zsolt: i.m. 8.

³⁹KÁKOSY László, i.m. 358.

⁴⁰ELIADE, Mircea, i.m. 236.

gondolja. Ebből kiindulva, Plutharkosz teológiai koncepciójának a fő gondolata a lélek továbbélése. A halál utáni eseményeket nem kötötte fizikai testhez. Püthagorasz is úgy vélte, hogy a lélek az istenektől való, mivel úgy tartotta, hogy a lélek isteni lehelet. Mindemellett egyetértett Plutharkosz gondolatával is, hogy a test a lélek börtöne. Szókratész más megközelítésből úgy gondolta, hogy a lélek a megismerés, a tudás forrása és ezt fontos ápolni. Platón is hasonlóképpen vélekedik. Ezek mellett ő kijelenti, hogy a lélek halhatatlan és hogy három tulajdonsága van: gondolkodás, indulat és vágyakozás. Arisztotelész is úgy vélekedik, hogy a lélek a test foglya. Emellett erényről beszél, ami a léleknek köszönhető. A lélek munkája a derekas élet létrehozása, így Arisztotelész a tökéletes jót és boldogságot látja. Megvizsgálva az ember életében betöltött szerepét, arra következtethetünk, hogy önmagunk meghatározása összefügg a teológiai koncepciókkal.

Az Ószövetségben az ember teremtésekor a következő hangzik el: „...és lehelte az ő orrába életnek leheletét...”. A héber nyelv egyik sajátossága, hogy a lélek kifejezésére a fuvallat, lehelet, szél fogalmakat alkalmazza. A héberek törvényei nem csupán a testi tisztaságra irányultak, hanem képesen a test tisztán tartása által illusztrálták a lélek megtisztítását. A parancsolatok központjában a JWHW iránti hűség áll, amely a teljes élet vallása. Az Ószövetségi iratok nem mondanak ellent a feltámadás és az örök élet tanának. Az ember szeretné megtudni, hogy ki ő és erre a választ megkapjuk a teremtésben. Anyag és élet vagyunk, de az egzisztenciánkat Istentől érthetjük meg.⁴¹

Az Újszövetségben Krisztus több esetben visszaüt az ószövetségi ígéretekre és kiemeli azt, hogy az Ószövetség és a törvény nem ellenkezik az általa tanítottakkal, sőt a régi szövetség ígéretei Krisztusban teljesednek be. Jézus Isten tökéletes képmása, benne helyreállt az elvesztett istenképesség és ezért az ember feladata a megújulás és az ő ábrázatához való hasonlóság.⁴² A keresztyén tanítások alapján az embert antropológiailag három fő részre osztják: psyche, pneuma és a test. A testről az írásként azt jelenti ki, hogy ez a Szentlélek temploma. Ahogyan a „Credo”-ban is megjelenik, az emberi test múlandó,⁴³ olyan mint egy földi porsátor.⁴⁴ Ebből kiindulva a keresztyén tanok nem a halhatatlanságot hirdetik, hanem a test feltámadására és a Krisztus áldozata által szerzett kegyelemre és örök életre teszik a hangsúlyt.⁴⁵

A lélek halhatatlanságának dogmatörténetében fontos reflektálni az újplatonizmusra. Platón hatásán megy ez tovább, aki a lélek halhatatlanságának a gondolatát megfogalmazta. A pogányságból kialakult keresztyénység igyekezett távol maradni a pogány filozófiai hatásoktól, később meg egyes tagok elkezdtek foglalkozni a filozófiával. A kölcsönhatások eredményeit mindkét oldalon lehet észlelni. Origenészt a görög egyház legjelentősebb teológusának tartották, akiről úgy tartják, hogy a platóni bölcsesség hatása alatt volt.⁴⁶ Viszont leginkább a neoplatonista hatásokat lehet észlelni írásaiban.⁴⁷ Az újplatonikus írásokat Origenész munkáiban a praexistens lélekről találjuk. Eszkhatológiai felfogása is hasonló az újplatonista filozófiával.⁴⁸ A lelkek tiszta, szellemi formában voltak Istennél. Az üdv és fejlődésnek a célja ennek az állapotnak a visszaállítása. A lelkek Istentől való süllyedése és a Hozzá való felemelkedése az, ami meghatározza Origenész felfogását. A lelkek a logosz hatására eloldódnak az érzéki világtól, és megszabadulnak a testi egzisztenciától. Ezek a szellemek és lelkek egy érzékföltötti világban boldogan élnek.

⁴¹KOZMA Zsolt, I.m. 29.

⁴²KOZMA Zsolt, I.m. 29

⁴³SZATHMÁRY Sándor, I.M. 206-207. LÁSD MÉG: BARTH Károly: *Hiszek*, Református Egyházkerület Könyvnyomdája, Debrecen, 1936, 77.

⁴⁴SZATHMÁRY Sándor, I.m. 200.

⁴⁵SZATHMÁRY Sándor, i.m. 207.

⁴⁶BERTHOLD, Altar: *Őskeresztyén irodalomtörténet*, Budapest, 1947, 117-122

⁴⁷SZATHMÁRY Sándor, i.m. 111.

⁴⁸SZATHMÁRY Sándor, i.m. 114.

Ágoston is nagy szerepet tulajdonított Platón és az újplatonista filozófia hatásának. Ezt a legjobban a „*De Civitate Dei*” könyvében tapasztalható. A VIII. könyvben megfogalmazza, hogy a platonisták az Istent tartják teremtőnek, az igazságnak és a boldogságnak, így őket az összes filozófusok közül magasztalja. Az ő etikai vizsgálódásuk arra a jóra irányul, ami boldoggá teszi az embert. Ami a legfontosabb, hogy ők nem a testi vagy szellemi adottságokban találják a boldogságot, hanem Istenben, így a platonista filozófia megközelíti a keresztyénség gondolkodását. Fontos kiemelni, hogy a platonisták szerint, a lélek olyan örök, mint Isten. Ezzel a gondolattal szembe találkozik Ágoston, majd kijavítva kijelentésüket megérveli, hogy Isten viszont kijelentette, hogy a lélek nem olyan örök, mint Ő, hanem csak teremtménye. A platonisták úgy tartják, hogy semmi sem lehet vég nélküli, ami az időben kezdődött. A lélek időben kezdődött, mégis a lélek boldogsága mindörökké tart.⁴⁹ Miután ellentmondott nekik, ezután újból magasztalja, mivel véleménye szerint Platón csak azt tartja bölcsnek, aki ismeri, szereti, követi Istent.

Ágoston a test és a lélek viszonyáról a következőképpen vélekedik: „...Az ember, vagyis a lélekkel rendelkező lény lélekből és testből áll. E kettő közül a lélek kétségtelenül értékesebb a testnél...”⁵⁰. Ezt követően kiegészíti, hogy ha a lélek bűnös és gyarló, még ebben az esetben is értékesebb a legerősebb és legegészségesebb testnél. Sallustinus is hasonlóképpen gondolja, hogy a lelket uralkodásra, a testet pedig szolgálatra használjuk. Végül a következő gondolattal is találkozunk, hogy a lélek az Istennel, míg a test az emberekkel közös. Összegzőképpen, Ágoston az újplatonisták tanítását csak bizonyos helyeken akarja kijavítani.

Következtetésképpen, az ember vágyakozik a tökéletességi létfok elérésére. Azáltal, hogy hajlamos életét annak a célnak szentelni, hogy megismerje Isten törvényét a létezésnek magasabb szintjére lép. A földi élet a keresztyén értelmezésben inkább pillanatnyi megmérettetésként jelenik meg. Ez azt feltételezi, hogy az ember lelki üdvössége azon tényezőtől függ, hogy megéli-e, vagy sem az ő hitét. A lélek és annak üdvössége, illetve a test feltámadása mélyen kapcsolódik a törvényhez. Krisztusban megmutatkozott az, hogy miként lehet ezt a törvényt tökéletesen betartani, így a törvénynek a tanítói jellegét Krisztus veszi át. A test feltámadásával kapcsolatban Pál apostol azt állítja, hogy Krisztusnak a megdicsőült testéhez lesz hasonló. Az embernek ezen vágyakozása miatt állíthatjuk, hogy ő egy „*homo religiosus*”.

4.3. Hová megyünk?

A halál utáni életről való elképzelések adott kultúrákban és vallásokban lényeges kapcsolatban állnak a teremtéstörténetekkel és a test és lélek kapcsolatáról való elképzelésekkel. Az ókori civilizációk közül az egyiptomi vallásban volt a legfejlettebb túlvilág hit, ami az Osiris hittől függ össze.⁵¹ Érdekes, hogy a halottnak a célja az Ozirisszal való egyesülés volt, ami nevezhető egy úgynevezett feltámadás hitnek is, de ez nem foglalta magába a testi feltámadás gondolatát. Az egyiptomi túlvilág hitben fontos kiemelni a *Halottak könyvét*, ami varázsigéket, tanácsokat és utasításokat tartalmazott. Ez a halottnak segített abban, hogy helyt álljon a túlvilág próbáin.⁵² Az akadályok után következik a szív megmérettetése, ami hasonló a lélek megmérettetéséhez a keresztyénségben. Ez meghatározza, hogy a halottnak milyen élete lesz a túlvilágon.

A Görög vallás túlvilág hitében egy fejlődési ívet lehet észrevenni. Eleinte a Tartarosról lehet olvasni, ahova azért ítélik el a lelkeket, hogy örökké emlékezzenek életükre. Homérosznak ez a leírása akkor volt aktuális, amikor még nem volt helye az örök boldogságnak a halál után.

⁴⁹ÁGOSTON: *De Civitate Dei II*, Földváry Antal fordítása, Budapest, Kairosz, 2006, 16.

⁵⁰ÁGOSTON: i.m. 189.

⁵¹LAROUSSE: *Mitológiai enciklopédia*, Budapest, Saxum, 2009, 136. Lásd még: SZIMONIDESZ Lajos: *A világ vallásai*, Budapest, Könyvértékesítő vállalat kiadója, 1988, 113.

⁵²PÜSÖK Sarolta: *Vallások, mítoszok és vallásfilozófiai irányzatok*, Kolozsvár, Egyetemi műhely, 2012, 39-40.

Érdekesség, hogy a klasszikusok korában ez az elképzelés megváltozik és kiéleződik. Platón a Gorgiászában megfogalmaz egy differenciáltabb elképzelést. Ennek köszönhetően már nem csak a Tartaroszra lehet számítani a halál után, hanem a Boldogok szigetére is lehetősége nyílik a halottnak. Hasonlóan az Egyiptomban elképzelt igazságszolgáltatáshoz, ez a Görög vallásban is megjelenik.

Az Ószövetségi hitben az ember és életértelmezés tette lehetővé a halál utáni étellel kapcsolatos elképzeléseket. Az izraeli ember figyelmével az élet felé fordult, de érdektelenséget árul el a halál utáni étellel kapcsolatban.⁵³ Az életnek ezt a jellegű megbecsülését az egyiptomi és babiloni embereszményben is megtaláljuk. Lehetséges, hogy ezek az elképzelések hatottak az izraelita felfogásra, de ha igen, akkor is átformálva, átalakítva viszik tovább ezeket. Az élet Jahve ajándéka és úgy gondolták, hogy a bűnesetnek köszönhetően csak az élet meghosszabbítása veszett el. A szövetségkötésnek köszönhetően Isten akarata jelenik meg, így ez Hozzá van kötve, ami megnyitja a hosszú élet titkait is. A halál értékelése ebben az esetben teológiailag sokféle. L. Wachter, azt mondja például, hogy az emberi lét Istenhez van kötve, az evilági léthez, így ezt úgy kell alakítani, hogy elnyerje értelmét. Mindezek mellett, az Ószövetségi túlvilág hithez a Seol fogalma kötődik.⁵⁴ Mivel érdektelenséggel fordultak a halál utáni élet felé, ezért egyenlenséggel és ingadozással találkozunk, mondja Von Rad. Így nem lehet tudni, hogy a halott atyjáinál pihen, vagy a Seolban. A vallástörténeti magyarázat abban rejlik, hogy a halállal kapcsolatos képzeteknek a beolvasztása történt meg legkésőbb a Jahve-hitbe.⁵⁵ Ez nem jelenti azt, hogy a halál végleges, mivel az Ószövetségben is lehet olyan gondolatokkal találkozni a bölcsesség irodalomban, amely egy evilági szabadításról beszél, ami egy Istentől remélt új lehetőség.⁵⁶ A 73. Zsoltárban is megszólal a reménység, ami már nem az evilági életre vonatkozik. A feltámadásról Dániel könyvében is szó esik, amely izraelita hitnek a legvilágosabb bizonyágtétele. A feltámadás úgy szerepel itt, mint Isten végső ítéletének az előfeltétele.

Az ószövetségi kornak az irodalmában egy fejlődési vonallal lehet találkozni, de itt még érezhető a küzdelem a térrel és az idővel. Az Újszövetségben ez a fejlődési ív folytatódik. Itt beteljesedik az ígéret a feltámadással kapcsolatban. Jézus tanítása világosan beszél a feltámadásról és arról, hogy a lelket nem lehet megölni. Felhívja a tanítványok figyelmét arra, hogy attól kell félni, aki a testét és lelkét is elveszíti gyehennában. A feltámadással kapcsolatban az első elképzelések Izraelben materiálisak, testi jellegűek, de az idők során egy fejlődési ívet lehet megfigyelni, így magasabb értelmet nyer. Fontos kiemelni, hogy Jézus nem úgy beszél a feltámadásról, mint a görög vallás. Ő kijelenti, hogy a halál utáni életre Vele azok kerülnek, „akik méltóvá tételnek”. Ezt a kegyelmet minden ember megkapja, aki a feltámadás világába lép Krisztussal.⁵⁷ Azt is fontos kiemelni, hogy a feltámadásban egy olyan, új emberről van szó, aki nem az első Ádám folytatása. Ez az Istennel való közösség teljes kiteljesedése és folytatása.

Következtetésképpen, egy Isteni igazságszolgáltatás gondolata jelenik meg itt, egy ítéleté, aminek az elképzelése már az ókori vallásokban is megjelent. Az Ószövetségben és az Újszövetségben egy fejlődési ívvel találkozunk amikor a halál utáni élet titkait keressük, majd Jézus tanításában a feltámadás tana kiéleződik. Az ember természetétől fogva egy „homo religiosus”, mivel Istentől teremtett és ebből adódólag szeretné megismerni teremtőjét és eredetét. A test és lélek kapcsolata, az etikai, viselkedési normák meghatározzák életünket és személyünket. Az ember vágyakozik egy adott életnek az eléréséhez és hajlamos annak a célnak szentelni, hogy megismerje Istenét, Isten törvényét. A keresztyén hitben az élet egy

⁵³SZATHMÁRY Sándor, i.m. 11.

⁵⁴SZATHMÁRY Sándor, i.m. 28.

⁵⁵SZATHMÁRY Sándor, i.m. 29.

⁵⁶SZATHMÁRY Sándor, i.m. 36.

⁵⁷SZATHMÁRY Sándor, i.m. 74.

megmérettetés. A test feltámadása egyszerre kapcsolódik a törvényhez és az ingyen kegyelemhez, ami tökéletesen megmutatkozott Krisztusban.

A halál utáni életet meghatározzák az adott vallásnak a kultikus cselekedetei és az az eszme rendszer, amit életükben képviseltek.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- [1] ATTIAS, Jean-Christophe — BENBASSA, Esther: élet (szócikk) – szellem (szócikk). In: PONGRÁCZ Mária (ford.): *A zsidó kultúra lexikona*, Budapest, Balassi, 2003
- [2] ÁGOSTON: *De Civitate Dei II*, Földváry Antal fordítása, Budapest, Kairosz, 2006
- [3] BARTH Károly: *Hiszek*, Református Egyházkerület könyvnyomdája, Debrecen, 1936
- [4] BERTHOLD, Altar: *Őskeresztyén irodalomtörténet*, Budapest, 1947
- [5] ELIADE, Mircea: *Istoria Credințelor și Ideilor Religioase I (Vallási hiedelmek és eszmék története I)*, Iași, Polirom, 2011
- [6] ELIADE, Mircea: *Vallási hiedelmek és eszmék története II*, Budapest, Osiris, 2003
- [7] ELŐD István: *Katolikus dogmatika*, Szent István Társulat, Budapest, 1983.
- [8] FEKETE Károly: „Amikor a lélek húrjai megszólalnak...” In: Eds. Gaál Botond: *Az ember, mint lélek*, Hatvani István Teológiai Kutatóközpont Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen, 2009
- [9] GAÁL Botond: *Az ember titka: test, lélek, szellem*. In: Eds. Gaál Botond: *Az ember, mint lélek*, Hatvani István Teológiai Kutatóközpont Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen, 2009
- [10] HOMÉROSZ: *Íliász*, ford. Devecseri Gábor, Budapest, Európa, 2012
- [11] KÁKOSY László: *Az Ókori Egyiptom Története és Kultúrája*, Budapest, Osiris, 2005
- [12] KERÉNYI Károly: *Halhatatlanság és Apollón vallás, Ókortudományi tanulmányok 1918-1943.* (szerk. Komoróczy Géza – Szilágyi János György). Budapest, Magvető, 1984
- [13] KOZMA Zsolt: *Szavak az Igéből*, Az Erdélyi Református Egyház Misztótfalusi Kis Miklós Sajtóközpontjának nyomdája, Kolozsvár, 2003
- [14] KIRK, G. S – RAVEN, J. E. – SCHOFIELD, M: *The Presocratic Philosophers. A critical history with selection of texts*, Cambridge, University Press, 1971
<https://doi.org/10.1017/CBO9780511813375>
- [15] LAROUSSE: *Mitológiai enciklopédia*, Budapest, Saxum, 2009
- [16] LEEUW, Gerardus VAN DER: *Phänomenologie der Religion* (1933), Olasz fordítás: *Fenomenologia della religione*, Torino, Boringhieri, 2002.
- [17] PLATÓN: *Platón összes művei*, II. kötet, Budapest, Európa, 1984
- [18] PÜSÖK Sarolta: *Vallások, mítoszok és vallásfilozófiai irányzatok*, Kolozsvár, Egyetemi műhely, 2012
- [19] RAD, Gerhard VON: *The Old Testament Library: Genesis*, John H. Marks fordítása, The Westminster Press, Philadelphia
- [20] SZATHMÁRY Sándor: *A reménység etikája*, Budapest, a Református Zsinati Sajtóosztály kiadása, 1990
- [21] SZIMONIDESZ Lajos: *A világ vallásai*, Budapest, Könyvértékesítő vállalat kiadója, 1988

Felhasznált webográfia:

- [1] ARISZTOTELÉSZ: *Eudemoszi etika, nagy etika*, fordította: STEIGER Kornél.
<http://mek.oszk.hu/05700/05709/05709.htm#1> (utolsó megtekintés dátuma: 2020.07.19)
- [2] KERNS, Tom: *Plato's Three Parts of the Soul*.
<http://philosophycourse.info/platosite/3schart.html> (utolsó megtekintés dátuma: 2020.07.19)

TRIANON HATÁSA AZ OKTATÁSRA ÉS AZ ISKOLAI KATECHÉZISRE A SZLOVENSZKÓI ÉS KÁRPÁTALJAI REFORMÁTUS EGYHÁZBAN

Lilla SZÉNÁSI¹

ABSTRACT

The study is about the effects of the Treaty of Trianon in the Hungarian Highlander and Subcarpathian Reformed Church. It describes the establishing of the Hungarian Highlander and Subcarpathian Reformed Church, and touches upon the state of the education and the difficulties of catechism. It showcases the curriculums and textbooks used in the Hungarian Highlander and Subcarpathian Reformed Church.

KEYWORDS

Trianon, Hungarian Highlander and Subcarpathian Reformed Church, catechism, reformed textbooks, reformed curriculums

BEVEZETŐ

Magyarországnak az I. világháború elvesztését követően szembe kellett néznie a korábbi Monarchia nemzeti kisebbségeinek követeléseivel. Míg korábban nem tudtak érvényt szerezni azoknak, a háború utáni helyzet lehetőséget teremtett arra. Egymást követően alakultak meg a különböző nemzetiségi tanácsok, amelyek programjában megjelentek nemcsak a háború előtti cseh, román, illetve délszláv tervek, hanem az Antant ígéretei is. A Felvidéket, Kárpátalját, Erdélyt és Délvidéket rendfenntartási céllal megszálló csehszlovák, román és szerb hadsereg tulajdonképpen már birtokba vette a trianoni békediktátum után hozzájuk csatolt területeket.

A Csehszlovák Köztársaság által megszállt felvidéki reformátusok a trianoni békediktátumig még a magyarországi egyházstruktúráknak megfelelően élték az életüket és végezték a szolgálatukat, 1920. június 4-ét követően, a Csehszlovák Köztársasághoz csatolásuk következményeként azonban meg kellett szakítaniuk minden kapcsolatot Magyarországgal. A Református Egyház Csehszlovákiához csatolt részein ez eddigi egyházi közigazgatási struktúrák megszakadása miatt új helyzetben találta magát, amelyre reagálnia kellett.

Tanulmányomban röviden szeretném bemutatni a Szlovenszkói és Kárpátaljai Református Egyház megalakulásának körülményeit és szükségét. Általános ismertetést nyújtok az iskolaügy helyzetéről, majd bemutatom, milyen nehézségekkel kellett megküzdenie a Szlovenszkói és Kárpátaljai Református Egyháznak a katechézis területén. Végül bemutatom a Szlovenszkói és Kárpátaljai Református Egyház iskolai katechézisében használt tanterveket a két világháború közti időszakban.

A Szlovenszkói és Kárpátaljai Református Egyház megalakulása

Már az 1919-es rendkívüli népszámlálási adatok szerint is a Csehszlovák Köztársaság területén 143 07 református élt, amely így a római katolikusok, az evangélikusok és a görög katolikusok után Szlovákia negyedik legnépesebb felekezetét jelentette, [1] s amely a szlovákiai összlakosság 4,88%-át adta. [2] Az 1921-es népszámlálási adatok alapján 144 549 személy

¹ ThDr. Lilla Szénási, PhD., Selye János Egyetem Református Teológiai Kar, szenasililla@gmail.com

vallotta magát református felekezethez tartozónak, amely 4,82%-át jelentette az akkori szlovákiai lakosságnak. [3] Területileg Szlovákia déli, magyarok által lakott sávjában élték döntő többségben a reformátusok.

Mivel a megszállás első éveiben sokan csak átmenetinek vélték a kialakult helyzetet, köztük a református egyház vezetői is, ezért a korábbi egyházi struktúrák mentén folytatták az életüket és a várakozás álláspontjára helyezkedtek. Jól szemlélteti ezt Révész Kálmán püspök 1920. évi jelentése, melyben a következőket írja: „A pozsonyi minisztérium a velem való hivatalos érintkezést 1919. évi szeptember hó 4-én kezdeményezte, amidőn Stunda ref. titkár a miniszter megbízásából személyesen felkeresett s előadta a kormány álláspontját a református egyházzal szemben, mely szerint autonómiánkat, a megszállott területen lakóegyházi és világi előljáróinkat feltétlenül elismeri, magyar anyanyelvünket teljesen respektálja, a magyar kormány által kiutalt összes állami segélyeket folyósítja, de ennek ellenében határozottan kívánja, hogy a megszállott területek reformátussága, mint „Slovenskói ref. egyház” szervezkedjék, evégből az egyházmegyei közgyűlés, majd az egyházkerületi közgyűlés is mielőbb összehívassanak és a lelkészek a csehszlovák államnak hűségfogadalmat tegyenek. Én erre azt válaszoltam Stundának, hogy mind erről a béke ratifikálásáig szó sem lehet, mert mi a magyar református egyház testéhez tartozunk s attól mindaddig el nem szakadhatunk, míg a mostani tényleges megszálló hatalom törvényes felsőségünké nem válik.”[4]

A jelentésben említett szeptemberi találkozó után Ján Šimkovič tanácsos 1919 novemberében immár levélben tájékoztatta a püspököt az állam feltételeiről, s az eddigiek mellett² két újabb feltétel is megjelent, úgymint egy szlovák egyházmegye létrehozása a szlovák ajkú reformátusok részére és az anyaországgal való mindennemű kapcsolat megszakítása.[5]

A kialakult helyzetben a megszállt területeken lévő egyházi vezetők keze teljesen meg volt kötve, így Révész Kálmán, a Tiszáninneri Egyházkerület püspöke Kassáról az anyaországi Miskolcra költözött. Az ügyintézés helyettesét, Pálóczi Czike István rimaszombati lelkipásztort bízta meg. Hasonlóképpen cselekedett a Dunántúli Egyházkerület püspöke, Németh István is, aki Komáromból Pápara volt kénytelen költözni.³ Az ő megbízottja Patay Károly lett, aki a Dunántúli Egyházkerület elcsatolt területeinek rangidős esperese, a Barsi Egyházmegye vezetője, garamszecsei lelkipásztor volt. S bár mindketten írásosmegbízatással rendelkeztek az anyaországba áttelepült püspöktől, az állam nem tartotta őket legitim tárgyalópartnernek, így próbálta sürgetni a református egyház megalakulását.

Maga az egyházigazgatási rendszer sem tette lehetővé, hogy döntéseket készítsenek elő vagy hozhassanak meg, mivel választás útján be voltak töltve a az egyházi tisztségek. Az Egyházkerületek határai azonban nem estek egybe a meghúzott országhatárral, így az egyházigazgatás ellehetetlenült. Pálóczi Czinke István és Patay Károly „tarották magukat az egyházi rendhez és senkit sem akartak megkerülni, nem kívántak a dolgok elébe menni és illegitim módon szervezkedni. Ugyanakkor írásaikból, leveleikből az is kitűnik, hogy püspökeik véleményéhez képest – így utólag értékelve – sokkal realisabban látták a helyzetet, s azt, hogy nekik kell majd cselekedniük.” [7] Ebben a cselekvésben az egyházuk és a gyülekezetek iránti féltő szeretet és a többszörösen kisebbségi sorsba kényszerített magyar reformátusság megmaradása vezérelte őket.

Az önálló csehszlovákiai református egyház megszervezésével kapcsolatban a két egyházkerület képviselői közötti egyeztetés 1920. szeptember 8-án kezdődött

² Az állam feltétele volt önálló csehszlovákiai református egyház megszervezése és a hűségeskü letétele a csehszlovák államigazgatás felé.

³ Németh püspök nem önszántóából költözött az anyaországba, hanem „a csehek csónakon átköltöztették a Duna déli partján maradt Komáromba, vele költöztetve a püspöki hivatal iratanyagát is.” A püspök ez után az ideiglenes lakhelyét a Pápai Református Kollégium egyik termében alakította ki, egy másikban pedig a püspöki hivatal székel egészen addig, míg Kenesén lelkipásztorrá nem választották. A továbbiakba innen gyakorolta püspöki hivatalát 1924-ben bekövetkezett haláláig. [6]

Rimaszombatban, melyeket azután továbbiak követtek. Megállapodtak, hogy mindkét egyházkerületben a következő lépéseket szükséges megtenni: egyházkerületi gyűlés tartása, az üres egyházkerületi tisztségek betöltése, az egyházkerületeket képviselő püspöki megbízottak egyértelmű, legitim megbízása az egyházkerületek részéről.

A Tiszáninneri Egyházkerület elcsatolt gyülekezetei 1920. december 21-én tartották meg az alakuló közgyűlésüket Kassán. A közgyűlés kimondta az egyházkerület megalakulását Szlovenszkói Tiszáninneri Egyházkerület néven. Önmagára úgy tekintett, mint a történelmi Tiszáninneri Egyházkerület udódjára. Így azok az egyházkerületi tisztségviselők, akik még a megszállás illetve a békediktátum hatályba lépése előtt kerültek megválasztásra, tisztségükben maradtak és csupán azokat a tisztségeket kellett betölteni, amelyek a határrendezés következtében váltak megüresedetté, mint például a püspöki tisztség. A közgyűlés Pálóczi Czinke Istvánt választotta püspökké, főgondnokká pedig Lukács Gézá, valamint felhatalmazta a lelkipásztorokat és a tanítókat a hűségi fogadalom letételére.

A Dunántúli Egyházkerület elcsatolt testrészét illetően bonyolultabb volt az új egyházkerület megalakulásának kérdése, mivel a komáromi és a barsi egyházmegye lelkészei nem képviseltek egységes álláspontot. 1921. január 27-én tartották az egyházkerületi közgyűlést. Az ezt megelőző napon, 26-án a komáromi egyházmegye közgyűlése kimondta, hogy nem támogatják az önállósulást. Három javaslat került a közgyűlés alkotó tagjai elé: A komáromi egyházmegye előző napi határozata; a barsi egyházmegye javaslata, mely szerint legyen kimondva a Szlovenszkói Dunáninneri Református Egyházkerület megalakulása; illetve a komáromi főjegyző indítványa, amelyben kimondatna a külön egyházkerület, de ne kérjen és ne is fogadjon el az államtól segílyt. Mivel szavazategyenlőség állt elő, az elnöklő Patay Károly szavazata döntött, aki az önálló egyházkerület megalakulását támogatta.

Mivel a Tiszáninneri egyházkerülethől eltérően nem a történelmi egyházmegye utódként határozták meg önmagukat, hanem új egyházkerületként,⁴ így szükség volt az általános választások kihirdetésére. Míg Komáromi Egyházmegye lelkészei Balogh Elemér, pozsonyi lelkipásztort tartották a legmegfelelőbb személynek a püspöki tisztségre, addig a Barsi Egyházmegye lelkészi kara továbbra is Patay Károlyt támogatta. A leadott szavazatokat 1921. április 7-én számlálták meg, melynek eredményeként az egyházkerület püspökévé Balogh Elemért, főgondnokává Szilassy Béla losonci földbirtokost választották.⁵ [8]

A kárpátaljai egyházmegyék a Tiszáninneri Egyházkerület függvényeit képezték. Az egyházkerület 1921. június 14-én felterjesztést intézett a konventet előkészítő bizottsághoz, melyben kérte, hogy a Kárpátalja területén lévő egyházmegyék reformátusai is részt vehessenek az Egyetemes Konvent munkájában, a Zsinat törvényhozásában. Ugyanezen év július 3-án a Konvent felszólította a beregi és a máramaros-ugocsi egyházmegyéket, hogy indítsák meg az egyházkerületté szerveződésük folyamatát. Az említett két egyházmegye ahatarrendezés következtében hozzájuk került 12 ungi egyházközség csatlakozásával alakította meg a ruszinszkói (kárpátaljai) egyházkerületet 1923-ban. Az egyházkerület első közgyűlésén 1923. június 7-én Munkácson püspökké Bertók Bélát, munkácson szolgáló esperest, főgondnokká pedig György Endrét, nyugalmazott minisztert választották meg. [9]

A három egyházkerületet tömörítő Szlovenszkói és Kárpátaljai Református Keresztyén Egyház létrejöttét 1923. június 17-én mondta ki a lévai alkotmányozó zsinat Pálóczi Czinke István és Lukács Géza elnöklete alatt. A csehszlovák kormányt Szlávik György kormánybiztos képviselte. A zsinaton elfogadták az egyház törvényeit, majd 1923. június 28-án felterjesztették Prágába állami jóváhagyás céljából.

⁴ Németh István püspök ezt a helyzetet egyházszakadásként értékelte.

⁵ A Barsi Egyházmegye lelkészi kara nem fogadta örömmel a választások eredményét. A beiktatást szervezők bölcsességét mutatja, hogy a tervezett Komáromi helyszín helyett Pozsonyban, Balogh Elemér szolgálati helyén került sor a beiktatásra, mivel a barsi lelkészek nem mentek volna szívesen Komáromba. A beiktatást Pálóczi Czinke István, a Szlovenszkói Tiszáninneri Egyházkerület püspöke végezte.

Az iskolaügyi helyzete a Szlovenszkói és Kárpátaljai Református Egyházban

A református egyház a megváltozott körülmények ellenére megpróbálta megtartani, illetve kiépíteni az iskolarendszerét. Ezt támasztja alá a 1920. szeptember 8-án a köztársasági elnökhöz és a miniszterelnökhöz intézett memorandum is, amelyben megfogalmazták az egyház vezetői az iskolákkal kapcsolatos álláspontjukat. Az állásfoglalást tettek követik az egyház részéről. Az 1922. évi május 17–18-i egyetemes konventi ülésen Pozsonyban az egyházi bizottságok között Tanügyi Bizottságot választ az egyház vezetése, melynek tanügyi előadójává Sörös Béla, losonci lelkipásztort választja

Azonban a csehszlovák államhatalom célkitűzései közé tartozott a nemzetiségek elsorvasztása és beolvasztása az államalkotó nemzetiségek közé. Ezt a célt elsősorban az iskolákon és a tanítókon keresztül kívánták elérni.

„A hitvallásos iskolák ellen intézett támadásokat a csehszlovák állam a sérelmek sorozatával vezette be. Elsősorban ezzel akarta elérni, hogy a felekezetek a feltornyosuló nehézségek miatt önként mondjanak le iskolafenntartói jogokról.”[10] Az iskolákat ért sérelmek két csoportba sorolhatóak: az iskolák belső ügyeibe az államhatalom általi beavatkozás valamint a református iskolák tanítóinak hátrányos megkülönböztetése az állami iskolák tanítóival szemben.

Az elsőt jól szemlélteti az a közlemény, amely a zsinat feladatait ismerteti a Református Egyház és Iskola hasábjain: „A református egyház azon része, amely az új államalakulat következtében elszakított a törzstől s ide, Csehszlovákiába kebelezetett, iskolaügyi tekintetben válságosnak is minősíthető nevezetes történeti ponthoz jutott. Egyrészt az a veszedelem fenyegeti az új államalakulat iskolaügyi politikája által, hogy iskoláit, az anyaszentegyház e veteményes kertjeit, leszakítja az állam az anyaszentegyház testéről, - másrésztől, közép- és főiskolái a törzs-egyház területén maradván, ilyen iskolák bírására való törekvésében mesterséges eszközökkel fog gátoltatni.”[11] Továbbá hangot adtak véleményüknek, hogy „az egyháznak isteni elhivatottsága van a köznevelés és oktatás ügyének vezetésére, melyet az állam csak rendkívüli esetekben és ideiglenesen vehet magára.”[12]

A csehszlovák tanügyi törvények a népiskolák két fokozatát különböztette meg, melyek közül az alacsonyabb fokozatot az elemi népiskolák, míg a felsőbb fokozatot a polgári iskolák alkották. Ezen népiskolák fenntartói lehettek: a csehszlovák állam, a községek, a hitfelekezetek (egyházak), valamint különféle intézmények és magántársaságok. A magyar iskolarendszer 1868. és 1891. évi oktatásügyi törvények értelmében ezek a népiskolák hatosztályosak voltak, így értelem szerűen hatéves tankötelezettséggel számolt. Az 1922. augusztus 21-én közzé tett 226/1922. sz. tc. értelmében a Csehszlovákiához csatolt területeken az elemi iskolákat nyolcosztályosra bővítették, így a tankötelezettség is nyolcévesre emelkedett. A bevezetésére öt év türelmi időt határozott meg.[13] Ez az intézkedés egyébiránt az oktatás fejlődését szolgálta, ugyanakkor anyagilag hatalmas terheket rótt a fenntartóra, és még érezhetőbbé vált a már megjelent tanítóihiány. Mindemellett, mivel új állásokat kellett kialakítani, az egyházközségeknek elő kellett teremteni az ezzel járó kiadásokat, és ugyancsak anyagi áldozatvállalással járt új tantermek építése is.

A 7-8. osztályok bevezetése több elemi iskola leépítését és kooperálását⁶ vont maga után. Az 1924. évtől kelt tanügyi jelentések alapján kiderül az is, hogy ilyen jellegű kooperációra sokszor az egyházi hatóságok értesítése nélkül került sor.

Néhány évvel a megszállás után az egyházunk küldöttségének Šrobár iskolaügyi miniszter egyértelmű kijelentést tett az iskolák államosításának tervezetéről. [14] A Református Egyház és Iskola 1922. november 19-ei számának hírei között találjuk az 1923. évi állami költségvetésen belül a közoktatásügyi tárca költségvetési tárgyalásának összefoglalását. Bechyne Közoktatásügyi miniszter kifejtette, hogy a szlovenszkó iskolaügyi viszonyai

⁶ A kooperálás esetünkben a más felekezetekkel vagy állami iskolákkal való egyesítést jelenti.

különlegesek, s ezeket a következő adatokkal támasztotta alá: 982 állami iskola mellett 2430 felekezeti iskolát⁷ tartanak fenn az országban. Ismertette továbbá a költségvetési számadatokat is, mely szerint mindezen iskolák fenntartásához a különböző felekezetek összesen 3,496,810 koronával, míg az állam 65,034 73 koronával járul hozzá, noha az állam iskolák feletti ellenőrzésre gyakorolt befolyását igen csekélynek nevezte. Ezért a szülők és gyerekek érdekét is az szolgálná, ha egy adott községen belül a több felekezeti elemi iskola helyett csak egyet tartanának fenn, mert a fennmaradó összegből, amit eddig a többi elemi iskolára fordítottak, most egy polgári iskolát is fenntarthatnának.[15]

Az állam következő, a magyar iskolákat leépítő intézkedése az ún. „kisebbségi“ iskolák szervezése volt a magyarok által lakott vidékeken, ahol néhány cseh vagy szlovák gyermek miatt új iskolát épített az állam vagy az ún. Szlovák Liga. Az iskola tanulóinak biztosítottak tankönyveket, ruházatot. Ezen támogatások miatt szegényebb református gyerekek is látogatták ezeket az iskolákat.

1932 decemberében intézte az állam a következő nagy támadását a népiskolák, különösképpen a felekezeti fenntartásúak ellen. A Dérer miniszter nevével fémjelzett törvényjavaslat értelmében „az egyházak iskolafenntartó joga továbbra is megmarad, azonban megszünteti az eddig élvezett összes iskolai tanítói államsegélyeket. Ahol az egyház magára vállalja az összes iskolai, dologi és személyi kiadások fedezését, ott megtarthatja iskoláit, máskülönben köteles azt az épülettel, vagyonnal és minden tartozékával együtt átadni a politikai községnek.“[16] A törvénytervezet ellen országszerte nemzetiségi és felekezeti hovatarozásra való tekintet nélkül tiltakoztak az iskolafenntartók, melynek következtében az megbukott Dérer miniszterrel együtt.

Az iskolákat ért sérelmek másik csoportját a református iskolák tanítóinak hátrányos megkülönböztetése képezte az állami iskolák tanítóival szemben. Példának okáért említhetjük azt az igazságtalanságot, amely miatt a pozsonyi Konvent 1922. május 17-én óvást is emelt, ugyanis egyenlő szolgálatban eltöltött év után a felekezeti iskola tanítójának 2.400 Kč-ban, míg az állami iskola tanítójának 24.000 Kč-ban állapította meg az állam a nyugdíját.[17]

A még hivatalban lévő tanítók javadalmazását tekintetve javadalom jelentős részét a gyülekezetek állták, ugyanakkor az egyház nem tudta felvenni a versenyt az állammal, e miatt kénytelen volt államsegélyért folyamodni. Az állam a különböző tanítói állások kialakításával és fizetésük rendezésével igyekezett a felekezeti iskolák tanítóit átcsábítani az állami iskolákba. Ugyancsak ide sorolható az is, hogy bár a református tanítók letették a hűségesküt, mégsem tekintették őket teljes jogú tanítóknak mindaddig, amíg meghatározott tantárgyakból nem tettek vizsgát.

Az állampolgárság kérdése is ezen sérelmek közé tartozott. Az állami szervek több tanítót is elbocsátottak állásából azon indokkal, hogy nem csehszlovák állampolgárok. „Ezzel a kardinális kérdéssel foglalkozik az Egyetemes Konventnek az 1923. április 25-26-án Losoncon megtartott ülése is; ezen elhatározzák, hogy ismét levelet intéznek a teljhatalmú miniszterhez e tárgyban (már ezt egyszer 1922 júniusában megtették, de választ nem kaptak rá). Ebben figyelmébe ajánlják a már említett ide vonatkozó törvényeket a békeszerződésben foglaltakkal egyetemben, amely kimondja, hogy mindenki annak az államnak a polgára, amelynek területén a békeszerződés ratifikálásakor lakott.“[18]

Az iskolaügy helyzetét vizsgálva beszélnünk kell még arról a tényről, amelyet az új országhatár meghúzása eredményezett. Mégpedig, hogy a református egyháznak sem lelkészképző-, sem tanítóképző intézete nem volt az új ország határain belül. Ennek orvoslásaként, a lelkészi utánpótlás biztosítása érdekében nyílt meg 1925 szeptemberében a losonci református

⁷ 1460 római katolikus nép- és 15 polgári iskola; 196 görögkatolikus nép- és 1 polgári iskola; 452 evangélikus népiskola, polgári iskolát nem tartottak fent; 211 református nép- és 5 polgári iskola; 77 zsidó nép- és 3 polgári iskola.

Teológiai Szeminárium, amely, mint a felvidéki magyarság egyetlen főiskolája. A magyar nyelvű református teológia igazgatója működése idején mindvégig Sörös Béla losonci lelképásztor volt, akit a szeminárium Szervezeti Szabályzatának elkészítésével is megbíztak.

Az első tanévnyitó ünnepségre 1925. szeptember 16-án került a losonci gyülekezeti teremben került sor. A második tanévnyitót államilag betiltották, mivel a teljhatalmú Minisztérium Elnöksége úgy tekintett a Szemináriumra, mint nemlétezőre. Ennek ellenére a Teológiai Szeminárium 1939. január 25-ig fejtette ki áldásos munkáját az egyház berkeiben, de úgy is, mint Csehszlovákia egyetlen magyar nyelvű, főiskolai szintű oktatási intézete. [19]

Az oktatásügyet tekintve a másik fontos intézmény a református tanítóképző, amelynek megalakulása egy 15 éves folyamat eredménye volt. A tanítóképző szükségességére Pálóczi Czinke István püspök az 1921. szeptember 8-án kelt memorandumban felhívta már a köztársasági elnök figyelmét is. A tanítóképző felállításával megbízott bizottsági tagok 1922. április 8-án tárgyaltak Komáromban az ottani gyülekezet vezetőségével, akik felajánlottak egy épületet a létrejövő intézet számára. A barsi egyházmegye szintén ajánlatot fogalmazott meg, a helyszínéül a losonci gimnázium épületét ajánlották fel. Az 1923-ban, Léván ülésező zsinat érdemben nem foglalkozott a tanítóképző felállításával. A tanítóképző felállítása egyre későbbi időpontra tolódott át. Végül majdnem tíz évvel a teológia megalakulása után, a kassai konvent ülésén 1935. május 23-án mondta ki, hogy Komáromban református tanítóképzőt létesít. A tanévnyitó napjául 1935. szeptember 1-ét határozták meg. Az intézetet hosszabb huzavona után az iskolai és népművelési miniszter 1937. április 5-én kelt rendeletével utólag elismerte. Mivel az intézmény fenntartója a Szlovenszkói és Kárpátaljai Református Egyház volt, amely a visszacsatolás után megszűnt, az általa létrehozott tanítóképző is befejezte működését. [20]

Nehézségek a katechézisben

A felekezeti iskolák állam általi ellehetetlenítése a katechézis elé is akadályokat gördített. „Az Iskolai és Nemzetművelődésügyi Minisztérium 1919-ben kiadott rendeletének értelmében a vallás nem kötelező tantárgyként csoportokban tanítandó abban az iskolában, ahol legalább 20 tanuló jelentkezik rá. Kevesebb gyermekkel nem engedélyezték, és folytatólagosan csak két csoport lehetett.”[21] Hiába kérte 1925-ben az Egyetemes Konvent az államhatóságtól, hogy tíznél több tanuló esetében is tanítható legyen, mivel a római katolikusokkal és az evangélikusokkal összehasonlítva a református gyermekek száma kevesebb, nem vették figyelembe.

További nehézségként merült fel, hogy 1923-ban kötelező jelleggel bevezették a polgári erkölcsstant a felekezeti iskolákban is. A Református Egyház és Iskola folyó év 42. számának címlapján tudósított az ezzel kapcsolatos tudnivalókról. Ebből kiderült, hogy noha a kézikönyv összeállítása még folyamatban volt, a tananyagbeosztásban már kaptak belőle ízelítőt „Még az úgynevezett független moralisták is kénytelenek elismerni azt, hogy a vallás-erkölcsi nevelésben olyan erők vannak, amelyek a fogékony gyermeki lélek egészséges, harmonikus fejlődésére üdvös hatással vannak.”[22]. A polgári erkölcsstan bekényszerítését a tantervbe a református iskolák autonómiájának megsértéseként értékelték, és mint az egyház és az állam szétválasztásának előrevetett árnyékát.

Ugyancsak megnehezítette a katechézist az ún. 20%-os határ. Ez azt jelentette, hogy amely községben a magyarság az utolsó népszámláláskor nem érte el a 20%-ot, ott a felekezeti és állami iskolában sem tanulhattak az anyanyelvükön a magyar gyermekek. Az egyház ezért hangoztatta, hogy mivel tagjai 96%-ban magyarok, így a magyar nyelv használatára nem csak egyetemes értelemben, de helyi szinten, a felekezeti iskolákban is jogot formálnak. A szórványban lévő iskolák kapcsán, ahol a református egyháznak nem volt felekezeti iskolája, így a gyerekek kénytelenek voltak más felekezetű- vagy állami iskolába járni, azt látták megoldásnak, hogy a vallásoktatást ott is a református egyház nyelvén, magyarul végezzék.[23]

Következő akadályt az jelentette, hogy csak az Iskola és Nemzetművelődésügyi Minisztérium által jóváhagyott tankönyvek és taneszközök használatát engedélyezték a felekezeti iskolákban is. Ezért be kellett terjeszteni az iskolák által használt tankönyvek és taneszközök pontos és kimerítő jegyzékét (cím, szerző, kiadó, hely, idő, kiadás, engedély).[24] Az új, református egyház által kiadott tankönyveket, mint például az 1923-ban megjelent, Pálóczi Czinke István által írt A keresztyén egyház története című tankönyvet sem fogadta el még el az állam. Így a tanfelügyelők minden ilyen, államilag nem engedélyezett könyvet kitilthattak az iskolákból, így lehetetlenítve el a tanítást, esetünkben az iskolai katechézist.

Tankönyvek és tantervek a Szlovenszkói és Kárpátaljai Református Egyházban

Pálóczi Czinke István reagálva a minisztériumi rendeletre és a tanfelügyelői eljárásokra, élt az egyházi főhatósági jogával, és a tiszáninneri református egyházkerületben a következő vallástani kézikönyveket engedélyezte:

1. „Árvai – Radács: Ó és újtestamentumi szenttérténetek
2. Radács: A keresztyén egyház története. Eddig a kérdésig: „Hány egyházkerületből áll a hazai református egyház?”
3. Tüdös I.: Hit-és erkölcsstan
4. Pálóczi Czinke I.: A keresztyén egyház története
5. Pálóczi Czinke I.: A mi hitünk és életünk. Vallástevő Káté
6. Pálóczi Czinke I.: Imádságok és Vallástételek (A hazáért való imádság kihagyásával; beragasztandó)
7. Énekes könyv
8. Biblia” [25]

A vallástani anyagának és tervének összeállítása is szükségessé vált, mivel az iskolának a hat évfolyamos oktatásról a nyolc évfolyamos oktatásra kellett átállnia. Ugyancsak szükségessé tette az a tény is, hogy hiányoztak a vallástani kézikönyvek, a meglévők pedig elavultak, szárazak, holott – amint az Pálóczi Czinke István írta – ezekből kellett volna a léleknek legjobban sugározni. Pálóczi Czinke püspök ezért a a vallásoktatás anyagát és tervére a következő javaslatot tette:

„I-II. osztály: Vallási és erkölcsi alapvetés, a beszéd és értelemgyakorlatok modorában. Réz László Vezérkönyvét ehhez még használhatónak találta, ezért javasolta az az újrányomtatását.

III. osztály: Isten országa előkészítése (Ószövetségi történetek tanítása)

IV-V. osztály: Az ige testté lett (Jézus élete és tanításai)

VI. osztály: Az Ige a történelemben (Egyháztörténet)

VII. osztály: Az Ige az ember életében (Hit és erkölcsstudomány)

VIII. osztály: Az Ige a Bibliában (Bevezetés a Bibliaolvasásba és értelmezésbe)” [26]

Pálóczi Czinke István lehetségesnek tartotta az utolsó két év anyagának összevonását, ami így együtt adta volna a VII. osztály tananyagát bibliaolvasással. A VIII. osztály tananyaga ebben az esetben Erkölcsstan lett volna bibliaolvasással.

Végül azt ajánlotta, hogy a VIII. osztály esetében már ne használjanak semmilyen könyvet a Biblián kívül, amelyet csupán a konfirmációs kátéval egészítsenek ki év végén, amelyet tömör hitvallásként és egész életre szóló vezérfonalként jellemzett.

A Református Egyház és Iskola IV. évfolyamának 32. számában közzé tették a Kovács Lajos által kidolgozott, részletesebb tantervjavaslatot. A tanterv végén kitért arra is, hogy miként valósítsák meg az oktatását az osztatlan iskolákban: évenként és csoportonként váltakozva az I-II., a III. – IV., a VI. – VII. és a konfirmációra készülő VIII. osztályban. A teljesen egészében, részletesen kidolgozott Hit és erkölcsstan tantervét az Egyetemes Konvent fogadta el 1925-ben, mint a Szlovenszkói és Kárpátaljai Egyetemes Református Egyház tantervét a nyolcosztályos népiskolái számára kiadott tanterv 1. számú pontjaként.[27]

A Református Egyház és Iskola ugyanezen számában jelent meg tudomásulvételre az Iskolai és Nemzetművelődési Minisztérium 10061/24.- I. számú rendelete, amely a megküldött református hittankönyveket visszautasította azzal, hogy át kell dolgozni őket, valamint a magyarországi kiadású könyveket újra kell nyomtatni Csehszlovákiában. Pálóczi Czinke István az Egyetemes konvent intézkedéséig engedélyezte a szükséghelyzetben tanítani az általa kiadott Egyháztörténetet az V. osztályban, a kiadás alatt álló Hit- és Erkölcsant pedig VI. osztályban. [28]

Említést kell még tennünk azokról a kátekönyvekről, amelyek a hitvallástételre való felkészítést segítették a Szlovéniai és Kárpátaljai Református Egyházban:

Bácsy Gyula: Kis káté. A református vallás alapigazságai. Konfirmandusok és bizonyos hitre vágyó lelkek számára. 1924-ben jelent meg 51 oldalon a Szeretet Kiskönyvtára kiadásában.

Heidelbergi Káté magyarázata. Magyarázta Galambos Zoltán. A Szeretet kiadásában jelent meg 1925-ben A5-ös formátumban, 164 oldalon. Galambos Zoltán komáromi lelképásztor teljesen új fordítást készített a Heidelbergi Kátéhoz, és a kátékérdések feleletei után magyarázó jegyzeteket fűzött hozzájuk.⁸

A mi hitünk és életünk. Vallástévő Káté, az úrasztalához először készülő református keresztyének részére. Készítette: Pálóczi-Czinke István református püspök. Az ugyancsak 1925-ben megjelent kátekönyv Rimaszombatban került kiadásra B6-os méretben, 43 oldalon. A káté anyaga 6 részre tagolódott: Bevezetés, az Atyáról és munkáiról, a Fiúról és megváltó munkájáról, a Szentlélekről és üdvözítő munkájáról, az Anyaszentegyházról, az örök életről, imádság a hitvallás letétele előtt, hitvallás és fogadalomtétel. Mint hivatalos tankönyv, az egyház leginkább használt kátekönyve volt.

Szabó Béla: Én hiszem és vallom. Református Keresztyén Káté a Heidelbergi Káté alapján. 1935-ben adta ki a Kárpátaljai Református Egyházkerület Iratterjesztése Beregszászon A5-ös méretben, 68 oldalon. 120 kérdés feleletet tartalmaz, amelyek három részre osztódnak az alábbiak szerint: az ember nyomorúságáról, az ember megváltásáról, az ember háládatosságáról.

Nem lenne teljes a kátekönyvek bemutatása, ha nem tennénk említést a szlovák nyelvű kátékról. Ilyen volt az 1937-ben kiadott *Heidelberský katechizmus. Vyznanie viery ref. kresťanskej cirkvi*, amelyet szlovák nyelvre Ján Tomašul'a fordított le, és az ugyancsak 1937-ben kiadott *Heidelberský katechizmus. Vierovyznanie reform. kresť. Cirkvi. Pomocná kniha vyučovania náboženstva pre 7.-8. ročník ref. ľudových škôl*, amely Ján Baláž fordítása volt. [29]

BEFEJEZÉS

Az I. világháborút követő csehszlovák megszállást, majd a trianoni traumát követően sajátos helyzetben találta magát egyházunk. Magyar és református egyházunk híveinek a többszörös kisebbségi lét nehézségeivel és akadályai tömkelegével kellett megküzdenie. Egyházunk felelős vezetői 100 év távlatából is példaként állnak előttünk a hűség, a védelmezés, az újrakezdés és a töretlen építkezés tekintetében. Istennek legyen hála Krisztushoz hűséges és nemzetmegtartó szolgálatukért! Urunk megtartó kegyelme és szeretete után nekik is köszönhetjük, hogy Trianon 100. évfordulóján az egykor Csehszlovákiához csatolt területeken többségében még ma is magyarul hirdethetjük és hallgathatjuk Isten ígését, és énekelhetjük hitvallásként: Te benned bízunk eleitől fogva,...

⁸ A magyarázatokba azokat az igehelyeket is beledolgozta, amelyek azok jobb megértését szolgálták, valamint a magyarázatoknál figyelt arra is, hogy elsősorban magyar nyelvű műveket használjon forrásul.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1] ŠPROCHA, Branislav- TIŠLIAR, Pavol: Štruktúry obyvateľstva Slovenska v rokoch 1919-1940, Bratislava, 2009, 133. p. ISBN 978-80-89398-07-2
- [2] ŠPROCHA, Branislav: Mimoriadne sčítanie ľudu na Slovensku z roku 1919, Bratislava, 2007, 95. p. ISBN 978-85659-46-7
http://www.forumhistoriae.sk/sites/default/files/tisliar_cenzus19191.pdf
- [3] Uo.
- [4] CSOMÁR, Zoltán: A Csehszlovák államkeretbe kényszerített magyar református keresztyén egyház húszéves története (1918-1938), Ungvár, 1940, 9. p.
- [5] LÉVAI, Attila – SIMON, Attila – SOMOGYI, Alfréd – SZARKA, László – TÖMÖSKÖZI, Ferenc: Az első húsz év, A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház 1918-1938 között, Komárno, 2019, 18-19. p. ISBN 978-80-8122-338-9
- [6] CSOHÁNY, János: Trianon és a magyar református egyház, <https://www.unimiskolc.hu/~egyhtort/cikkek/csohany-trianon.htm>
- [7] LÉVAI, Attila – SIMON, Attila – SOMOGYI, Alfréd – SZARKA, László – TÖMÖSKÖZI, Ferenc: i. m., 24. p.
- [8] i. m. 44-52. p.
- [9] CSOMÁR, Zoltán: i. m. 18-19. p.
- [10] i. m. 120. p.
- [11] Református Egyház és Iskola, 1921/I. évfolyam, 34. szám, 1. p.
- [12] u. o.
- [13] POPÉLY, Gyula: Magyar népiskolai oktatás Csehszlovákiában (1918-1938); http://www.adatbank.transindex.ro/regio/html/alcim_pdf66.pdf
- [14] CSOMÁR, Zoltán: i. m. 128-129. p.
- [15] Református Egyház és Iskola, 1922/II. évfolyam, 47. szám, 194. p.
- [16] CSOMÁR, Zoltán: i. m. 132. p.
- [17] i. m. 125. p.
- [18] CZINKE, Zsolt: A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház iskolaügyi sérelmei az 1920-as években, Theológiai Fórum, 2017/XI. évfolyam, 2. szám, 36-37. p.
- [19] PUNGITÁN, József: A losonci Református Teológiai Szeminárium (1925-1939) és jelentősége, http://users.atw.hu/muzsnailaszlo/files/puntigan_j__a_losonci_reformatus_theologiai_szem.pdf
- [20] SZABÓ, Antal: A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház története - I. rész, Regio – Kisebbségtudományi Szemle, 1990/I. évfolyam, 3. szám; <file:///C:/Users/Dr%20Sz%C3%A9n%C3%A1si%20Lilla/Downloads/09.pdf> és TÖMÖSKÖZI, Ferenc: A komáromi Református Koedukált Tanítóképző felállításának rövid története, in: KOVÁTS-NÉMETH, Mária – LÉVAI, Attila – SZABÓ, Péter: A magyarság megtartó ereje a Kárpát-medencében, Győr, 105-115. p. ISBN 978-615-5904-10-3
- [21] CZINKE, Tímea: A katekézis nemzetmegtartó ereje a Szlovákiai Református Keresztyén Egyházban, Komárom, 2017, 25. p. ISBN 978-80-89899-01-2
- [22] Református Egyház és Iskola, 1923/III. évfolyam, 42. szám, 169. p.
- [23] Református Egyház és Iskola, 1922/II. évfolyam, 9. szám, 33. p.
- [24] Református Egyház és Iskola, 1923/III. évfolyam, 46. szám, 187-188. p.
- [25] Református Egyház és Iskola, 1924/IV. évfolyam, 3. szám, 12. p.
- [26] Református Egyház és Iskola, 1924/IV. évfolyam, 9. szám, 33. p.
- [27] Református Egyház és Iskola, 1924/IV. évfolyam, 32. szám, 127. p., és Református Egyház és Iskola, 1924/IV. évfolyam, 33. szám, 131-132. p., valamint SIMON, Attila –

TÖMÖSKÖZI, Ferenc: Válogatott források a szlovákiai református egyház történetéhez (1918-1938), Komárom, 2019, 426-442. p., ISBN 978-80-8122-313-6

[28] Református Egyház és Iskola, 1924/IV. évfolyam, 32. szám, 124. p.

[29] LÉVAI, Attila: A Felvidéken használt református káték 1920-tól napjainkig, <https://konyvtar.proteo.hu/sites/konyvtar.proteo.hu/files/documents/2014/1480338930.pdf>

A KUNHEGYESI ÉRTEKEZLET

Bálint Márk VÁSÁRHELYI^{1*}

ABSTRACT

After the treaty of Trianon the Hungarian Reformed Church had to face serious losses in its membership. The existing church organisation was disrupted and a structural reform was necessary. Only after the dictatorship of the proletariat was it possible for the Reformed pastors to find their way. Gyula Forgács, the pastor of Pécel was the main character of the Circle of Pécel, a movement among pastors and laymen. It was formed in 1920. A significant conference of the time was the conference of Kunhegyes (23–25 August 1921), where a Memorandum was accepted and signed by 134 people altogether. At the conference well-known pastors gave speeches about various topics. Although the Memorandum of Kunhegyes was not accepted by the Synod, it had a great impact on the later history on the Hungarian Reformed Church.

KEYWORDS

Circle of Pécel, reformation, church, Hungarian Reformed Church, Trianon, conference of Kunhegyes, Memorandum of Kunhegyes, Gyula Forgács

„Annakokáért, mivelhogy ilyen szolgálatban vagyunk, a mint a kegyelmet nyertük, nem csüggedünk el; Hanem lemondtunk a szégyen takargatásáról, mint a kik nem járunk ravaszságban, és nem is hamisítjuk meg az Isten ígését, de a nyilvánvaló igazsággal kelletjük magunkat minden ember lelkiismeretének az Isten előtt” (2Korinthus 4:1–2).

TÖRTÉNELMI ÉS EGYHÁZTÖRTÉNETI HÁTTÉR

Az I. világháborút követően nemcsak Magyarország szenvedett súlyos veszteségeket, hanem a Magyar Református Egyház is. Egyetlen egyházkerület sem maradt épen. 1910-ben 2 621 329 református volt 2026 anyaegyházközségben, 2062 lelkipásztor szolgálatával. Trianont követően 916 906 tagot számlált a Magyar Református Egyház [9, 27. o.].

Az elszakított területeken és a csonkán maradt országban egyaránt újra kellett szervezni az egyház szervezetét és életét, miközben a Tanácsköztársaság proletárdiktatúrája minden erővel megpróbálta ellehetetleníteni az egyházakat. A Tanácsköztársaság bukását, majd pedig a román csapatok kivonását követően nyílt lehetőség az egyház sorainak rendezésére a csonkán maradt hazában.

1918. november 15-én, az őszirózsás forradalmat követően, az Első Magyar Köztársaság kikiáltása előtti napon a Pesti Egyházmegye és a teológiai akadémiai professzorok részvételével megalakult az Országos Református Tanács, amely az egyház reformációját tűzte ki célul. Ezen a gyűlésen Forgács Gyula is elnökölt. Terveik között szerepelt az „egyház és állam különválasztása, egy új egyházalkotmány előkészítése, a gyülekezeti élet reformja, a belmisszió egyházi integrációja” [9, 79. o.].

1 Bálint Márk Vásárhelyi, PhD. Károli Gáspár Református Egyetem, Hittudományi Kar, Doktori Iskola.
vasarhelyi.balint.mark@reformatus.hu

Már a Tanácsköztársaság idején, 1919. április 9-én tartottak Budapesten egy konferenciát a belmissziói munka kapcsán az egyház reformációjáról, a gyülekezetek szervezéséről és egyéb kérdésekről 200 fő részvételével. Forgács Gyula az egyház és az állam viszonyáról tartott előadást [9, 79. o.].

Ezután azonban a külső támadások miatt nem volt lehetőség a reformációi munka folytatására. 1920 márciusában tíz lelkipásztor, köztük Takaró Géza kőbányai lelkipásztor és Forgács Gyula találkozott Kőbányán, ahol továbbra is az egyház reformációját, valamint az állam és az egyház kapcsolatát tárgyalták [9, 79. o.]

A PÉCELI KÖR KEZDETEI

Ugyanezek a gondolatok jelentek meg az 1920. május 26–27-én a *Kálvinista Szemle* olvasói számára megrendezett értekezleten is. Itt Forgács Gyula ismertette a Péceli Református Egyház helyzetét. Ennek következményeként a gyülekezet ügyei iránt való érdeklődést látva elhatározták, hogy augusztusban lelkészértekezletet tartanak Pécelen [1, 142. o.] Erre az értekezletre augusztus 17–20. között került sor, és ennek keretében elfogadták az ún. *péceli programot* [2, 11. o.]. Ezen a konferencián 51-en vettek részt, köztük 34 lelkipásztor is [9, 80. o.] Az itt megalakuló *Péceli Kör* tagjai „fogadalmat tesznek a Jézus Krisztus evangéliumának hűen és lelki tisztasággal leendő szolgálatára, a gyülekezetek ébresztésében egymás testvéri látogatására és támogatására” [3, 19. o.]. Egy új folyóiratot is indítottak *Reformáció* címmel [1, 142. o.].

A *péceli program* ügyéhez kapcsolódóan Forgács Gyula 1921 májusától kezdve Tarnay Endre péceli főgondnokkal, William Beveridge skót lelkipásztorral, valamint Dr. Nagy Sándorral együtt több utazást is tett, így Balatonendrédre, Szekszárdra, Sárospatakra, Debrecenbe, Órszentmiklóásra [1, 144. o.]. Több értekezletet is tartottak. 1921. június 10-én a *Reformáció* szerkesztősége gyűlt össze Pécelen, 1921. július 18–21. között pedig a *Péceli Kör* lelkipásztori értekezletére került sor Órszentmiklóson [1, 144. o.].

A KUNHEGYESI ÉRTEKEZLET

A *Péceli Kör* és a *Kálvinista Szemle* közös szervezésében 1921. augusztus 23–25. között Kunhegyesen szerveztek egy lelkészértekezletet, amelyet Victor János „nagy egyházi reformkonferenciának” nevez [4, 14. o.]. A konferencia célkitűzése a *Kunhegyesi Memorandum* szerint egymás hitének erősítése, valamint a Magyar Református Egyház válságos helyzetének és a kötelességek megvitatása [12]. Török Imre kisújszállási esperes [7], az egyetemes konvent későbbi tagja [8] szerint a konferencia „fogantatott Sárospatakon, született Pécelen s nagyranőtt Kunhegyesen” [5, 111. o.]. Ezzel valószínűsíthetően a konferencia ébredési mozgalmakban rejlő gyökerére utalt, továbbá értékelte a péceli református egyház és Forgács Gyula munkáját, illetve a *Péceli Kör* mozgalmát, valamint méltatta a kunhegyesi konferenciát.

A konferencia főszervezője Forgács Gyula péceli lelkipásztor és Sebestyén Jenő budapesti teológiai tanár volt [5, 111. o.]. A kunhegyesi református egyház részéről Maklár Károly kunhegyesi lelkipásztor, Masát Ferenc kunhegyesi lelkipásztor, Jósa István kunhegyesi főgondnok valamint Varga István jázsági felsőjárású főszolgabíró-földbirtokos vette ki a részét a rendezésből [5, 111. o.; 6, 2. o.]²

A konferencia három napján több neves előadó tartott beszédet. A kunhegyesi lelkészértekezlet kiemelkedő jellemzője, hogy több különböző irányzathoz tartozó lelkipásztorokat és egyéb előadókat is megszólaltatott. Ezzel egyfajta közvetítő szerepet töltött

2 Az *Uj Barázda* Massák Ferencet említi, de a kunhegyesi református lelkipásztorok névsorával összevetve a *Sárospataki Református Lapok*ban szereplő Masát Ferenc nevet fogadhatjuk el. Erősen bizonyítja a kunhegyesi értekezlet jelentőségét, hogy a kisgazdák és földművesek politikai napilapjában is beszámolnak róla, mint a „magyar nemzet fenntartásáért folytatott küzdelemből maguknak mindig oroszlánrész kivevő református lelkészek, tanítók és presbiterek” konferenciájáról.

be a különböző irányzatok között, és felkínálta annak lehetőségét, hogy a változatos evangéliumi csoportok közösen munkálkodjanak tovább a Magyar Református Egyház megújulásán.

Az is látható, hogy miközben az értekezleten túlnyomó többségben lelkipásztorok vettek részt, mégis voltak presbiterek és más hallgatók is. Mintegy 150–160 résztvevőről beszélnek, köztük lelkipásztorok, tanítók, „egy pár előkelő, lelkes világi férfiú” és „egyszerű, falusi presbiterek” is megjelentek. Ravasz Lászlót is meghívták, aki ekkor már június 26. óta dunamelléki püspök volt [13], ő azonban nem vett részt a konferencián. Voltak holland meghívottak is, akik szintén nem tudtak eljönni [5, 110. o.].

A konferencia körülményeire nézve érdemes megemlíteni a kunhegyesi református énekkar szolgálatát, valamint a kunhegyesi egyházközség közel 50 000 korona értékű ételmiszer-adományát [5].

A konferencia megnyitó imádságát Makláró Károly kunhegyesi lelkipásztor mondta el augusztus 23-án [5]. 24-én és 25-én reggel Csomasz D(ezső?) és Sebestyén Jenő tartott bibliamagyarázatot. Egymástól függetlenül mindketten a 2Korinthus 4:1–2-t választották textusként [5].

A következőkben áttekintjük az előadók névsorát és az előadások témáit. Augusztus 23-án *Forgács Gyula* péceli lelkipásztor a keresztyén egységről tartott előadást [5, 6, 10, 11]. Ez egy kiemelkedő téma, hiszen ez adta az egyik legnagyobb feszültséget az általános keresztyénség és a történelmi kálvinizmus vitájában. *Sebestyén Jenő* budapesti teológiai tanár egyházunk sorsdöntő órájáról beszélt [5, 6, 10, 11]. Ifj. Victor János diákszövetségi főtitkár a Magyar Református Egyház külföldi összeköttetéseit mutatta be, így beszélt a holland, svéd, angol és amerikai protestánsokkal való kapcsolatáról [5, 6, 10, 11].³

Augusztus 24-én Vass Vince pápai teológiai tanár a lelkipásztorképzés reformációjára tart előadást [5, 6, 10, 11]. Javaslatát, hogy egy-egy kiváló lelkipásztor mellé állítsanak segédlelkészt hat hónapra [5]. Nagy Béla sárospataki teológiai tanár ugyanakkor a lelkipásztor választás tervezett reformációját mutatja be [5, 6, 10, 11]. Ennek alapelvei a következők: a lelkipásztorok megválasztásánál el kell kerülni a korrupciót; minden ember kerüljön alkalmas helyre; minden hely kapja meg a maga emberét; végül a református lelkipásztori pályán valósuljon meg egyfajta fokozatos előrehaladás [5].

Kovács Andor kecskeméti jogtanár a református tudományos irodalom kérdéséről beszélt [5, 6, 10, 11]. Fontosnak látta annak „megszervezését, erkölcsi és anyagi támogatását. [5]. Az értekezlet résztvevői Ravasz Lászlót és Kovács Andort kérték fel arra, hogy dolgozzanak ki ennek megvalósítására egy tervet, a zsinatot pedig arra kérték, hogy a közalapról adjanak erre a célra is támogatást, a járulék szükséges mértékű emelésével. Ehhez kapcsolódóan egy református napilap indítását is tárgyalták Mészáros Károly és Bogdán Gyula (az *Órálló* című folyóirat szerkesztője) javaslatát alapján.

Augusztus 25-én Bocsor László a vallástanítás reformjáról tart előadást [5, 6].⁴ Érdekes előadás volt Kiss Ernő sajtóhídvégi lelkipásztoré is, aki a gyülekezeti élet helyreállításáról és az egyházfegyelemről beszélt, mégpedig a Sajtóhídvégi Református Egyház gyakorlatát mutatta be [5, 6]. Megemlítendő, hogy az egyházfegyelmet abban az időben több helyen gyakorolták az egyháztagokra nézve is.⁵ A *Sárospataki Református Lapok* azonban egyértelműen mutatja, hogy a nagyobb gyülekezetekben „hiába álmodoznak az egyházfegyelem áldásairól” [5]. Az

3 Érdemes megemlíteni, hogy az *Uj Barázda* a következő megjegyzést fűzi ehhez az előadáshoz: „Megragadó és reménységet gyújtó volt ifj. Victor János előadása arról, hogy holland, svéd, angol és amerikai protestánsok mily nagy szeretettel küzdenek a trianoni béke revíziójáért.”

4 Az *Evangélikusok Lapja* Boros Lajosról beszél, de a *Sárospataki Református Lapok* alapján Bocsor Lászlót valószínűsítem.

5 A Péceli Református Egyház irattárában őriznek olyan dokumentumot, ahol vegyes házasság miatt indítottak egyházfegyelmi eljárást egy egyháztaggal szemben.

egyházfegyelem témájában Sütő Kálmán is készített előadást, de azt csak írásban küldte el – Kiss Ernővel egyetértésben.

Az *Uj Barázda* említést tesz Kiss Dániel református lelkipásztor, a *Dunántúli Protestáns Lap* pedig Tildy Zoltán orczi református lelkipásztor előadásáról is, az ő nevük a *Sárospataki Református Lapokból* kimarad.

A KUNHEGYESI MEMORANDUM

A kunhegyesi értekezlet fő eredménye a *Kunhegyesi Memorandum*. Ezt 134-en írták alá, lelkipásztorok, tanárok, tanítók, gondnokok és presbiterek. Ezt a *Memorandumot* a zsinatnak terjesztették fel. A Zsinat 1921. szeptember 27–29. között tárgyalja, majd 1922 szeptemberében ahol azonban nem tárgyalták, sőt 1922-ben a konvent *ad acta* teszi [15, 232. o.; 16, 4. o.], de néhány lelkipásztor és egyházmegye még időnként foglalkozik vele.

A *Kunhegyesi Memorandum* prófétai hangot üt meg. A bűnbánatból indul ki olyannyira, hogy Vass Vince szerint a *Memorandum* lelke az „alázatos bűnbánatban leroskadás az Úr előtt s azután (...) felemeltetés a megújított elhivatás diadalmas bizonyosságára” [14, 5. o.]. A történelmi eseményeket Isten ítéletének tekintik, és elismerik, hogy „Jézus Krisztus evangéliumát, amelyet a Mindenható Isten minden népek üdvösségre rendelt, nem hirdettük az iskolában és szószékben s nem tettünk arról bizonyosságot életünkkel és önfeláldozó szolgálatunkkal oly mértékben, hogy útját állhattuk volna a hitetlenség terjedésének” [12]. Ezzel az egyház küldetésének kérdését vetik fel, és azt adják válaszul, hogy az egyház fő célja Jézus Krisztus evangéliumának diadala, az evangélium hirdetése. A megújuláshoz a Lélek megújító munkája szükséges [12].

Fontos kérdésnek látják az *egyháztagság* problémáját is. Célkitűzésük ezen a téren az, hogy csak hitvalló egyháztagok legyenek: az egyetlen helyes elv az lenne, hogy „a Református Egyháznak csak az lehetne a tagja, aki valójában református keresztyén” [12]. Ezzel szorosan összefügg az egyházi élet romlásának egyik legfőbb oka, amely a *Kunhegyesi Memorandum* szerint a „bibliai és kálvini fegyelmezés hiánya”.

Felvetik és rendezni kívánják az egyházi tisztségviselők, azaz a lelkipásztorok és a presbiterek kérdését. Itt anyagi kérdések is felmerülnek: sok lelkipásztor „állása vagy földműveléssel, vagy hitoktatással lévén összekötve, vagy a csekély javadalom miatt más úton kényszerülve kenyerét megkeresni, a lelkipásztorból csak a funkcionárius marad meg s a halhatatlan lelkek pásztor nélkül tévelyegnek” [12].

A *Memorandum* tárgyalja az egyház és az állam viszonyát is. Miközben elismerik, hogy „törvényes jogunk van állami segítséget fogadni el abban az országban, amelyben (...) Egyházunk tiszteletreméltó munkát teljesít”, inkább az egyház „buzgó tagjainak Isten iránti hálájukból és Egyházuk iránti szeretetükből fakadó” áldozatkészségére szeretnék alapozni az egyház „anyagi létének biztosítékát” [12]. Ez gyakorlatilag nem más, mint az egyház és az állam szétválasztása.

KONKLÚZIÓ

Mint arra már korábban utaltunk, a kunhegyesi lelkészértekezletnek nagy jelentősége van abban, hogy azon a különböző teológiai irányzatok közti útkeresés és közös gondolkodás jelent meg. Ismeretes azonban, hogy ez a közös munka nem maradt állandó, hiszen Sebestyén Jenő és Victor János ellentéte a továbbiakban is fennmaradt, sőt elmélyült.

A kunhegyesi értekezlet megbecsülésre méltó helyet foglal el a Magyarországi Református Egyház történelmében. A *Reformáció* valamint a *Kálvinista Szemle* sokáig meghatározó folyóiratok voltak a kálvinista körökben.

Magát a *Kunhegyesi Memorandumot* nem fogadta el a Zsinat, noha az megoldást, sőt biblikus és a református hitvallásokkal egybehangzó megoldást kínál az egyház akkori

problémáira. A *Memorandum* azonban máig érezteti hatását. Sok kérdése, így az egyháztagság vagy az egyházfegyelem kérdése ma is ugyanolyan időszerű, mint 100 évvel ezelőtt.

A *Kunhegyesi Memorandum* záró mondata ma is aktuálisan hangzik: „Magyar Hazánk sóvárogva várja a Krisztus evangéliumának a múltban dicső letéteményesét, az Isten Lelke által tagjaiban és intézményeiben megújuló Református Anyaszentegyházunkat és annak áldásos munkáját!”

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A publikáció az ÚNKP-20-3-I-KRE-1 pályázat keretében, az Innovációs és Technológiai Minisztérium, valamint a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alap támogatásával készült.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1] FORGÁCS Gyula *naplója* a Péceli Református Egyházközség irattárában.
- [2] MARGIT István: *Péceli Kör. Biblia és Gyülekezet*, 2005. július, XVII:2.
- [3] GYENGE János: *A jelenkor nagy vallásos ébredései*. Béres Károly könyvnyomdája, Nagyvárad. 1923.
- [4] VICTOR János: *Ki hazudott Önnek, Hepp professzor úr? és más írások*. Válogatás Victor János (1888–1954) református lelkész teológiai tanár írásaiból. Online: <http://mek.niif.hu/07000/07083/07083.pdf>. Utolsó elérés: 2020. 08. 19.
- [5] *Sárospataki Református Lapok*, XVI:18–19. Sárospatak, 1921. 09. 04.
- [6] *Uj Barázda*, III:190. 1921. 08. 28.
- [7] TÍMÁR Lajos: *Életinterjú Lengyel Lászlóval*. 2014. Online: http://www.kre.hu/portal/images/eletutinterjuk/Lengyel_Laszlo_Eletutinterju.pdf. Utolsó elérés: 2020. 08. 19.
- [8] KISS László, CSURGÓ Bernadett: *Egyházi szerepek – politikai pozíciók. A két világháború közötti reformátusegyházi elit történet-szociológiai vizsgálata*. In: *Kötő-jelek*. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Szociológia Doktori Iskolájának Évkönyve. Budapest, 2002.
- [9] SÍPOS Ete Álmos: *„Kérjétek az aratásnak Urát!” – Forgács Gyula (1879–1941), a magyar református belmisszió úttörője*. KRE-KMTI-Harmat. Budapest, 2008.
- [10] *Dunántúli Protestáns Lap*, XXXII:37. Pápa, 1921. 09. 11.
- [11] *Evangélikusok Lapja*, VII:38. Budapest, 1921. 09. 18.
- [12] A *Kunhegyesi Memorandum* szövegét a *Dunántúli Protestáns Lap*. 1921. Pápa. XXXII: 37. 146–147. o.; 38. 150–151. o.; 39. 154–155. o. folytatásokban közölt változat alapján idézem.
- [13] VARGA Gáborné: *Ravasz László és a református oktatáspolitikai Magyarországon a két világháború között*. Doktori disszertáció, ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola. Budapest, 2011.
- [14] VASS Vince: *Jobb jövő felé: A „Kunhegyesi Memorandum” elvi kifejtése*. Magyar Vallásos Traktátus Társulat, Budapest, 1922.
- [15] *Tanulmányok a Magyarországi Református Egyház 1867 és 1978 közötti történetéből*. BARCZA Dezső (szerk.). A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya. Budapest, 1983.
- [16] *Prágai Magyar Hírlap*, I:95. 1922. 09. 24.

**A Selye János Egyetem XII. Nemzetközi Tudományos Konferenciája: 2020. szeptember 10-11.
Teológiai szekció: „Az elmúlt száz év hatása a református teológiában”**

Szekcióvezető: Somogyi Alfréd

**A teológiai szekció előadásai a BigBlueButton videokonferencia-rendszerben, a
<https://allamvizsgak.ujs.sk/b/thd-3gx-9n2>
linken érhetőek el élőben.**

PROGRAM

2020. szeptember 10.

időpont	előadó	előadás címe
08.50 – 09.00:	szekcióvezető	köszöntés, a szekció munkájának megnyitása
09.00 – 09.20:	Sanda István Dániel	Die Evangelisch-Lutherische Kirche und ihr Bildungswesen nach dem Friedensvertrag von Trianon
09.25 – 09.45:	Szénási Lilla	Trianon hatása az oktatásra és az iskolai katechézisre a Szlovenszkói és Kárpátaljai Református Egyházban
09.50 – 10.10:	Sárközi Gergely Antal	Dr. Tóth Lajos pápai működése
10.15 – 10.35:	Vásárhelyi Bálint Márk	A kunhegyesi értekezlet
10.40 – 11.00:	Tömösközi Ferenc	Kitartottunk és visszatértünk. Betekintés a szlovenszkói református egyház 1938-as történetébe
11.05 – 11.25:	Molnár János	Deportálás és kitelepítés Garammikoláról: 1947. január 22.
11.30 – 11.50:	Kókai Nagy Viktor	Politikai propaganda az ókorban
11.55 – 12.15:	Görözdí Zsolt	A konfirmációs előkészítő tananyaga
12.20 – 12.40:	Kovács Ábrahám	Skót evangélikalizmus, holland kuyperianizmus és a magyar hatások Trianon előtt és után
12.45 – 13.05:	Somogyi Alfréd	„100”. Felvidék reformátussága 1920-ban
13.10 – 13.20:	szekcióvezető	napzárás, a szekció munkájának értékelése